

Bergunda och Öja

SVERIGES KYRKOR
SMÅLAND

ANITA LIEPE

Bergunda och Öja kyrkor

Bergunda och Öja kyrkor

KINNEVALDS HÄRAD, SMÅLAND BAND V:1

Av ANITA LIEPE

VOLYM 138 AV SVERIGES KYRKOR, KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

GRUNDAT AV SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

PÅ UPPDRAG AV KUNGL. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

UTGIVET AV STEN KARLING, ARMIN TUULSE OCH PER-OLOF WESTLUND

Almqvist & Wiksell Stockholm 1970

UTGIVET MED ANSLAG FRÅN
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

FOTO SÖREN HALLGREN

GRAFISK FORMGIVNING VIDAR FORSBERG

Beskrivningen av Bergunda och Öja kyrkor, avslutad i maj 1970, har utarbetats av fil kand Anita Liepe. Excerperingen är utförd av fru Karin Ingvarsson. Översättningen till engelska av bildtexter och sammanfattningar har utförts av Albert Read. Bildmaterial, anteckningar och excerpter förvaras i ATA.

Omslagsbilden återger Bergunda kyrka från nordost. Foto S Hallgren 1968.

På omstående sida Kinnevalds härads sigill (Riksens Ständers beslut i Vadstena 1598, s 10).

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB UPPSALA 1970

Förord

Med föreliggande volym, författad av fil kand Anita Liepe, påbörjas publiceringen av kyrkorna i Kinnevalds härad, av vilka flera är av stort konsthistoriskt intresse. Av samma författare utkommer även en beskrivning av Växjö och Öjaby kyrkor (utom domkyrkan), Sm IV: 2, vilken volym beräknas utkomma under 1971.

Vid beskrivningen av vissa inventarier har värdefull hjälp lämnats av olika specialister. Orgelbeskrivningarna har sålunda granskats av antikvarien fil dr R Axel Unnerbäck och beskrivningarna av klockorna av komminister Lars Magnus Holmbäck, medan antikvarien fil lic Anne Marie Franzén och intendenten fil lic Kersti Holmqvist granskat avsnitten om textilier respektive silver. Latinska texter har översatts av fil kand Svante Nyberg. Till samtliga dessa personer vill utgivarna framföra sitt varma tack.

Stort tillmötesgående i samband med undersökningar och förberedelser för denna beskrivning har visats av kyrkoherde Alf Hansson, Bergunda, och kyrkoadjunkt Claes Ingvar Agné, Öja, samt av landsantikvarien Jan Erik Anderbjörk och övriga tjänstemän vid Smålands Museum, Växjö, vilka härmed hjärtligt tackas.

Stockholm i augusti 1970

Sten Karling

Per-Olof Westlund

Armin Tuulse

Innehåll

BERGUNDA KYRKA

<i>Inledning</i>	9
<i>Kyrkogården</i>	10
<i>Kyrkobyggnaden</i>	13
<i>Byggnadshistoria</i>	21
<i>Inredning och inventarier</i>	33

NOTER	53
KÄLLOR OCH LITTERATUR	55
FÖRKORTNINGAR	56
SUMMARY	56

ÖJA KYRKOR

<i>Inledning</i>	59
------------------	----

ÖJA GAMLA KYRKA

<i>Kyrkogården</i>	60
<i>Kyrkobyggnaden</i>	62
<i>Byggnadshistoria</i>	64
<i>Inredning och inventarier</i>	65

ÖJA NYA KYRKA

<i>Kyrkogården</i>	69
<i>Kyrkobyggnaden</i>	69
<i>Byggnadshistoria</i>	72
<i>Inredning och inventarier</i>	76

NOTER	92
KÄLLOR OCH LITTERATUR	93
FÖRKORTNINGAR	94
SUMMARY	95

BERGUNDA KYRKA

Småland, Kronobergs län, Kinnevalds härad,
Växjö stift, Kinnevalds kontrakt

Inledning

Bergunda socken är belägen ca 5 km sydväst om Växjö och gränsar i norr till Öjaby, i väster till Öja och Lekaryd, i söder till Vederslöv och i öster till Växjö landsförsamling och Dänningelanda. Trakten är rik på vattendrag, av vilka norra och södra Bergundasjöarna utgör sockengräns i öster. Området är kuperat och till stor del täckt av barrskog, medan åker- och ängsmark upptar endast en mindre del av arealen. Bergunda är, i synnerhet vid sjöstränderna, rikt på fornlämningar, vilka huvudsakligen härrör från stenåldern, men även senare förhistoriska perioder är representerade.¹ Sockennamnet Bergunda är första gången omnämnt i de bevarade skriftliga källorna 1401 och skrivs då Baergundom (SD nr 7). Namnet torde vara en sammansättning av berg och unden, d v s vattnet eller sjön. Enligt en av A Eile (s 3 f) framförd teori har de genom ett sund förenade norra och södra Bergundasjöarna tidigare bildat ett större, mera enhetligt vattensystem med namnet Bergunden, d v s Bergsjön, efter vilket den närliggande bebyggelsen fått sitt namn. Senare förlorade Bergunden sin betydelse av sjönamn och resterna av den forna, stora sjön uppkallades i sin tur efter socknen.

Bergunda församling och dess annex Öja har tidigare, enligt Samuel Rogberg »från urminnes tider» (Rogberg, s 136), varit patronat till sätesgården Bergkvara, belägen vid Bergkvarasjön, ett par kilometer nordväst om Bergunda kyrka. Om Bergkvara

meddelar Rogberg, att »Anläggaren af denna Sätesgård kan Swärligen upgifvas. Man håller dock i allmänhet före, at Gunnar Gröpe, stamfader för Trolle-ätten af början varit dertill ägare och upphofsman» (Rogberg, s 130 f). Gunnar Gröpe levde enligt uppgift i början av 1000-talet.² I början av 1300-talet innehades Bergkvara av Håkan Karlsson av den s k Bergkvaraätten. Denne är den tidigast dokumenterade ägaren och han hade möjligen erhållit gården som arvegods. Hans son Magnus Håkansson gjorde vid 1300-talets mitt Bergkvara till sin sätesgård (Larsson, s 424–25). På 1420-talet övergick gården genom arv och ingifte till Birger Trolle d y (f omkr 1401, d 1471), medlem av den under senmedeltiden politiskt mest betydelsefulla frälse-släkten i Varend. Bergkvara kom under en period att framstå som centrum för trollegodset, som vid denna tid utökades kraftigt (Larsson, s 450).

1613 förordnade Gustaf II Adolf att pastoratet skulle vara prebende för teologie lektorn vid domkyrkoskolan, vilket sannolikt skett utan protest från Bergkvaras dåvarande ägare, Karl Karlsson Gyllenhielm,³ som var barnlös. Gårdens ägare från 1638, Lars Eriksson Sparre,⁴ lyckades sedermera återvinna patronatsrätten. 1685 biföll emellertid Karl XI biskop Scarinius' i Växjö begäran, att patronatet måtte bli prebende för domprosten i samma stad. Bergkvaras herre från och med 1673, kammarherre Lars Sparre (se not 4), ansåg sig ha lidit för stort intrång i sina rättigheter och vägrade upplåta prästgården till domprosten och han fick församlingen på sin sida. Efter en utredning under ledning av landshövdingen enades man om en kompromiss,

Fig 1. Bergunda kyrka från väster. Foto 1968.

Bergunda Church from W.

innebärande att [inga förändringar skulle vidtagas förrän vid vakans på kyrkoherdeposten, då patronatsrätten skulle återgå till Bergkvaras ägare. Redan 1693 bestämde emellertid K Majt, att Bergunda pastorat skulle vara regalt. De följande ägarna till Bergkvara gjorde upprepade och misslyckade försök att återvinna patronatsrätten. Bl a avgavs den 4 december 1694 vittnesmål på Kinnevalds härads-

ting, att sätesgårdens ägare skänkt jorden till såväl kyrkplats som prästgård.⁵ Pastoratet förblev regalt till 1750, då överste Carl von Otter⁶ efter en vidlyftig rättsprocedur, genom utslag i Göta hovrätt,⁷ lyckades återvinna patronatsrättigheterna, vilka sedan kom att tillhöra Bergkvara till dess att patronatsrättsinstitutet upphörde år 1921 (Virdestam, s 39 f).

Kyrkogården

Bergunda kyrka är belägen ca 1 km öster om stora landsvägen mellan Växjö och Älmhult, på östra sidan av landsvägen från Dänningelanda. På andra sidan vägen, mitt emot kyrkan, ligger sockenstugan, uppförd 1880–82. Norr om sockenstugan ligger prästgården, byggd 1809–10 som ersättning för ett äldre kyrkoherdeboställe, som låg öster om vägen, ungefär mitt för det nuvarande (se fig 7). Det ännu bevarade kyrkstallet, vars byggnadstid är obekant, befinner sig norr om det gamla prästgårdsområdet.

Kyrkogården, vars nuvarande utsträckning framgår av fig 3, omges av en kallmur av gråsten, på insidan täckt av en grässlänt med plantering av blandade lövträd. Murens norra, östra och södra sidor omlades senast i samband med en kyrkogårdsutvidgning 1907, dess västra nygjordes samtidigt med att kyrkan restaurerades 1937–39.

Området framför kyrktornets västmur, där kyrkans huvudingång befinner sig, utgörs av en halvrund, grusad plan, som saknar särskild avgränsning

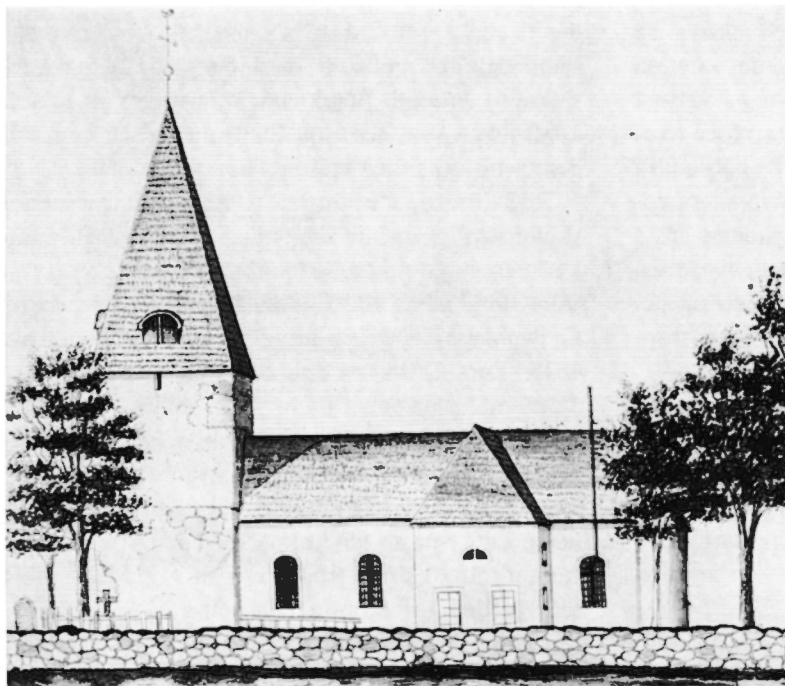

Fig 2. Bergunda kyrka från söder. Teckning av E Ihrfors 1889 i *Smolandia Sacra*. ATA.

Bergunda Church from S. Drawing by E Ihrfors, 1889, in Smolandia Sacra.

mot vägen och i norr och söder avskiljs från kyrkogårdsområdet av järnstaket, vilka ansluter till tornets nordvästra respektive sydvästra hörn. De uppsattes 1939 efter förslag av arkitekt Paul Boberg, Växjö. I vardera staketet finns en delad järngrind, utgörande kyrkogårdens båda ingångar. Vidare leder en stig över norra muren in på det angränsande gamla prästgårdsområdet.

Reparationer och omläggningar av kyrkogårdsmuren omtalas vid flera tillfällen under 1700- och 1800-talen. 1831 uppges att »Der gamla Salpeter ladans stått fordrades nu sten-mur». Vidare »hade Herr Grefven lofwat at kyrkogården skulle få utwidgas, ungefär til halfva Salpeter ladans widd, utan någon särskilt ersättning» (st prot). Ladans placering anges dock icke. 1883 invigdes ett nytt kyrkogårdsparti i söder. Största delen av jorden hade överlämnats av dåvarande patronus, greve Knut Posse, mot egenrätt för all framtid på den för familjen Posse på Bergkvara omkring 1830 (se nedan) inrättade gravplatsen på kyrkogårdens sydvästra del (st prot). 1907 utökades kyrkogården ytterligare åt öster och söder (st prot).

Stigluckor

1738 års räkenskaper upptar utgifter för att tjära »Stukan», 1755 lät man spåna och rödfärga »luckan» (räk). Kyrkogården hade alltså en stiglucka, sannolikt i väster. Möjligen fanns vid mitten av 1700-talet ytterligare en, eftersom st prot 1753 vid två tillfällen nämner »kurarne». 1783 beslöt man att riva »den gamla Luckan, som til tak och wäggar är förfallen» och i väster skulle i stället »2^{ne} öppningar göras med portar, så at man undwiker den nu warande beswärliga trängsel» (st prot). Följden blev dock, att »luckan» 1785 flyttades till ny plats, mitt för kyrkans västingång, och försågs med stengolv (räk). Dess nya läge framgår av fig 7. Reparationer omtalas sedan ett flertal gånger. 1793 upptogs ännu en »Lucka på Norra sidan af kyrkomuren», mot prästgårdens trädgård (räk, st prot). 1830 ersattes den västra stigluckan med »2^{ne} Portar af Träd till Kyrkogården» (räk, st prot), vilka 1851 utbyttes mot de järngrindar, som alltjämt, sedan 1939 i något förminskat skick, stänger kyrkogårdens ingångar. När den norra stigluckan togs bort är icke bekant. Det

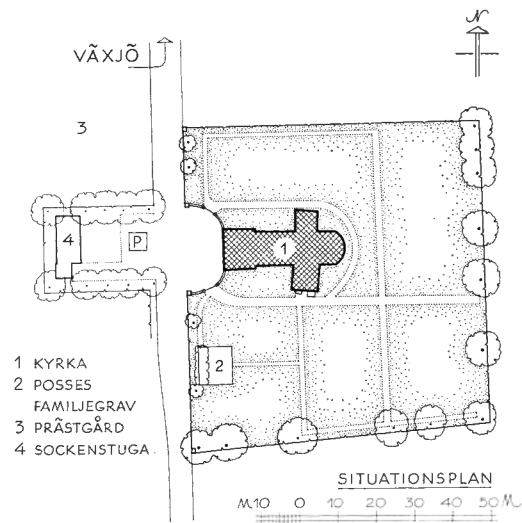

Fig 3. Situationsplan, 1 : 2 000. Uppm J Söderberg 1968.

General plan.

torde ha skett, när muren vid något tillfälle lades om, möjligen 1907 (se ovan).

Klockstapel

En klockstapel har tidigare funnits. Den är nämnd i räkenskaperna för år 1686 och hade sannolikt uppförts under 1600-talets förra hälft på bekostnad av Bergkvaras ägare.⁸ Enligt en i övrigt obekräftad uppgift i ämbetsberättelse 1927–34 var klockstapeln placerad i kyrkogårdens nordvästra hörn. Den revs 1753 och en »jernspira» och en »kopparkula», vilka utgjort takprydnader, såldes. Däremot ansågs »de små Spirorna» böra behållas för att »sättias på kurarna» (st prot; jfr ovan). Traditionen förmäler, att virke från den rivna stapeln användes till klockstolen i kyrktornet. Förtagningar och träpluggar utan funktion i bjälkarna i nuvarande klockstol samt i ett äldre, numera fragmentariskt bjälklag mellan tornets första och andra våningar (se nedan) motsäger inte uppgiften. På en av dessa sekundärt använda bjälkar, belägen i tornets andra våning, syns en inskuren femuddig stjärna.

Timsten

1724 uppges att man »med Sochne Männernes samråd köpt en Timmesteen» (räk). 1727 har man

»låtit göra en Bänk» omkring den (räk). Timstenen omnämns sista gången 1793, då den var i behov av reparation (st prot).

Kornhus, bårhus

Ett kornhus omtalas första gången 1755 (räk). 1769 uppges att det gamla »Kornhushärbärgen» är bristfälligt och att ett nytt skall byggas (st prot). 1786 är »Sochne Magazinet flyttadt på beqvämt ställe» (räk, st prot).

1831 planerade man att bygga ett bårhus i samband med kyrkogårdens utvidgning (st prot; se

ovan). Det torde emellertid aldrig ha kommit till utförande.

Gravminnen

På kyrkogården finns ett tiotal kors av gjutjärn, av vilka icke något är äldre än från 1800-talet. I sydväst har anlagts en särskild, med järnstaket försedd gravplats för släkten Posse på Bergkvara. Äldsta gravstenen är från 1831.

Beträffande tre gravstenar i golvet i kyrkans norra tillbyggnad, se nedan.

Fig 4. Kyrkan från sydost. Foto 1968.

The church from SE.

Kyrkobyggnaden

Bergunda kyrka (fig 1, 4, 8) består av ett rektangulärt långhus med ett halvrunt korutsprång i öster, vars yttre murliv är något indraget i förhållande till långhusets, två fyrkantiga tillbyggnader, i norr respektive söder, vilka är belägna mitt för varandra och ger byggnaden den utvändiga formen av korskyrka, samt ett kraftigt, fyrkantigt västtorn av större bredd än långhuset (fig 5–6). Torn och långhus ligger ej i förband och långhusets murar fortsätter enligt uppgift minst en meter in i östra tornmuren, som i sin tur delvis vilar på västra långhusgaveln (Johansson, s 207). Tornet är sålunda uppfört senare än långhuset, även om tidsavståndet sannolikt inte är stort.

Material

Byggnadsmaterialet är gråsten, i långhus och tillbyggnader vald och kluven, i tornet endast vald och av mycket varierande storlek. Kyrkans östra parti, som tidigare utgjordes av ett smalt, absidförsett kor anslutet till ett långhus, vars utsträckning var betydligt mindre än nu, byggdes om och erhöll nuvarande utformning 1825 (se nedan). Härvid blev stenen från det rivna koret sekundärt använd. En rest av en tidigare invändig kalkmålning är synlig på den ombyggda delen av långhusets södra yttermur. Målningsfragmentet skyddas sedan 1954 av en glasskiva (fig 9).

Kyrkobyggnaden saknar egentlig sockel, men grundmurarna av tillhuggen marksten är på flera ställen synlig i eller omedelbart under markytan. Rester av en svartmålad sockelmarkering är också skönjbar. Yttermurarna är vitputsade.

Den norra tillbyggnaden torde från början ha varit avsedd som sakristia. Uppgift om tiden för dess uppförande saknas, men det är icke osannolikt att den är ursprunglig (se nedan). Vid kyrkans ombyggnad togs den i anspråk som gravkor för släkten Posse (utrymmet återfick 1863–1942 sin gamla funktion, men är sedan sistnämnda år åter gravkor; se vidare nedan). Tillbyggnaden har tidigare varit ca 1,5 m lägre än nu, vilket framgår av en på norra långhusmuren från gravkorets vind synlig kontur av en högspetsig gavel, vars krön legat något ovanför nuvarande murkrön. Långhusväggen är putsad

utanför takkonturen, däremot icke innanför. Murarnas höjning måste ha utförts efter ombyggnaden 1825, möjligen i samband med omtäckning av tillbyggnadens tak 1828, då enligt räkenskaperna för 1828–29 »Murm. Olsson bekommit för arbetet på Sacristigan 26.32.—».

Den södra tillbyggnaden, som är något längre än den norra, uppfördes i samband med kyrkans ombyggnad 1825. Dess bottenvåning är nu inrättad som sakristia. En trätrappa i dess södra del, som genom en trävägg är avskild från det övriga utrymmet, leder till den övre våningen, som är öppen mot långhuset och utgör den s k greveläktaren. Efter kyrkans restaurering 1939, då vissa förändringar vidtogs i denna byggnadsdel, inrymmer den avskilda södra delen även ett rum för värmeregler och elektriska mätare samt ett utrymme för redskap o dyl.

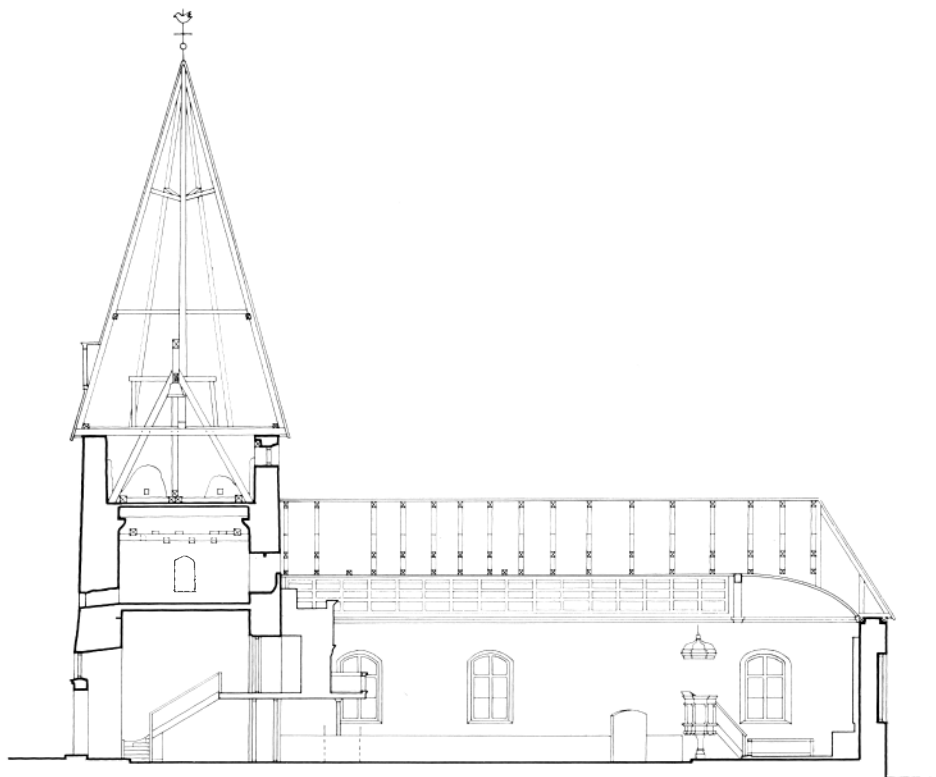
1765 uppfördes ett bårhus av trä vid norra tillbyggnadens östra mur. Det revs 1825 (räk, st prot).

Tak

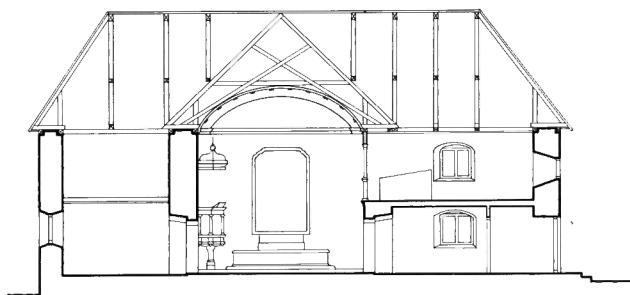
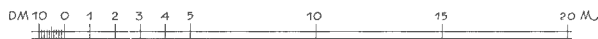
Långhuset har sadeltak, korutsprångets tak är rundat och tillbyggnaderna täcks av valmade sadeltak. Samtliga yttertak är täckta av rakskuren ekspån. Takstolen över långhusets västra, ej ombyggda del är icke ursprunglig. Ett par eksparrar från en äldre takstol finns emellertid kvar. Dessa är av förhållandevis kläna dimensioner och med hjälp av förtagningar för hanben och snedsträvor kan denna äldre takstol rekonstrueras (fig 27). Den har, som framgår av rekonstruktionen, antingen varit öppen eller avsedd för ett plant trätak. Dess romanska typ antyder, att de ovannämnda eksparrarna kan häröra från den ursprungliga takstolen, vilket även skulle innebära, att långhusets nuvarande takresning alltjämt är densamma som under romansk tid.

Fasadmålningar

Tornet och långhusets äldre del, väster om tillbyggnaderna, har utvändigt, under takfoten, en i rött målad dekoration, bestående av en akantusliknande bladslinga (fig 10–11). Även norra tillbyggnadens yttermurar har spår av målningar i samma färg. I och runt den rektangulära fönster-

SEKTION A-A

SEKTION B-B

Fig 5. Längdsektion mot norr och tvärsektion mot öster, 1 : 300. Uppm J Söderberg 1968.

Longitudinal section looking N and cross section looking E.

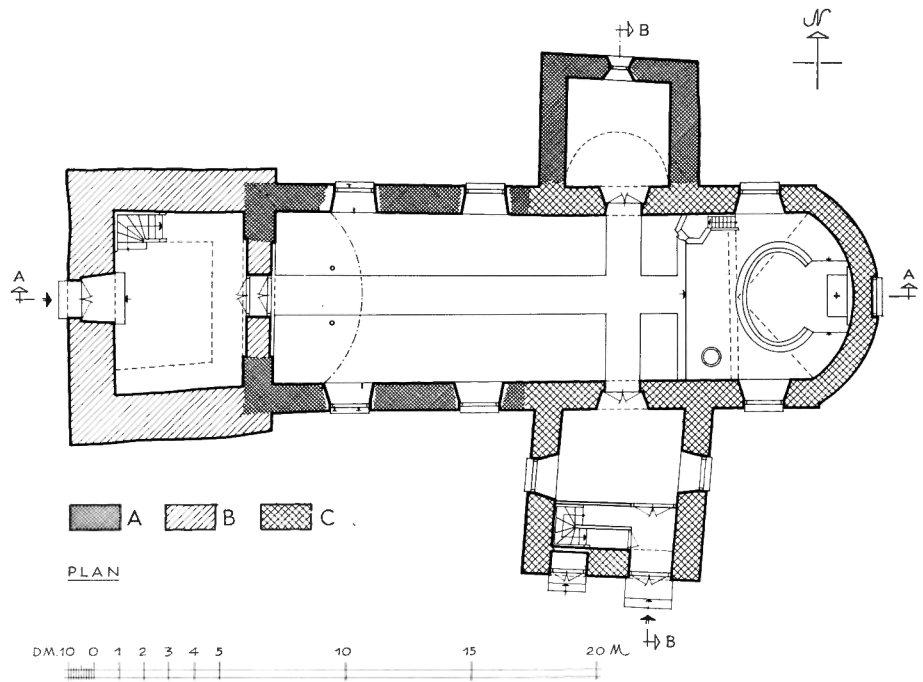
smygen på norra sidan (se nedan) finns rester av bladslingor liknande de ovan nämnda (fig 12–13). I de båda norra hörnen syns från markytan till ca två meters höjd en geometriskt utformad bård, dvs en imiterad hörnkedja (fig 14), och på västra muren, ca två meter över marknivån, kan skönjas ett fragment av en bård, som möjligen varit av liknande ut-

formning som övriga bladbårder (fig 15). Dessa utvändiga målningar, som torde härröra från 1600-talet (se nedan), framtogs och konserverades i samband med restaureringen 1937–39 av konservator Oscar Johansson, Ramkvilla.

Även omfattningarna till de numera igensatta nord- och sydportalerna (se nedan) har prytt av

Fig 6. Plan, 1 : 300. Uppm
J Söderberg 1968.

Plan.

målningar, sannolikt bladslingor av samma slag som de ovan beskrivna.⁹

Torn

Som ovan nämnts är tornet (fig 1) uppfört senare än långhusets ursprungliga del, men tidsavståndet torde icke vara stort. Det kraftiga murverket är klart skönjbart under putsen, särskilt på den östra murens utsida (fig 4). De båda västra hörnen, i synnerhet det sydvästra, buktar ut. Fasaderna har två indragningar. En befinner sig i ungefärlig jämnhöjd med övergången mellan bottenvåningen och första våningen och sträcker sig utefter tornets norra, västra och södra sidor. Den andra indragningen, i jämnhöjd med andra våningens nuvarande golvbjälklag, är synlig vid de båda östra hörnen. Tornaket utgörs av en hög, pyramidformad, spåntäckt huv, krönt av en tupp av svartmålat smidesjärn på ett förgyllt klot. Ljudluckor, utformade som takkupor, finns i norr, väster och söder.

Tornets bottenvåning, nu utnyttjad som vapenhus, öppnade sig tidigare mot långhuset genom en vid, bred spetsbåge, som vid restaureringen 1937–39 delvis murades igen, varvid långhuset gjordes tillgängligt genom dubbla svängdörrar med

vindfång emellan (se nedan). En trätrappa leder utmed de nordvästra och norra innerväggarna till en vid östra väggen belägen träläktare, varifrån man genom en enkel trädörr når orgelläktaren.

Ytterligare en trappa utefter södra väggen leder genom en lucka i det plana trätaket till tornets första våning. Murarna i denna del av byggnadskroppen uppvisar spår av anordningar, som tyder på att tornet ursprungligen haft funktion som försvarsverk. På södra sidan befinner sig en rundbågig, uppåt lätt avsmalnande dörröppning med invändig omfattning av tuktad sten. Den stängs av en enkel, svarttjärad trädörr (fig 17). En utvändig trätrappa, vilken, när situationen så fordrade, lätt kunde tagas bort, torde ha förmedlat kontakten med marken (fig 26). I öster leder en ursprunglig öppning, som även denna konvergerar något uppåt samt har rak överliggare, in till långhusvinden (fig 18). Att öppningen tidigare varit försedd med en dörr visar två kraftiga gångjärn på dess sydöstra sida. I väster finns omedelbart ovanför golvbjälklaget en låg, rundbågig fönsteröppning. Dess invändiga smyg är djup och skrånande. Det med träarm försedda, blyspröjsade fönstret sitter i det närmaste i ytterlivet. Solbänk av trä. Möjligen har yttermygen ti-

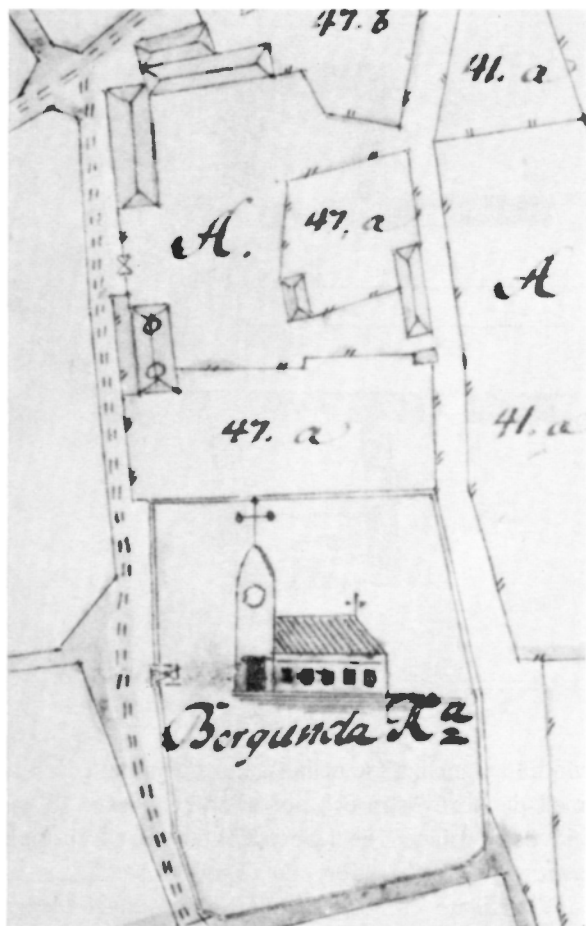

Fig 7. Bergunda kyrka och prästgård 1792–93. Detalj av storskifteskarta, utförd av F Girolla. LMS.

Bergunda Church and vicarage, 1792–93. Detail from a land redistribution map by F Girolla.

digare varit djupare. I norr befinner sig en något oregelbundet rundbågig, större öppning med blyspröjsat och med träkarm försett rektangulärt fönster. Invändig smyg djup och skrånande, utvändig grundare, sidorna uppåt lätt konvergerande. Båda dessa fönster har från insidan synliga omfattningar av tuktad sten. Ovanför det norra fönstret finns fyra små kvadratiska öppningar, synliga även i exteriören. Möjligen har de fungerat som skottgluggar. Omedelbart över dessa gluggars nivå återfinns betydande rester av ett äldre, men antagligen sekundärt bjälklag (se nedan), nu utan funktion. Vissa av dess bjälkar, som är avsågade invid väggen, har sannolikt tagits bort för att ersättas med nya, av vilka ett flertal ännu är bevarade

i sin helhet. Virket är delvis sekundärt använt, vilket framgår av diverse förtagningar, hål och träpluggar. Ovanför detta bjälklag framträder mitt på vardera väggen en kraftig konsol, som ligger i förband med själva muren och sålunda är ursprunglig (fig 19–21). Konsolerna har utgjort stöd för valv (fig 26), som täckt denna tornkammare (se nedan). Även i tre av de fyra hörnen — det sydvästra undantaget — syns konsolliknande anordningar. Tornkammaren har varit putsad invändigt. Rester av finkornig, möjligen romansk puts finns på västra väggen och norra väggens västra del. Golvet är brädtäckt.

Ett betongbjälklag, inlagt i samband med tornets restaurering 1955–56 (se nedan) och avsett att stödja klockstolen och tornhuvens hjärtstock, avskiljer tornets översta parti från den nuvarande första våningen. Här återfinns på vardera väggen två tydligt urskiljbara avtryck av kupiga, närmast strutformade rundbågar, något lägre i norr än på övriga murar (fig 22–25). Detta bevisar ytterligare, att tornkammaren, vars nedre del, som nämnts, utgör tornets första våning, ursprungligen har varit välvd (beträffande valvets troliga konstruktion, se nedan). Under vart och ett av bågvtrycken finns spår av en på 1750-talet utförd förstärkning av murarna (jfr nedan), antingen som en utskjutande, avsågad bjälke, som ett utskjutande ankarjärn eller som ett numera putsfyllt hål. Dessa motsvaras i exteriören av åtta ankarslut.

Sannolikt har tornmurarna från början varit högre och den översta våningen har utgjort skyttevåning. I norr och öster har i nuvarande murkrön huggits ut vardera en smal rektangulär öppning, vilket har skett i samband med klockornas förflyttning till tornet år 1753. Båda gluggarna är fönsterförsedda och har överliggare av avhuggna, sekundärt använda träbjälkar. Tornmurarnas krön är sedan reparationen 1955–56 avjämnade med betong.

Klockvåningen, avskiljd av ett träbjälklag, är belägen i nedre delen av tornhuvens, som bärs upp av en träkonstruktion, vilande dels, såsom nämnts, på ett betongbjälklag, dels på tornkrönet.

Fönster och ingångar

Långhuset har sex lika stora, stickbågiga fönster, tre på vardera sträckmuren. Fönstren fick sin nuva-

Fig 8. Kyrkan från nordost. Foto 1968.

The church from NE.

rande form vid restaureringen 1824–25 och försågs 1904 med blyspröjsade rutor, överst prydda med glasmålningar i form av en vinranka i blått, gult och rött. Även korutsprånget hade till 1939 i öster ett fönster av nämnd form, i vilket 1904 insattes en glasmålning, framställande Den gode herden i en rundmedaljong. Denna fönsteröppning är igensatt i murens innerliv, men utvändigt bevarad.

I norra tillbyggnadens norra mur finns en rektangulär, sannolikt ursprunglig fönsteröppning med såväl in- som utvändigt djup, skrånande smyg (fig 12, 32). Fönstret har karmar och spröjsverk av trä. I innersmygen finns dessutom ett kraftigt järngaller. Beträffande målningar i yttersmygen, se nedan. I samma mur har funnits ytterligare en öppning, smal och rektangulär, ledande till vinden. Den är numera igensatt i ytterlivet, men dess skrånande smyg är synlig från insidan.

Den södra tillbyggnaden har fyra likartat utformade fönster, två på vardera östra och västra sidorna och hörande till botten- respektive övervåningen. De utvändiga smygarna är rektangulära, de inre stickbågiga. Fönstren är rektangulära och blyspröjsade. Vidare finns i södra muren en halv-cirkelformad fönsteröppning.

För tornets fönsteröppningar har tidigare redo-

gjorts. Den övre delen av ett igensatt, högt placerat, rundbågigt fönster i vapenhusets västra mur är markerat i insidans puts, ovanför huvudingången.

Sedan 1688 är huvudingången (fig 1) belägen på tornets västra sida. Den har slätputsad omfattning och rak profilerad överliggare, ovanför vilken befinner sig ett halvrunt, blyspröjsat fönster. Den delade dörren av grova plankor, vars utvändiga ekkädsel härrör från 1939, är placerad i murens ytterliv. Den inre smygen är djup och skrånande och omfattar även det halvrunda fönstret.

På södra tillbyggnadens södra sida befinner sig två ingångar, av vilka den östra och bredare leder till sakristians förstuga, där även trappan till greveläktaren (se nedan) mynnar. Den västra döljer ett litet, tunnvalvt utrymme, utnyttjat som redskapsbod. Öppningarna saknar särskilda i putsen markerade omfattningar och har raka överliggare. Nuvarande dörrar, insatta 1939, är delade och av furu och har samma klädsel som huvudingångens dörr.

Kyrkan har tidigare haft ingångar på långhusets norra och södra sidor, belägna mitt för varandra i jämnhöjd med det nuvarande västligaste fönsterparet (se nedan). Nedre delarna av dessa äldre portaler är sedan 1939 markerade i putsen såväl in- som utvändigt.

Fig 9. Fragment av invändig kalkmålning från kyrkans 1825–26 rivna kor eller absid. Nu på norra långhusmurens utsida. Foto 1968.

Fragment of mural painting, from the chancel or apse of the church, demolished in 1825–26. Now on the outside of N wall of nave.

Fig 10. Utvärdig i rött målad dekore-ring på torn- och långhusmurar, sannolikt utförd under 1600-talet. Foto 1968.

External painted decoration in red on walls of tower and nave, executed probably during the 17th century.

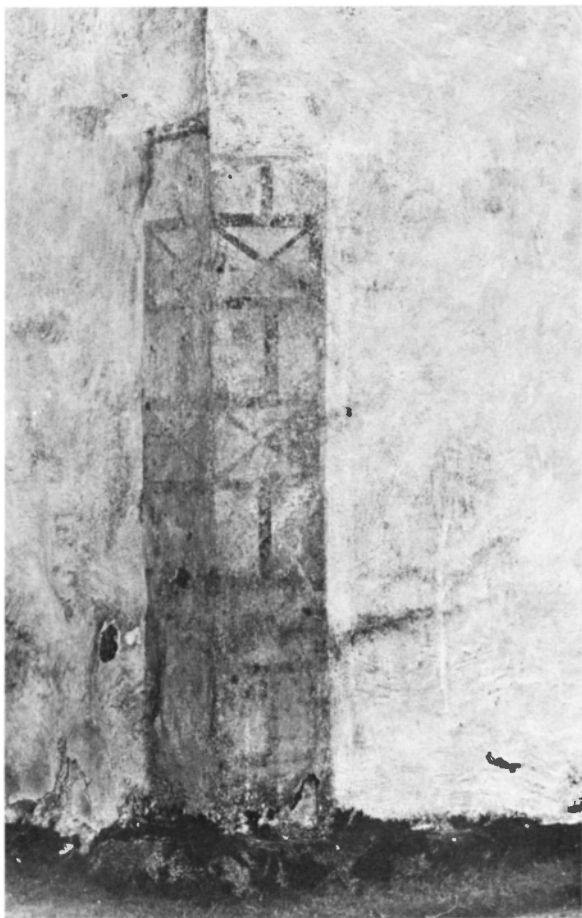
Fig 11. Detalj av norra långhusmurens akantusbård. Foto 1968.

Detail of acanthus border on N wall of nave.

Fig 12–13. Utvändigt i rött målad dekorerings vid fönstret i gamla sakristians norra mur. Foto 1968.

External painted decoration in red by the window in the N wall of the old vestry.

Interiör

Kyrkans samtliga innerväggar är putsade och avfärgade i vitt.

Långhusets interiör (fig 29, 30) präglas huvudsakligen av restaureringar under 1800- och 1900-talen. Större delen av inredningen härrör från år 1904. Innerväggarna avslutas upptill av en profilerad trälist. Innertaket utgörs av ett trätunnvalv från 1826, vilket 1904 boaserades och indelades med påspikade lister. Övergången till koravdelningen, som täcks av ett halvkupolvalv av trä, markeras av en triumfbåge av samma material, vilken i likhet med långhus- och kortak samt taklist är gråmålad. Korvalvets hjässpunkt pryds av en förgylld rosett.

Bänkkvarteren har brädgolv, gångarna och vapenhuset har golvbeläggning av kvadratiska kalkstensplattor. Även koravdelningen har brädgolv, ca 13 cm högre än kyrkorummets golvnivå i övrigt.

De båda tillbyggnaderna är tillgängliga från långhuset genom vardera en stickbågig dörröppning med rak smyg. Öppningarna stängs av delade trädörrar med åt kyrkorummet fasad, brunmålad panel, på andra sidan gråmålade. Den norra tillbyggnadens bottenvåning är täckt av ett vitputsat tunnvalv av natursten. I putsen syns alltjämt avtryck av de näverstycken, som täckt skålbrederna, vilka använts vid valvets byggande (fig 32). Golv av trä, vid sydvästra hörnet en igensatt lucka. I golvets norra del befinner sig tre gravstenar (se nedan). Södra tillbyggnadens bottenvåning, nu sakristia, har brädgolv och plant, gråmålat trätak. Den övre våningen, den s k greveläktaren (fig 29), som öppnar sig mot långhuset, har plant trätak, som med påspikade lister indelats i ett geometriskt mönster och är målat i grågrönt.

Fig 14. I rött målad hörnkedja på gamla sakristian. Foto 1968.

Quoins of old vestry, painted red.

Fig 15. Fragment av i rött målad akantusbård på gamla sakristians västmur. Foto 1968.

Fragment of red, painted acanthus border on W wall of old vestry.

Byggnadshistoria

Kyrkan under medeltiden

Att med full säkerhet rekonstruera Bergunda kyrkas ursprungliga utseende erbjuder vissa svårigheter. Inga säkert daterade handlingar äldre än räkenskaperna för 1685 är bevarade. I samband med kyrkans restaurering 1937–39 under ledning av arkitekt Paul Boberg, Växjö, gjordes utgrävningar i golvet, vilkas resultat dock endast ofullständigt dokumenterats. Emellertid har bland Bobergs efterlämnade papper (som nu tillhör Smålands Museum, Växjö) återfunnits en planritning över kyrkan, på vilken vissa framgrävda grundmursrester markerats (fig 28). Härav framgår att kyrkan haft en för romanska absidkyrkor vanlig grundplan med rektangulärt långhus, smalare kor och absid, som i förhållande till koret förefaller ha varit mycket vid (jfr Drevs gamla kyrka, SvK Sm II:2, s 93). Som tidigare nämnts, är de ursprungliga långhusmurarna bevarade väster om de båda tillbyggnaderna, att döma av vissa måttuppgifter (se nedan) till ungefärlig jämnhöjd med västra sidan av den ursprungliga triumfbågen, som synes ha varit jämförelsevis trång. Samuel Rogberg uppger 1770, att kyrkan var »41 alnar lång, 12 alnar bred

och 10 alnar hög» (Rogberg, s 136), vilket väl stämmer överens med kyrkans innermått före ombyggnaden 1826, såsom dessa framgår av fig 28, förutsatt att breddmättet tagits i tornets bottenvåning.

Kyrkans ursprungliga nord- respektive sydportal är, som tidigare nämnts, markerade i putsen såväl in- som utvändigt. Båda har varit drygt en och en halv meter breda och sidorna förefaller ha varit vertikala. De av fönsterupptagningar under senare tid förstörda övre omfattningarna har sannolikt varit rundbågiga. Ursprungliga långhusfönster eller skönjbara spår därav finns icke. En uppgift från 1696 (se not 5) meddelar att »på samma sätt som stehnhusetz fönsterhol på Bergqwara ähro och kiörchiofönsterholen anlagde och bygde». Detta kan ha varit förhållandet även vid medeltidens slut, då Bergkvara, som under dansk-svenska gränsfejder blivit illa åtgånget, till stor del måste återuppbyggas (Rosengren II: 2, s 15). Den alltjämt kvarstående och konserverade ruinen efter Bergkvaras medeltida mangårdsbyggnad ger emellertid föga besked om fönsteröppningarnas tidigare utseende.

Som tidigare nämnts är det möjligt att långhusets

Fig 16. Sektioner av tornet, 1 : 300. Uppm J Söderberg 1969.

Cross sections of tower, looking N, E, S, and W.

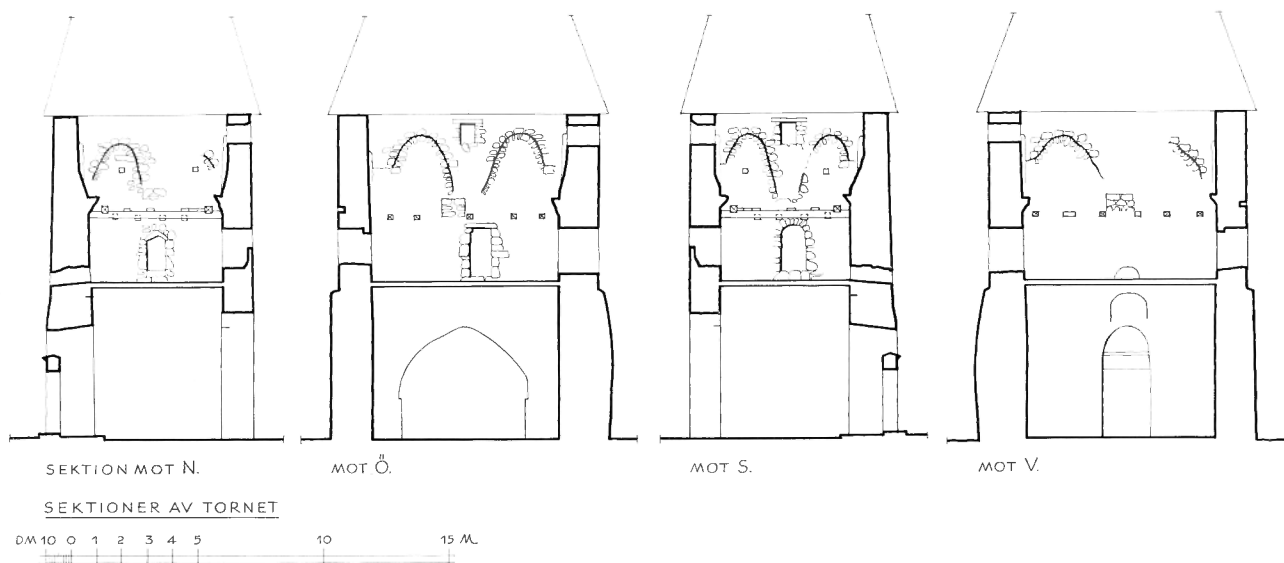

Fig 17 Ursprunglig dörröppning i tornets sydmur, ledande till tornkammaren på första våningen. Foto 1968.

Original doorway in S wall of tower, leading to the tower chamber on first floor.

nuvarande takresning är identisk med den ursprungliga romanska. Invändigt torde kyrkorummet från början ha haft öppen takstol eller plant trätak.

Koret och sannolikt även långhuset har invändigt prytt av kalkmålningar¹⁰ (jfr ovan). Det bevarade och frilagda målningsfragmentet på södra murens utsida är emellertid alltför obetydligt för att en tidsbestämning skall vara möjlig (fig 9).

I en tidningsnotis från 1939 uppges att »platsen för altaret i koret har kommit i dagen» (Smålandsposten 11.6 1939). Härmed torde avses den koncentration av stenar, som på fig 28 framträder väster om den rundade absidmuren. En altarskiva av sten med relikgömma påträffades 1880 som trappsten till prästgårdsbyggnaden (se nedan).

Tre furuplankor med svaga fragment av målade framställningar och ornament, sannolikt härrörande

från ett medeltida lektorium, förvaras på långhusvinden (se nedan).

Huruvida den gamla sakristian i norr tidigare legat i förband med långhuset kan inte avgöras, då det murparti, till vilket den ansluter, i sin helhet nygjordes år 1826. Det är emellertid inte osannolikt, att den är samtidig med den ursprungliga kyrkan. Grannsocknen Öjas gamla kyrka, som möjligen är uppförd under samma tidsskede som Bergunda kyrka, torde från början ha anlagts med en sakristia i norr (se nedan). Det tidigare nämnda rektangulära fönstret i norr, vars dageröppning mäter 102 × 55 cm, är sannolikt oförändrat sedan sakristians uppförande.

Tornet ligger, som ovan omtalats, inte i förband med långhuset, men vissa detaljer i tornets arkitektur tyder på, att även denna byggnadsdel härstammar från romansk tid. Bl a kan anföras formen på dörr- och fönsteröppningar i tornkammaren samt de rester av finkornig, gulvit, sannolikt romansk puts, som återfinns på väggarna i samma våning.

Den förut nämnda, nu åter delvis igensatta, vida bågen mellan tornets bottenvåning och långhuset är icke samtidig med tornets byggnad. När den brutits upp är dock obekant. Den ursprungliga förbindelsen torde ha varit en betydligt smalare öppning (jfr text Torsby gamla kyrka, SvK Bo I. 2, s 164), vilket även framgår av fig 28. Möjligen har tornets bottenvåning, upplyst av en högt sittande, rundbågig fönsteröppning i väster, under ett tidigt skede fungerat som dopkapell.¹¹

Nuvarande bjälklag mellan tornets bottenvåning och första våning är i sen tid förnyat, men ingenting talar emot att det befinner sig på samma plats som ett motsvarande ursprungligt bjälklag. Den första våningen har som ovan omtalats varit putsad invändigt samt välvd. Här har tornets enda utvändiga ingång befunnit sig och här torde en försvarsstyrka åtminstone för en kortare period ha kunnat uppehålla sig. Man har haft förbindelse med långhuset genom öppningen i öster, vilken vid behov har kunnat stängas till med en kraftig dörr. Ett förslag till rekonstruktion av den vid obekant tidpunkt bortbrutna valvkonstruktionen återges å fig 28, som visar ett stort, åttadelat kupolformat valv, ett sk parasollvalv, vars sköldbågar motsvaras av de

tidigare nämnda bågavtrycken på nuvarande andra våningens innermurar. Valvtypen är sällsynt, men är representerad t ex i Lärbro kyrkas torn på Gotland, uppfört på 1300-talet (Lundberg I, s 572). Däremot är valv av detta slag icke kända från Bergunda kyrkas grannskap under motsvarande tid, vilket naturligtvis ej får betraktas som bevis för att de inte kan ha förekommit. En tidigare framförd teori, att tornkammarens välvning utgjorts av fyra kryssvalv (Johansson, s 208–209) förutsätter en mittpelare eller en mellanvägg med fundament i bottenvåningens golv. Men på grund av den avsevärda höjden från bottenivån till valvniån är en sådan möjlighet föga sannolik. Ett tredje alternativ vore, att tornkamarvalven delvis kunnat få stöd av valv över bottenvåningen. Spår av en dylik valvkonstruktion är dock obefintliga. Trots att vapenhusets golv ej är fullständigt undersökt och man alltså inte vet, om någon form av fundament existerar, får ändå den först redovisade rekonstruktionen av välvningen i Bergunda kyrktorn anses som mest trolig.

Ovanför valvet har tornet sannolikt haft en skyttevåning, eventuellt med en utvändig skyttegång av trä och tillgänglig från underliggande våning antingen genom en trappa i en av tornmurarna eller troligare, eftersom spår av en murtrappa icke är skönjbara, genom kryphål i valvet. Detta kan även innebära att tornets murar ursprungligen varit högre än nu.

Kyrkor med breda västtorn är i denna del av Sverige ingalunda ovanliga. Ca tre mil nordväst om Bergunda ligger Rydaholms kyrka med brett västtorn, enligt Erik Lundberg uppförd omkring 1160–70 (Lundberg I, s 393), dvs under den tidsperiod, då växjöstiftet tillkom, vilket sannolikt ej heller saknat betydelse för kyrkobygget i Bergunda. Ett annat närliggande exempel är Växjö domkyrka, vars anläggning ungefärligen daterats till 1100-talets tredje fjärdedel. Även om dess torn inte kom till utförande förrän senare, är det troligt, att ett tornbygge redan från början varit planerat (SvK Sm IV·1, s 69). Torn av liknande typ förekommer även i Blekinge och i synnerhet i Skåne, där flertalet av William Anderson daterats till 1100-talets senare del (Andersson 1926, s 74).

Kyrkor med försvarsanordningar, företrädesvis i tornet, finns även på andra håll i Småland, icke

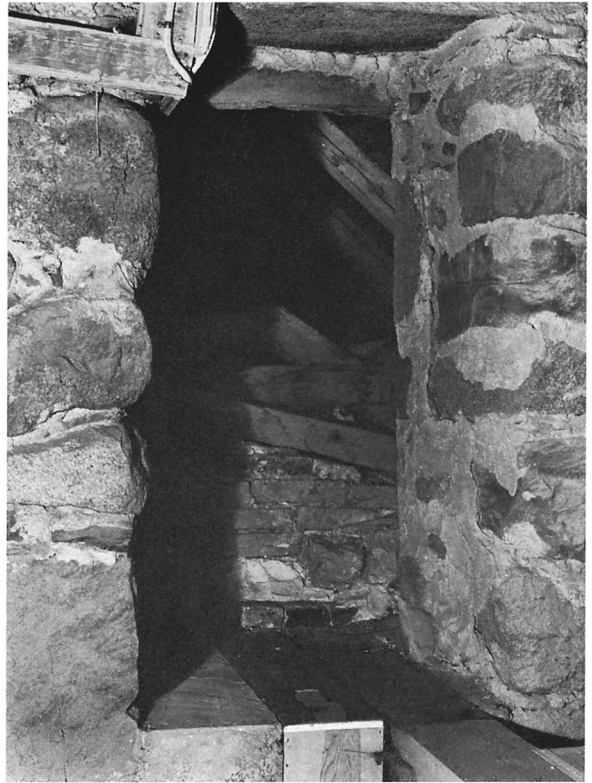

Fig 18. Ursprunglig öppning mellan tornkammaren och långhusvinden. Foto 1968.

Original opening between the tower chamber and nave attic.

minst i kalmartrakten (Tuulse, s 140, 150), vilket ej förvånar, om man beaktar områdets belägenhet nära den tidigare gränsen mot Danmark. Bergunda kyrka ligger, som nämnts, icke långt från en viktig väg från Växjö mot Skåne, något som väl motiverar att kyrkan delvis byggts för militära ändamål. Även på Öland finns försvarskyrkor (SvK Öl I, 4, s 308) och på Gotland hade de till kyrkorna hörande, fristående kastalerna samma uppgift.¹²

I samband med kyrkans restaurering 1937–39 gjordes en del myntfynd i golven (mynten deponerade i Smålands Museum, Växjö). Ett av de äldsta är ett sk borgarkrigsmynt från tiden omkring 1250,¹³ vilket återfanns i tornet. Man fann även en fragmentarisk sigillstamp från 1300-talet (förvaras i SHM, inv nr 232 59).¹⁴ Därtill visade skelettfynd att begravingar ägt rum i kyrkan.¹⁵ Gravarna kan emellertid härröra från såväl medeltid som nyare tid.

Fig 19. Konsol tillhörande en nu bortbruten, ursprunglig valvkonstruktion över tornets första våning. Foto 1968.

Bracket belonging to a now demolished, original vault over first floor of tower.

1696 (se not 5) uppges att »på södra sidan af Tornet synes wapn lijckt Trollewapn, fins äfwen och ..?.. i kyrckian med Trollewapn». Även Rog-

berg nämner det utvändiga vapnet (Rogberg, s 136–37). Dessa vapen har sannolikt tillkommit under 1400-talet, då Bergkvara övergick i släkten Trolles ägo (jfr ovan).

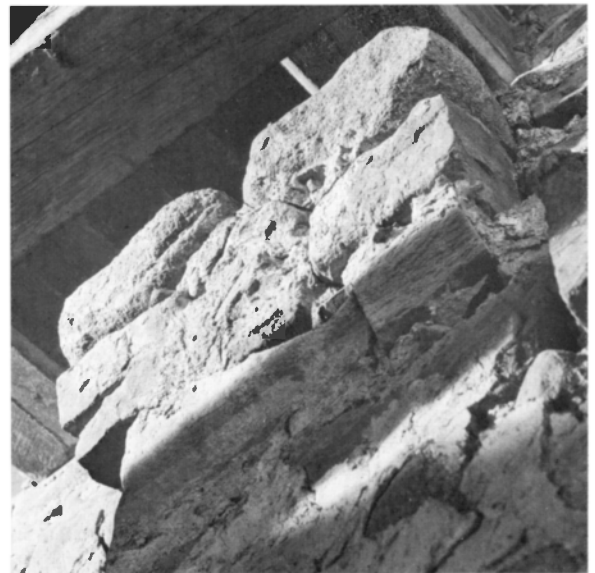
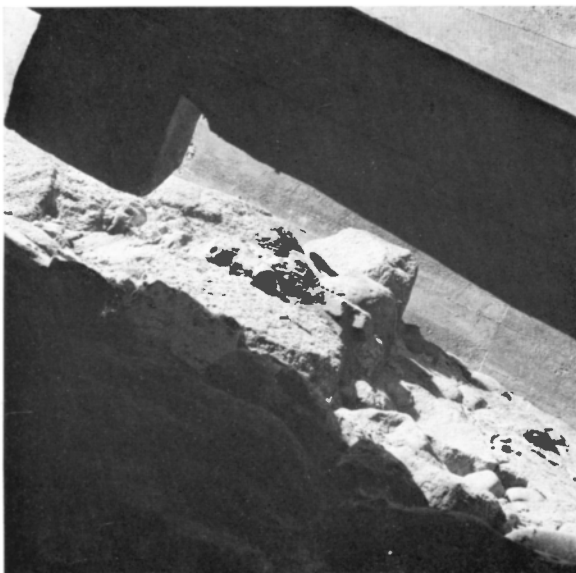
Senare förändringar

Enligt uppgifter berövades kyrkan år 1611 av danska trupper¹⁶ såväl alla handlingar och prydnader som blytaket på långhus och torn. Kortaket skonades. Sakristian nämns icke (Rogberg, s 136; se även not 5). Bergkvaras ägare »som kiörckian täckia låtit förr med bly, låta den sedan spähna» (se not 5) och försåg den även med »2:ne Klockor, Silfwer käril, Skrud m.m.» (Rogberg, s 136–37). Under 1600-talet torde kyrkan även försetts med sin utvändiga utsmyckning. Målningar av detta slag är mycket vanliga i Småland och har utförts i slutet av 1500-talet och under 1600-talet (SvK Sm II: 1, s 23, 67).

Kyrkans räkenskaper och protokoll är i det närmaste fullständigt bevarade fr o m år 1685 och lämnar noggranna redogörelser för reparationer och förändringar. Det framgår att i synnerhet yttertaket ofta behövde lagas eller läggas om, likaså golvet, som i hela kyrkan till år 1760 torde varit av trä. 1685 omtalas ett fönster vid »Predikostohlen» (räk), som

Fig 20–21. Konsoler tillhörande en nu bortbruten, ursprunglig valvkonstruktion över tornets första våning. Foto 1968.

Brackets belonging to a now demolished, original vault over first floor of tower.

då bör ha varit placerad på långhusets södra sida (se nedan). 1688 upptogs den nuvarande huvudingången i väster och nordportalen murades igen (räk). Om även det tidigare nämnda rundbågiga fönstret i tornets västmur sattes igen vid detta tillfälle, är obekant. Sakristian spånades 1690. 1692 beslutade man, »att västra kyrkiodörren skall järnslås» (räk). 1696 spånades kortaket och man behöll blytäckningen endast över den »fremste Rundel», dvs absiden. Det avtagna blyet såldes (räk, st prot). Samma år fick man från Bergkvara »kalck till at öfwerstryka kyrckian både innan och uthan» (se not 5). 1703 upptogs ett fönster på »Wästra gafwelen», sannolikt det halvrunda fönstret över huvudingången. 1705 upptas utgifter för »bräder till Wapnhuset» samt för avlöning »till honom som spånte på wapnhuset», 1706 gjordes »4 st hufvor till wapnhuset och sacristigan» (räk). Detta tyder på, att man uppfört ett vapenhus av trä, troligen framför södra ingången. När denna byggnad senare revs framgår emellertid inte av arkivalierna (se nedan). 1706 fattades även beslutet, att man på grund av platsbrist i kyrkan skulle »låta byggia en liten läktare på Norre sijdan under hvalfvepelaren» (st prot). Benämningen »hvalfvepelaren» avser troligen tornbågen. Sannolikt kom den aldrig till utförande. Av räkenskaperna från 1720 och 1729 framgår, att ett fönster fanns på »Östra gafflen», dvs i absiden. 1736 upptogs ett fönster på kyrkans norra sida (räk).

Under 1750-talet, då domprosten i Växjö, Sven Bælter,¹⁷ tillika var kyrkoherde i Bergunda-Öja pastorat, undergick kyrkan vissa betydande förändringar. 1751 beslöt man, att »Fönstret uti Choret skulle göras rundt och så stort som görligt är, och fönstret på södra wäggen skulle äfven göras större, emedan choret wore nog mörkt» (st prot). 1753 revs klockstapeln på kyrkogården och klockorna flyttades till kyrktornet. Byggmästare Petter Tilström ombesörjde »trawärkets byggande uti Tornet», vilket troligen omfattade även det tidigare nämnda, sekundära bjälklaget i tornets första våning. Vidare upptas utgifter »för 8 ankars och murbands insätjande i tornmuren (jfr ovan), och för 2^{ne} fenstergluggars förfärdigande», sannolikt de små sekundära fönsteröppningarna i nuvarande tornkrön. Nedbrytandet av de medeltida tornvalven och den

eventuella sänkningen av murarna torde ha ägt rum tidigare. Det förefaller även som om själva tornhuven redan varit uppbyggd vid detta tillfälle. Där emot torde man ha tagit upp de tre ljudluckorna och möjligen också satt igen en äldre, närmast kvadratisk lucka i norr, vilken varit placerad ovanför de nuvarande och vars igensättning är synlig från tornhovens insida. De nya luckorna målades av »Målaren Zchotzcher».¹⁸ Bänkinredningen förnyades omkring 1755 (se nedan). 1757 ombesörjde Zschotzcher målning av diverse inventarier (se nedan) och därtill »gardinens målade kring fenstren» (räk). 1758 konstaterades att »pelarne i kyrkian som understödia kläckstapeln blifvit så af svamp ansatte, at de redan begynt rotna». Man beslöt då »lägga Stenmur under Sex Pelare» (st prot). Härtill införskaffades »Ettusende murtegel» (räk).

1760 beslöts att golvet i »Wäbenhuset» skulle få beläggning av tegel (st prot). 1761 inlades golv av »Ölands golfsten» i själva kyrkan, att döma av mängden material, »af den Bruna, 481 st ... Et hundrade af den Hvita» (räk), dock endast i gångarna. 1765 uppfördes ett »Bårehus med Stolpar och Bräder til tak ... vid Östra sidan af Sacristigan» (st prot, räk). 1763 hade sockenstämman bestämt att man skulle bygga två små läktare, en i söder och en i norr. I stället fick kyrkan 1766 en läktare i väster, där orgeln, byggd 1769, placerades (räk). I räkenskaperna 1779–80 upptas utgifter »Till Fönstrets utvidgande i Choret», vilket gjordes »cirkelrundt» (st prot), sannolikt ett verkställande av 1751 års beslut (se ovan). Samtidigt lade man in stengolv i vapenhuset, eventuellt ännu ett sent fullföljande av en tidigare överenskommelse (se ovan). 1785–86 blev »Chorpanelet lagat, med bräder och spik» (räk), vilket tyder på att korväggarna åtminstone delvis hade invändig brädklädsel.

Ett besiktningsprotokoll från 1790 (VLA) upplyser bl a att sakristian då hade »jerndörr, af tjock jernspån, tät bespikad så, at alla dörrrens kanter äro, med bredt helstångsjern på inre sidan, samt tunnare men lika bredt på yttre sidan sammansmidde och wäl bespikade». Vidare att »Alla kyrkans fönster äro försedde med jerngaller och ringar i hwarje kors». Undantaget sakristiefönstret, där »upståndarne gå midtigenom twärjärnen», vilket fö alltjämt är förhållandet. Kyrkans båda dörrar var av

Fig 22. Avtryck å tornets innermurar av det bortbrutna valvets sköldbågar. Foto 1968.
Impression of the demolished wall arches in interior wall of tower.

trä, »skäligen beslagne med duglige Hakar och jern». Ingången i väster var försedd med bom, senare under 1790-talet ersatt med klinka (st prot 1791–93). Södra ingången hade »en grof stocklås med jern Rigel». I inv 1829 omtalas »1 gammal kyrkodörr af Jern med lås och nyckel, (tilläg:) såld för längre tid tillbaka», sannolikt identisk med någon av ovan nämnda dörrar, att döma av låsanordningens beskrivning troligen den till sakristian. 1820 fick ljudluckorna sin nuvarande »runda» form i samband med reparation av tornhuvens tak (st prot). 1822 uppsattes »Kulan och Tuppen» (räk).

Ombyggnaden 1825–26

Under åren 1825–26 utfördes den omfattande ombyggnad, som givit kyrkans exteriör dess nuvarande utseende och till stor del även alltjämt präglar interiören. Ledare för arbetet var murmästare J Svensson, Växjö. Absiden, koret och triumfbågsmuren revs och kyrkans östparti återuppbyggdes till den

utsträckning det nu har. Fig 28 verifierar uppgiften, att »Hela kyrkans tillbyggnad i och med Sacristigan utgör 24 alnar utvärdigt». Den södra tillbyggnaden uppfördes på bekostnad av Bergkvaras dåvarande ägare »Enkefru Grefvinnan Posse, född von Otter ... i stället för den gamla Sacristigan, som blifvit förbytt till Graf för Bergkvara» (se not 7). Fönstren på den äldre delen av långhuset förändrades till nuvarande form och placering. Långhusets södra ingång sattes igen och det är troligt, att det ovan omtalade vapenhuset av trä, ehuru ingenting därom är nämnt, revs vid samma tillfälle. Att så var fallet med det år 1765 tillbyggda bårhuset av samma material är däremot dokumenterat.

Invändigt försågs kyrkan med »nytt Hwälfvt bräd-tak». Den nya läktaren, dvs den södra tillbyggnadens övervåning, gjordes »afskild från kyrkan genom fönster, som kunna nedfällas och upphissas». ¹⁹ I den nya sakristians nordöstra hörn fanns en uppgång genom muren till predikstolen, som då var

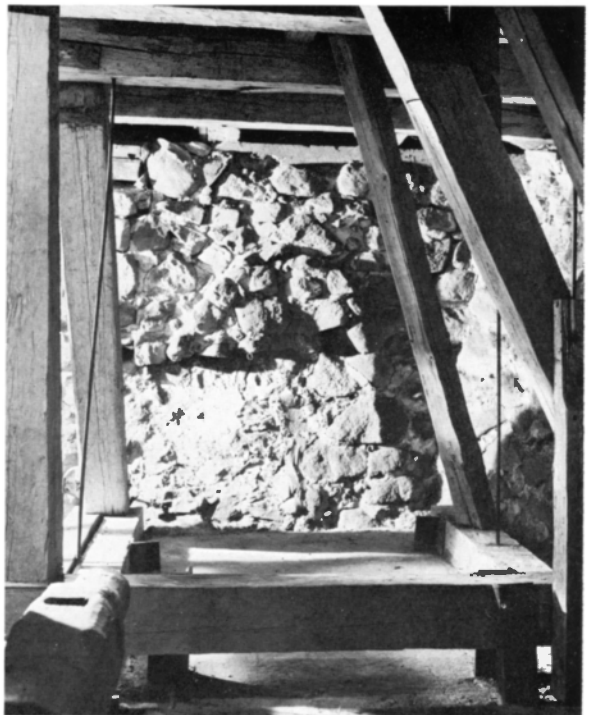

Fig 23–25. Avtryck å tornets innermurar av det bortbrutna valvets sköldbågar. Foto 1968.
Impression of the demolished wall arches in interior walls of tower.

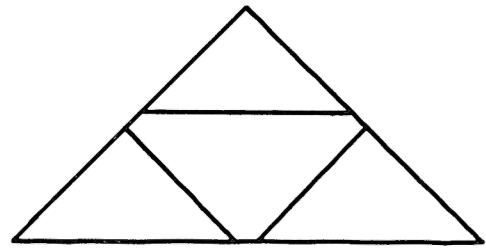
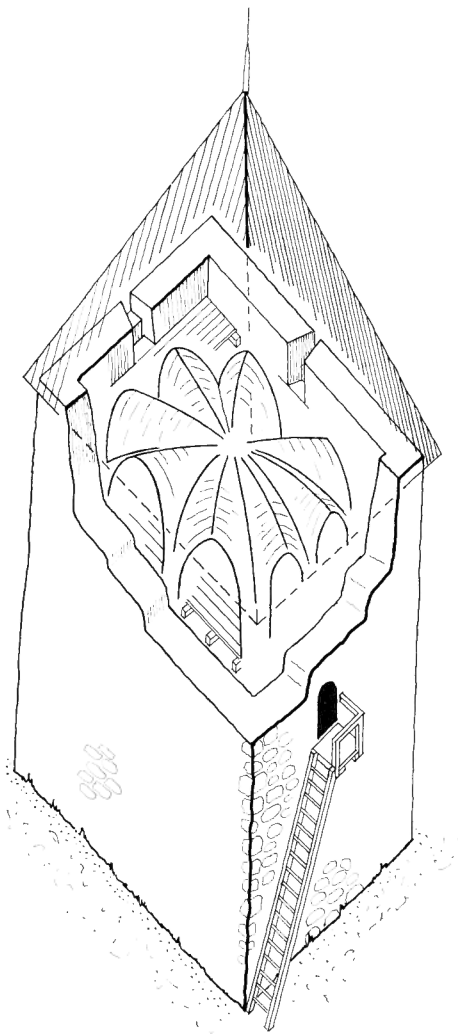

Fig 27. Långhusets medeltida takstol. Rekonstruktion E O Johansson i HCÅ 1938.

Medieval roof-truss of nave. Reconstruction.

Fig 26. Kyrkans torn under medeltiden, 1 : 300. Rekonstruktion J Söderberg, 1970.

The church tower during the Middle Ages. Reconstruction.

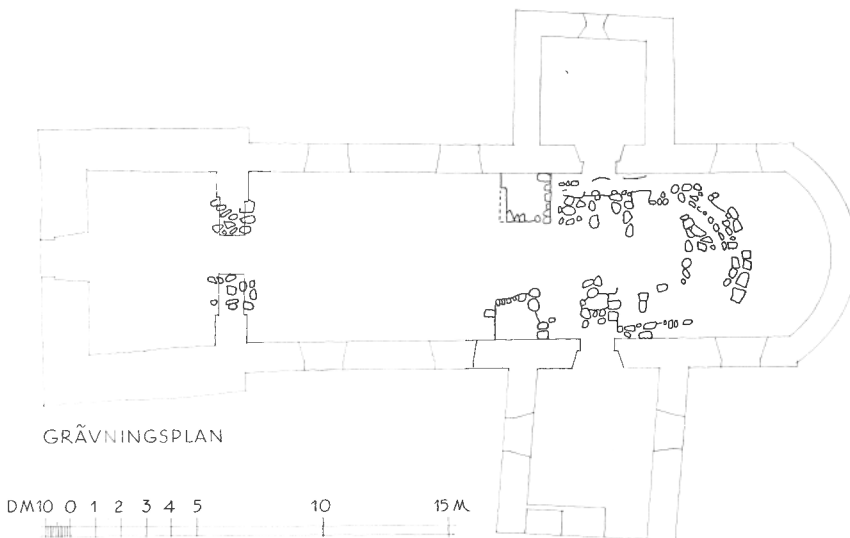

Fig 28. Planritning över de i samband med kyrkans restaurering 1937-39 framgrävda murresterna, som visar kyrkans medeltida utsträckning. Uppm P Boberg. Smål Mus.

Plan of remains of walls revealed in conjunction with the restoration of the church in 1937-39, showing the extent of the medieval church.

Fig 29. Interiör mot öster. Foto 1968.
Interior looking E.

placerad på kyrkans södra sida. Golvet i den ombyggda delen av kyrkorummet »var uphöjt et quarter högre än det tilförne varit» och det äldre golvet höjdes till samma nivå. Det förefaller som om även koret fått golvbeläggning av sten. Orgelläktarens främre del höjdes och man beslöt i samband härmed att »derunder timras en vägg, samt göres en dörr emellan Wapenhuset och kyrkan». Vid restaureringen förnyades även större delen av kyrkans inredning (räk och st prot).

1828 försågs den gamla sakristian med nytt, valmat sadeltak. Sannolikt höjdes även östra och västra murarna och den norra, som troligen varit utformad som högspetsig gavelmur, jämnades av. Rester av en gammal vindskida iaktogs i samband med kyrkans restaurering 1939 »å en takstol mitt över där sakristians västra vägg anslutes till långhuset».²⁰

Redan 1856 ansågs kyrkan »mer och mer vara

otillräcklig för folkmängden». Tornet var uppenbarligen i behov av en större reparation, men med tanke på »ett i framtiden nödvändigt förestående kyrkobygge», inskränkte man sig till »att blott för en syn skull något litet rappa öfver Torndörren och de värsta remnorna» (st prot). Torndörren, dvs ingången på första våningens södra sida, igenmurades i ytterlivet till halva sin höjd.²¹ 1863 utökades kyrkorummet »genom förflyttning av befintlig brädvägg åt väster» (st prot) och under något av de följande åren åstadkom man ytterligare »utvidgning» genom att den gamla sakristian återfick sin ursprungliga funktion och den yngre uppläts »åt församlingen». Man diskuterade också möjligheten att på grund av tornets bräcklighet bygga en ny provisorisk klockstapel (vis prot 1867). 1880 insattes två kaminer, en i långhuset och en i sakristian (vis prot).

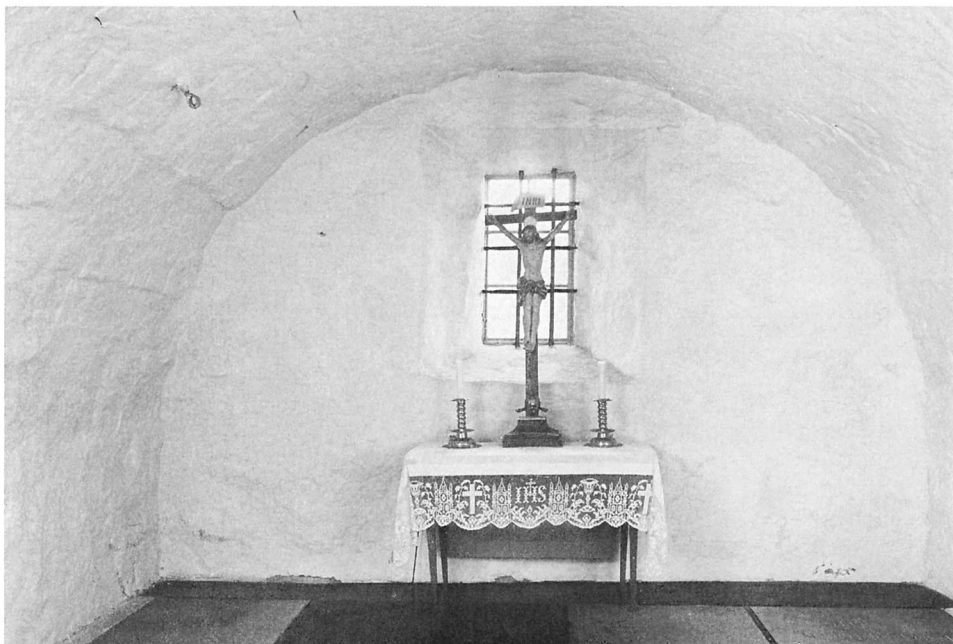

Fig 30. Interiör mot väster. Foto 1968.
Interior looking W

Fig 31. Interiör mot öster, före restaureringen 1937–39. Foto R Blomqvist 1926. ATA.
Interior looking E, before the restoration of 1937–39.

Fig 32. Interiör av den norra tillbyggnaden, nu använd som gravkor. Foto 1968.
Interior of the N extension, now used as a burial chapel.

1900-talet

1904 genomgick kyrkan en restaurering, som bl a resulterade i en tidstypisk interiör (fig 31). Exteriören putsades om och taket reparerades. Redan befintliga blindfönster på norra tillbyggnadens västra mur målades om (Nya Växjöbladet 4.10 1904). Ytterdörren i väster försågs med fyllningar, bestående av skurna bladmotiv, utförda av målarmästare L Görgensen, Älmhult, som även ledde det huvudsakliga restaureringsarbetet. Tunnvalvet över långhuset fick sin nuvarande boasering, triumfbågen ändrades, ej preciserat hur, och kortaket byggdes om samt pryddes med träribbor, markerande strålar, målade i guld på blå botten. Även rosetten i hjässpunkten förgylldes. Det äldre, släta taket över greveläktaren ersattes med det något högre nuvarande. Väggarna målades i grågult med rödbrun kvaderindelning samt, under taklisten, en fris, indelad i rutor, varannan med bladmönster, varannan med geometriskt mönster. Nya fönster med målningar utförda av Stockholms glasmåleri och skänkta av dåvarande patronus greve K A Posse insattes. Det östligaste fönstret, över altaret, pryddes med en framställning av Den gode herden i en rundmedaljong, omgiven av bladrankor och geometriska mönster. Väggen mellan vapenhus och långhus förnyades. Nya brädgolv lades under bänkkvarteren och på läktarna. Även koret fick brädgolv och i gångar och vapenhus inlades röda och grå s k victoriaplattor i diagonalmönster. Predikstolsuppgången från nya sakristian murades igen, då den varit ur funktion sedan 1855 (se nedan). En ny kamin uppsattes vid långhusets södra vägg och rökgång upptogs i muren. Altarring, läktarbröstningar och bänkar förnyades och all träinredning, även dörrarna, målades om, huvudsakligen i rödbrunt, eller »valnöt», med Växjö domkyrkas inredning som mönster.²²

1937–39 restaurerades kyrkan ånyo under ledning av arkitekten Paul Boberg, Växjö. Exteriören putsades om och de utvändiga målningarna togs fram och konserverades (se ovan). Blindfönstren på norra tillbyggnaden togs däremot bort. Tornmurarna förstärktes, likaså bjälklaget mellan tornets första och andra våningar i syfte att förbättra stödet för klockstolen. Ljudluckorna byttes ut mot nya, klädda med kopparplåt. Yttertakets lades om. Den västra porten fick ny ekklädsel och äldre, inre vindfångsdörrar togs bort. De södra dörrarna förnyades helt. I den södra tillbyggnaden vidtog vissa förändringar i och med att ingången flyttades från den sydvästra till den sydöstra dörren, som breddades, och utrymmen för elcentral och redskapsbod anordnades. Trappan till greveläktaren byggdes om och sakristian försågs med skåpinredning för bl a mässkläder. Samtliga innerväggar rengjordes och putsades om, varvid målningen från 1904 togs bort i likhet med strålmarkeringen i korvalvet, som målades ljusgrått. Korfönstret sattes igen i innerlivet. Den vida bågen mellan vapenhus och långhus murades igen med tegel och dubbla dörrar sattes i den nya, mindre öppningen.

Alla trägolv lades om och korgolvet höjdes till nuvarande nivå. I vapenhus och långhusgångar inlades kvadratiska plattor av hyvlad kalksten, vilka skänkts av greve Pehr Posse, Bergkvara.

De igensatta nord- och sydingångarna markerades i putsen, såväl in- som utvändigt. Den gamla fönsteröppningen i tornets västmur markerades på insidan.

All inredning och övriga träytor målades om. Man installerade också elektrisk belysning och det gamla värmesystemet ersattes med ett elektriskt.

1954 ersattes bjälklaget över tornets första våning med ett betongbjälklag ca 50 cm högre upp, för att ge klockstolen och tornhuven erforderligt stöd.

Inredning och inventarier

Altaranordning

Altaret är av trä, enkelt och grönmålat med rektangulär, vitmålad skiva. Uppställt vid korutsprångets östra vägg.

Från det medeltida altaret har bevarats en altarskiva av granit med en blyfylld relikgömma i mitten (fig 33). Under blyblocket fanns träflisor och sand. Mått 98 × 165 cm. Överlämnad som gåva till SHM 1881 (inv nr 6762: 1–2). Altarskivan hade påträffats 1880 såsom »planstenen i prestgårdsbyggnadens trappa» (st prot). Tidigare hade den ingått i kyrkans golvbeläggning. Man beslöt nämligen 1827,

att till trappa till den nya prästgården skulle utnyttjas »den öfwer blefna stenen af Gamla Kyrkogolfet» (st prot).

Altarprydnaden utgörs av en oljemålning på duk, vilken med utgångspunkt från bibelordet »Kommen till mig I alle» framställer Kristus bland skördefolk (fig 29) och är utförd år 1943 av Simon Gate.²³ Gåva samma år av greve P A Posse, Bergkvara. Under altartavlan en predella med texten »Jag är livets bröd» i guld på svart botten. Inköpt 1948.

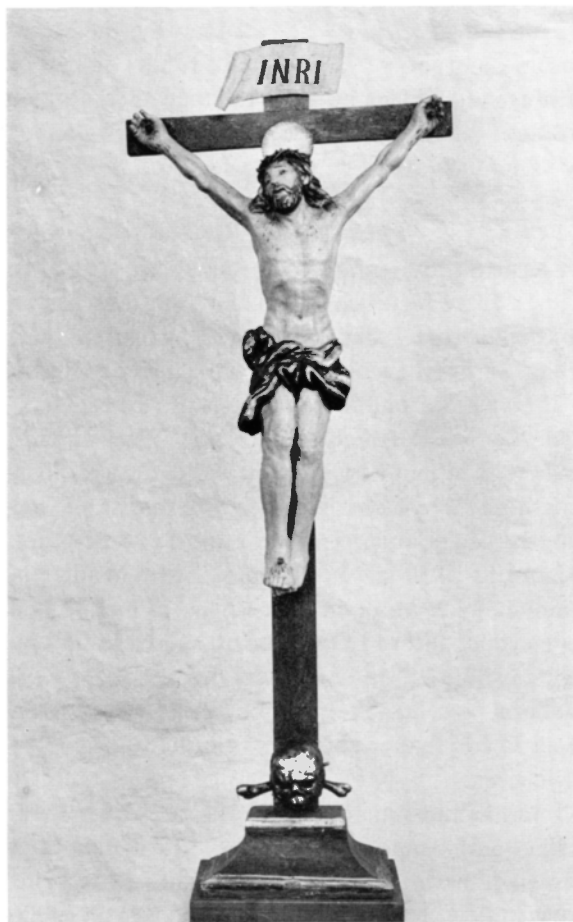
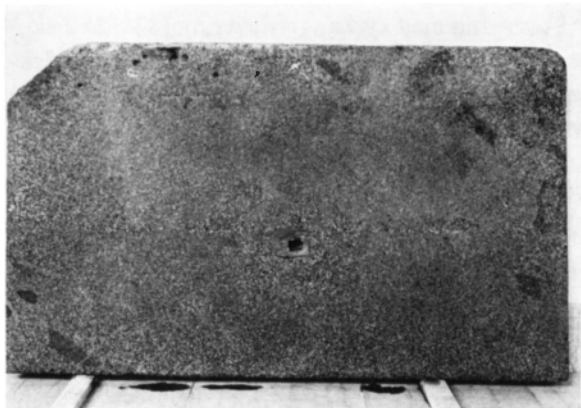
Oljemålningen ersätter det år 1904 insatta och i samband med restaureringen 1937–39 borttagna

Fig 34. Krucifix från 1771. Foto 1968.

Krucifix dating from 1771.

Fig 33. Medeltida altarskiva av granit med relikgömma. Skänkt till SHM 1881. Foto SHM.

Medieval altar slab of granite, with reliquary. Now in the Museum of National Antiquities, Stockholm.

fönstret med glasmålning (se ovan). Ett träkors med svepning och ett krucifix från 1771 (se nedan) har under olika perioder, ibland tillsammans, ibland var för sig, använts som altarprydnader. 1829 var altaret »utan alla prydnader» (inv). Ett Gudsöga med strålkran av förgyllt trä, höjd 106 cm, sannolikt identiskt med en »Gloria i Choret», som omtalas i inv 1807, förvaras i tornkammaren.

Övriga uppgifter om äldre altarprydnader är knapphändiga. 1698 omnämns utgifter för avlöning till »bilthuggaren M^r Bo för altare taflan» (räk). 1779 var ytterligare en »Altaretafla förfärdigad af Bildh: Jonas Berggren enligt Contract, från Calmar län»²⁴ (räk). Inv 1807 nämner »1 Gammal Altare Tafla vid Sacristigan» samt, senare tillagt, »borttagen».

Altarringen, som härrör från 1904, har oval planform, är öppen och består av svarvade balusterdockor, sedan 1939 målade i grått med gulddekor. Tidigare målade i »matt cederträimitation» (st prot) eller »valnöt» (jfr ovan).

1706 »Proponerades ... at låta byggia större bordh, som går i oval eller blir rundt» (st prot). Den nya altarringen utfördes följande år (räk), men ersattes i samband med restaureringen 1824–25 med ny »altardisk» (räk).

Krucifix

1. Krucifix av snidat och målat trä (fig 34). Korset är av furu och grönmålat. Vid dess bas en dödska, som i likhet med Kristusfigurens hår, skägg, törnekrona och höftkläde samt korsets fot är förgylld. Karnationen är gråvit. På korsets baksida står »den 10 Febr. 1771» samt »Restaurerad 1890 af A Almquist i Wexiö». Höjd 132 cm, figurens höjd 74 cm. Nu i den gamla sakristian, har tidigare, under olika perioder, utgjort altarprydnad. Renoverat 1939 av konservator Sven Wahlgren, Kalmar. — 2. Modernt krucifix av trä med snidad Kristusbild, utfört i Oberammergau. Höjd 75 cm, figurens höjd 28 cm. På altaret. Inköpt 1959. — 3. Modernt krucifix av trä med snidad Kristusbild. Höjd 75 cm, figurens höjd 23,5 cm. Förvaras i tornkammaren.

I tornkammaren förvaras även ett kors av trä, målat i porfyrimitation, med förgylld svepning samt vitmålad, marmorerad Inri-tavla. Höjd 164 cm. Har tidvis utgjort altarprydnad. Flyttades 1804 till greve-

läktaren i samband med insättandet av det nya kor-fönstret (se ovan).

Predikstol

Predikstolen (fig 29, 31), av trä, är placerad i kyrkans nordöstra del. Den präglas av en sober klassicistisk arkitektur med korintiska kolonnetter i hörnen av den sexsidiga korgen och däremellan ställda arkadbågar. Dessa flankeras av kannelerade pilastrar och kröns av gavelfrontoner, som tidigare smyckats av snidade änglahuvuden (se fig 31). Bågfälten står nu tomma men har tidigare upptagits av figurskulpturer (se nedan). Entablementets fält avdelas av metopliknande kannelerade stycken och avslutas av en äggstav- och tandsnittslist. Sockelfrisen avdelas av förkroppningar under kolonnetterna och är nedtill avslutad av en skulpterad draperifris och, i hörnen, blomknoppar. Under bokstödet ett änglahuvud. Färgerna är grågrönt, guld, brunt, brunrött.

Trappan har räcke av svarvade balusterdockor, målade i grågrönt med dekor i guld och brunrött.

Ljudtaket är sexkantigt med en karnissvängd överdel. Det är krönt av ett korsprytt klot och pryds av växt- och musselornament i guld och avslutas nedtill av en bård av skulpterade tofsar. På undersidan en åttauddig stjärna.

Enligt en uppgift från 1696 (se not 5) är predikstolen en gåva av »Herrskapet på Berqwahra». 1697 köptes »Ekebräder af Jöns Rättare till Prädike-stolstrappan», 1699 målades »Predijkstohlen» av den ovannämnde bildhuggaren »Mester Boo». 1757 målades den av Zschotzsch (not 18) och samma år avlönades »Bilthuggaren Segervall för Pulpeten».²⁵ 1831 gjordes »En dörr til Prädikstolen» (räk).

I samband med kyrkans renovering 1824–25 diskuterades anskaffning av en ny predikstol. Bl a väcktes förslag att inköpa »den förut i Wexiö domkyrka warande wackra prädikstolen». Emellertid behöll man den gamla och flyttade den »på prof» från förutvarande plats vid kyrkans södra vägg till den norra sidan. 1904 genomgick predikstolen betydande förändringar. Korgens nischer försågs med snidade bilder av evangelisterna, gjorda efter Thorvaldsens skulpturer i Vor Frue Kirke i Köpenhamn, sockeln utsmyckades med ovannämnda draperifris, foten och trappan gjordes helt nya. Vidare

blev »Predikstolshimlen kantad med passande träskärningar i stället för där nu befintliga vapensköldar», en »kupol» anbringades och hela predikstolen målades om. Arbetet utfördes av målarmästare L Görgensen, Älmhult (jfr ovan). I samband med restaureringen 1937–39 målades predikstolen åter om och evangelistfigurerna togs bort. De förvaras nu i tornkammaren.

Två vapensköldar av 1700-talstyp (fig 35–36), snidade i trä och målade, numera uppsatta på södra långhusväggen, är sannolikt identiska med de ovan nämnda från predikstolens ljudtak: 1 Släkten von Otters²⁶ vapen. Huvudsakliga färger guld, rött, blått och svart. Höjd 48 cm. — 2. Släkten Beck-Friis' (jfr not 7) vapen. Samma färgställning som nr 1, höjd 48 cm. Sköldarna konserverade och renoverade av konservator Sven Wahlgren, Kalmar

Bänkinredning

Bänkarna (fig 29–30), som härrör från restaureringen 1903–04, är öppna och har konturskurna gavelstycken med svarvad dekor Sedan 1939 målade i grågrönt, tidigare i »valnöt» med Växjö domkyrkas bänkinredning som förebild (st prot 1903).

Inv 1696 (se not 5) omtalar »Bräder till alla stohlarna i kyrckian» som gåva från Bergkvara, vilket tyder på att kyrkan vid den tiden fått ny bänkinredning, som uppenbarligen var sluten. Omkring 1755 uppsattes nya bänkar och härvid beslöts nämligen, att »de gamle Stoldörarne» skulle försäljas (st prot 1754). Vad beträffar den nya bänkinredningen, som gjordes öppen, »åtogo sig Snickaren Bengt i Brewik och Soldaten Möller, at göra Bänkarna lika med dem som äro uti Wexjö kyrka» (st prot 1755). De skulle målas »med lius färga, blifvandes hwars Bänk på Stolpen teknad med sin Numer» (st prot 1757). Målningen utfördes av J C Zschotzscher (se not 18; räk 1757). »2^{ne} Stolar ... in uti Altaret» omtalas även (räk 1755).

1825 förnyades åter kyrkans bänkinredning. Man beslöt att »med tilhjälپ af de gamle stolarne, der de kunde brukas, nya stolar med dörrar skulle uppsättas» (st prot). Dessa bänkar målades vita 1891 (st prot).

På den s k greveläktaren har tidigare enligt uppgift stått »djupa, svängda gustavianska länstolar, i vilka det grevliga herrskapet hade att taga plats».²⁷

Fig 35–36. Släkterna von Otters och Beck-Friis' vapen, tidigare placerade på predikstolens ljudtak. Sannolikt senare delen av 1700-talet. Foto 1968.

Coats-of-arms of the von Otter and Beck-Friis families, formerly on sounding board of pulpit. Probably second half of 18th century.

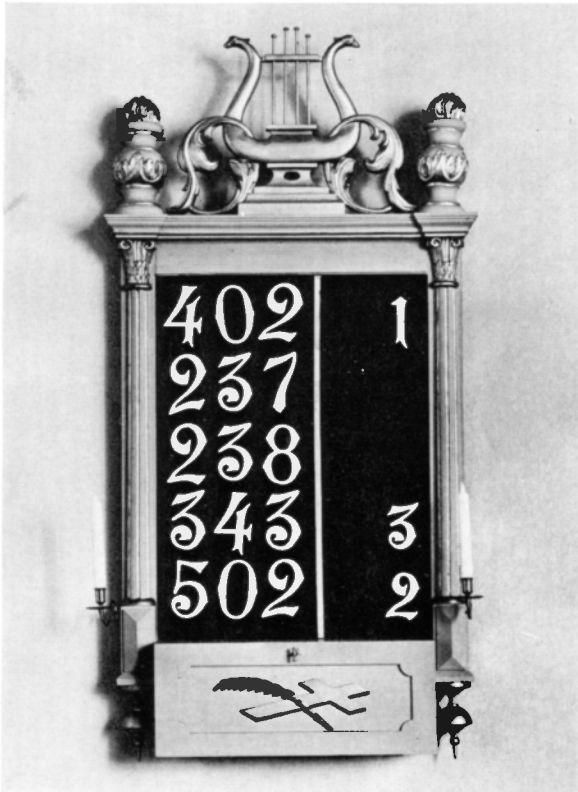

Fig 37. Nummertavla, skänkt 1839. Foto 1968.

Hymnboard, donated in 1839.

Läktare

Kyrkan har två läktare, en i väster och en i söder, den s k greveläktaren.

Västläktaren (fig 30), vars nuvarande utformning huvudsakligen härrör från 1904, bärs upp av två gjutna järnpelare, målade i vitt. Barriären är rundad och består av svarvade balusterdockor, sedan 1939 målade i blågrönt med gulddekor. Samma år anordnades även gemensam uppgång till västläktaren och tornets första våning (jfr ovan).

1766 avlönades »Snickaren Bengt i Brewik för läktarens förfärdigande». 1769 blev man nödsakad att sänka den i samband med orgelns uppsättande.

1773 hade »Bilthuggaren Palm fått ... arfwode för Bilthuggeriet och målningen på Orgelverket och läktaren» (räk). 1825 beslutades att »Främre delen af Orgelwerks Läktaren uphöjes till lika höjd med den öfriga delen af samma läktare» (räk spec). 1904 höjdes den ytterligare och utvidgades till nuvarande form. Den fick ny bröstning, nya stödpelare av gjutjärn, nytt golv och ny trappa samt målades i »valnöt» (st prot).

Greveläktaren (fig 29) utgörs av den södra tillbyggnadens övervåning och avgränsas av en balustrad med två kolonner. Balustraden är samtidig med och utformad som västläktarens. Kolonnerna är kannelerade och målade i blågrönt och guld, de korintiska kapitälerna i guld och rött. Läktarens tak var ursprungligen lägre än nu, men höjdes 1904. Ett förhänge mot långhuset uppges tidigare ha ökat möjligheten till avskildhet (se not 27).

Av utrymmeskäl planerade man vid mitten av 1700-talet att bygga ännu en läktare (st prot 1754, 1760). Sannolikt kom den dock aldrig till utförande.

Orgel

Det ursprungliga orgelverket byggdes 1769 av orgelbyggaren Pehr Schiörlin,²⁸ Linköping. Fasadens ornament (se fig 30) är utförda av »Bilthuggaren Palm» (räk). Sedan 1904 är orgelfasaden målad i grönt med lister och akantusornament i guld och blått. Orgelverket har byggts om flera gånger. I samband med kyrkans restaurering 1937–39 byggdes ett nytt orgelverk om tretton stämmor, två manualer och pedal av E A Setterquist & Son, Örebro. Ett nytt orgelverk planeras nu (1970) att byggas bakom den gamla fasaden.

Nummertavlor

1. Två nummertavlor (fig 37) är placerade i koret, på vardera sidan om altarpopsatsen. De rektangulära, svartmålade tavlorna har på sidorna kannelerade kolonner med akantuskapitäl. Överstykke bestående av en lyra med bladrankor, omgiven av två brinnande facklor. Nedtill ett skåp för siffror,

Fig 38. Dopfunt av sandsten. Tillhör den i Småland vanliga fabeldjursgruppen. Slutet av 1100-talet. Foto 1968.

Sandstone baptismal font, belonging to the fabulous beast group, common in Småland. End of 12th century.

Fig 39–40. Detaljer av dopfuntscuppans fabeldjursfris. Foto 1968.

Details of fabulous beast frieze of bowl of font.

Fig 41. Närmast t h. Dopfuntens fot, prydd med uthuggna odjurs- och människohuvuden. Foto 1968.

Right. Base of font, decorated with sculptured heads of human beings and monsters.

Fig 42–43. Längst t h och nedan. Detaljer av dopfuntens fot. Foto 1968.

Right and below. Details of base of font.

pytt av ett kors och en palmkvist i relief. Målade i grått med dekorativa detaljer i guld. På vardera sidan en enpipig ljusarm (se nedan). Höjd 160 cm. Gåva 1839 av »Kyrkovärden Anders Jonasson i Moggeboda» (st prot).

Tre äldre nummertavlor förvaras i tornkammaren: 1. Rektangulär, med enkel ram och ett halvrunt överstycke med hål för upphängning. Endast spår av bemålningen återstår, bl a rött på överstycket. Höjd 66,5 cm. Troligen identisk med antingen »en tafla till Nummern i kyrkian», upptagen i räk 1729 eller »en Numer Tafla med klara Sifror», som enligt beslut 1766 (st prot) skulle anskaffas. — 2. Ett par rektangulära nummertavlor med rester av svart bemålning. Enkel förgylld ram, krönt av en girlandprydd urna i friskulptur, av vilka endast en, avbruten, är bevarad. Höjd 85,5 cm. Sannolikt identiska med »Twänne nya och dyrbara förgylte Nummer-Taflor», vilka 1792 skänktes till kyrkan av dåvarande patronus, greve Arfvid Eric Posse (st prot).

Dopredskap

Dopfund av sandsten med skulpterad ornering (fig 38–44). Cuppan är cylindrisk och har centralt uttömningshål. Den vilar på en dubbel, koniskt uppbyggd fot. Cuppan är genom en rundbågsarkad in-

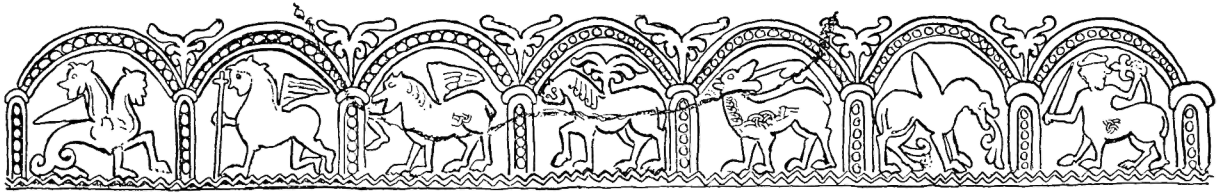

Fig 44. Dopfuntcuppans fabeldjursfris. Teckning av R Blomqvist, i: Studier i Smålands romanska stenkonst, 1929.

Frieze of bowl of font. Drawing by R Blomqvist, 1929.

delad i sju bildfält, innehållande framställningar av olika fabeldjur (fig 44). Bildfrisen begränsas upptill av en flätbård, nedtill av ett sicksackband. Foten består nederst av en fyrkantig skråkantsockel, som smalnar av uppåt och övergår i en cirkelrund repstav, ur vilken tre odjurshuvuden och ett människohuvud framväxer (fig 41). Foten består ovanför repstaven av ett konformat parti, i likhet med den nedre delen avslutad av en repstav med fyra utskjutande odjurshuvuden. Ytorna mellan dessa den övre sektionens huvuden är utfyllda av ett palmlettliknande mönster. Funtens höjd 80 cm, cuppens diameter 65 cm.

Bergundafunten tillhör den i Småland vanliga sk fabeldjursgruppen. Ragnar Blomqvist har klassificerat den som en av de tidigaste, vilka han daterar till slutet av 1100-talet.²⁹

I samband med restaureringen 1904 målades funten i »sandstensfärg», men rengjordes åter år 1948.

Till funten hör ett lock av mässing, på mitten prytt av en duva i drivet och graverat arbete. Text runt kanten: »Låten barnen komma till mig och förmenen dem det icke ty Guds rike hör sådana till». Diameter 68 cm. Tillverkat av J H Anderssons konstsmide, Vislanda. Inköpt 1953.

Dopskål av silver (fig 45), invändigt och delvis utvändigt förgylld. Bukig skål på tre som kulor med blad och fruktornament utformade fötter samt försedd med två bladornerade, hornliknande handtag, avslutade med kulor. Barocktyp. Graverade inskrifter: »Johan Scharenberg Chatarina Scharenberg :A° 1698»³⁰ (på brättet) samt (på buken): »År 1772 är denna dopskål gifven till Bergunda kyrckia af Salomon von Otter och Agneta Beckfriis» (se not 6). Av stämplarna är nu endast Stockholms stadsstämpel och årsbokstaven K (= 1698) samt en åldermansranka möjliga att tyda. Enligt E O Johansson (s 218)

är den tillverkad av Friedrich Richter (mästare i Stockholm 1668 – omkring 1700, då han påstås ha övergivit ämbetet). Dessutom finns på undersidan ett bomärke, troligen Johan Scharenbergs,³⁰ samt viktuppgiften »90 1/4 lod». Höjd 9 cm, diameter 25 cm. Ursprungligen sannolikt ett profant kärl, en sk kallskål. Förvaras i prästgården.

Inv 1685 omtalar »1 st Kopper Kiättel lijten i Funten». Med annan handstil är tillagt »Bortstulen». Räkenskaperna för 1692 upptar utgifter för »ten till Funtbäcken». I ett tillägg till inv 1751 säges tennskålen vara »bortsåld».

Ett tennfat till dopskålen är nämnt i inv 1807, ännu ett fat, alltjämt bevarat, inköptes 1810 (se nedan).

Nattvardskärl

Kalk av silver (fig 46), invändigt och delvis utvändigt förgylld. Foten är hög och sexpassformad. Den har välvd fotlist, som pryds av skrodad akantusornamentik samt ett krucifix och fem huvuden, varav fyra i profil och ett i en face, i gjutet pålött arbete. Runt fotens övre del löper en slinga av växtornament. Nodens nedre del är sexpassformad med graverade och punsade blommor. Runt dess mitt löper ett band med sex pålödda huvuden i en face, medan dess övre del är rund med akantusornament. Cuppan är bägarformad och har runt brämet en våglinje samt en bred bård med akantusornamentik. Foten bär inskriften »omgiord och tillökt 1751». Höjd 21,5 cm. Enligt stämplarna utfördes förändringen av Axel Johan Limnell (mästare i Växjö 1732–1774). Kalkens utseende präglas helt av den stiltradition, som under första hälften av 1700-talet utbildades av vissa småländska mästare, och för vilken Limnell var en företrädare (SvK Sm II: 2, s 141).

Fig 45. Dopskål av delvis förgyllt silver. Tillverkad 1698 i Stockholm av Friedrich Richter, skänkt 1772. Foto 1968.

Christening bowl of partly gilt silver. Made in 1698 by Friedrich Richter, Stockholm, donated in 1772.

Till kalken hör en sexpassformad paten av silver (fig 46), på ovansidan förgyllt. I mitten ett graverat kors, fyllt med små cirklar och omgivet av graverad och punsad växtornamentik. Sannolikt förändrad samtidigt med kalken, enligt stämplor av Axel Johan Linnell (se ovan). Årsbokstav saknas. Diameter 13 cm.

Fig 46. Kalk och paten av delvis förgyllt silver. Upptagna i 1685 års inv. Kalken omgjord 1751 av A J Linnell, Växjö, sannolikt även patenen. Foto 1968.

Chalice and paten, parcel gilt. Included in the 1685 inventory. The chalice was re-modelled in 1751 by A J Linnell, Växjö, when the paten was probably re-modelled, too.

Inv 1685 nämner »1 st Kalck medh pateen förgylt». 1706 omtalas att »Kalken befans ... mycket liten» (st prot) och enligt inv 1751 skedde kalkens och patenens omgörande och förstoring »med Högw Herr Domprobstens Sven Bælters egen bekostnad» (se not 17).

Oblatask av silver (fig 47) med driven och gjuten

Fig 47 Oblatask av silver. Tillverkad 1755 i Växjö av A J Linnell. Foto 1968.

Silver bread box, made in 1755 by A J Linnell, Växjö.

Fig 48. Ljuskrona av mässing, renässanstyp. Gåva omkring 1685. Foto 1968.

Brass chandelier, Renaissance type, donated ca 1685.

växtornamentik mot punsad bakgrund. Inskrift på locket inom en strålkranz: »Jag är Ded Lefvande Brödet Som Nedercommer Af Himmelen. Joh. s./6.e: v 51». Runt locket löper en bladbård med sex huvuden i en face. Enligt stämplar tillverkad 1755 av Axel Johan Linnell (se ovan). Diameter 12 cm, höjd 7,5 cm. Vikt 23 lod (inv 1807).

Flera oblataskar omtalas i äldre inventarieförteckningar. Inv 1685 uppräknar »1 st Oblatz ask af Silfv.», gåva av »Sahl. Fru Giörel Baat»³¹ och nämnd även i inv 1670, »1 st Oblatz Ask, gifven af Måns Gummerrson och Gösta Olofsson» samt »1 st Ny Oblatz ask af Trä», även omnämnd 1670. Räkenskaperna 1705 upptar en utgift för »En liten ask till Oblater». 1755 beslöts, att en ny större ask, dvs den nuvarande, skulle tillverkas av det utbrända silvret från en gammal mässshake och »den gamble lilla Oblate-asken» (st prot), sannolikt den av Görvel Båat skänkta.

Vinkanna av silver, invändigt förgylld. Har fyra fötter med gjuten bladornamentik och bukigt, åttpassformat liv. Locket har skrodad akantusornering och kröns av symbolerna för tro, hopp och

kärlek. Graverad inskrift på undersidan: »Af Enkefru Grefvinnan Jeanette Posse född Hederstierna till Bergunda kyrka. Minne af de 2^{ne} Äldsta barnbarnens confirmation 1872.» Höjd 35 cm. Enligt stämplar tillverkad av Emanuel Forssman (mästare i Växjö 1847–1879). Ovannämnda nattvardskärl förvaras i prästgården.

I inv 1670 omtalas en silverkanna, skänkt av »fru Görvel Båat till Bergqvara» (se not 31). Inv 1829 ger följande beskrivning: »1 liten oförgylld Kanna å 32 lod. Å dess ena sida står G B med en krona öfver och 2^{ne} qvistar omkring.» Sålde 1860 »för 52 R mynt» (räkenskapsbok för Bergunda församlings kyrkokassa, citerad i inventariebok 1942).

Inv 1685 upptar »1 st Silfr Kanna om 83 lodh gifwen i Testament efter Sahl. Kyrchioherdhen fordom Wyrdige och Wällärdhe Hr Pehr Jonae och hans Hustru Ingebohr Pedersdotter».³² Kannan byttes senare ut mot en brudkrona (se nedan).

I tornkammaren förvaras fyra vinkaraffer av etsat glas med rakt liv och profilerad hals. Två har korsprydd propp, en har propp utan kors och en saknar propp, i övrigt lika. På livets ena sida en kalk, ett ankare och ett kors, på andra sidan under ett allseende öga: »Gifna till Bergunda kyrka af J. Magnusson i Marklanda 1865». Höjd (utan propp) 30 cm.

Vinflaskor av tenn omtalas vid ett flertal tillfällen i inventarier från slutet av 1600-talet och 1700-talet. »Een Theen Kanna» inköptes 1685 (räk).

Sockenbudstyg

Sockenbudstyg i svart skinnschatull, fodrat med grått sämskskinn, bestående av kalk, paten, oblatask och vinflaska. Kalken är av silver, cuppan är slät och bägarformad, noden rundad och utan dekor, skaflet cylindriskt, foten hög och rund. Höjd 10,5 cm. Enligt stämpel tillverkad av Erland Herlin (mästare i Växjö 1668–1719). Inköpt 1711 (räk). Patenen är av silver. Rund och slät, med brätte. Diameter 8 cm. Stämplars saknas. Oblatasken är av silver och rund. På det gångjärnsförsedda locket ett graverat kors, i övrigt slät. Höjd 2,5 cm, diameter 4,5 cm. Enligt stämplars tillverkad 1963 av Samuelssons Silversmedja, Stockholm. Vinflaskan är av glas, tillverkad vid Kosta glasbruk. Höjd 9,5 cm. Sockenbudstyget förvaras i prästgården.

Fig 49. Kandelaber av mässing, skänkt 1782. Foto 1968.

Brass candlestick, donated in 1782.

1690 hade »ährlig danneman kläckaren Jon Andersson gifvit till kyrkian en Thenflaska till Sochnebudh och 16 öre Smt» (räk). 1749 hade man två sockenbudsflaskor av tenn, en större och en mindre (inv) och 1787 inköptes ännu en (räk). Ingen av dessa är bevarad.

Brudkrona

Brudkrona av förgyllt silver. Rund med pålödda blommor prydd ring, från vilken utgår sex ståndare i genombrutet arbete. Inskription på ringens insida: »Gåva av Bergunda Arbetskrets år 1949». Enligt stämplor tillverkad samma år av Atelier Borgila, Stockholm. Ritad av Erik Fleming.³³ Höjd 7,5 cm, ringens diameter 9 cm.

1695 »Hafv. Hans Nåde ... uthlåtit sig willia bestella låta att en Tienl. Brude Crona ... för en Silfkanna i Test. ... efter Sahl Kyrkioherden Hr Pär som dess uthan för försambl. intet bättre användas kan» (se not 32; st prot). Kronan var av silver, »för-

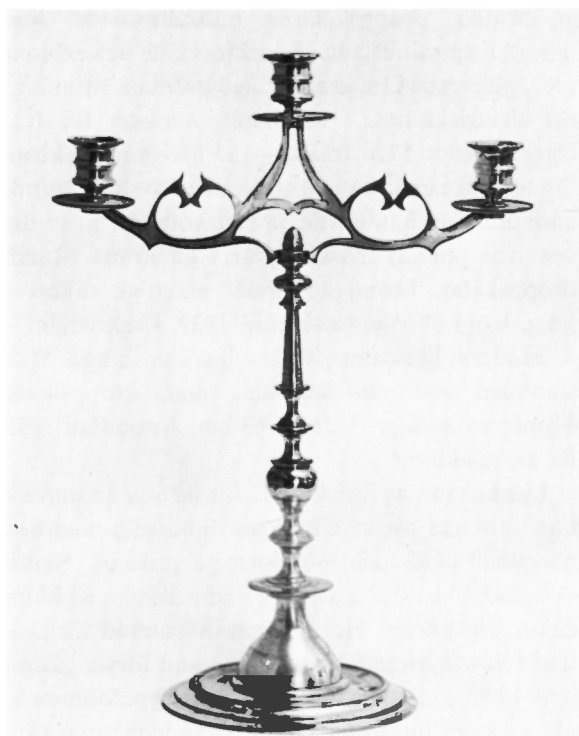

Fig 50. Ljustake av mässing, skänkt mellan 1892 och 1905. Foto 1968.

Brass candlestick, acquired between 1892 and 1905.

gyld med upphöjt arbete perlor och innefattade stenar — 50 lod» (inv 1840). Den förvarades i en kronbytta av koppar (inv 1749). Såld 1858 (räkenskapsbok för Bergunda församlings kyrkokassa, citerad i inventariebok 1942).

Ljusredskap

Ljuskronor av mässing: 1. Ljuskrona av renässans-typ för tolv ljus i två kransar (fig 48). Den kraftigt profilerade mittstången avslutas nedtill av ett vildsvinshuvud bitande om en ring och kröns av en vildman. Ljusarmar med graverad och gjuten akan-tusornamentik, avslutade av en blomma. Tallriksformade droppskålar. Höjd 76 cm. Monterad för elektriskt ljus. I långhuset, nummer tre från öster. Omnämnd i inv 1685 som ny. Gåva från Bergkvara (se not 5). — 2. Ljuskrona för tolv ljus i två kransar, av på 1700-talet ofta förekommande, modifierad barocktyp (Erixon, s 23–26). Kraftig, profilerad mittstång, rund ändkula med knopp. Ljusarmarna

är brutna, droppskålarna musselformade, ljuspiporna spiralräfflade. Klockformade reflexblommor, placerade i tre kransar. Höjd 91 cm. Monterad för elektriskt ljus. I långhuset, nummer två från öster. Inköpt 1776 (räk). — 3. Modern ljuskrona för sex ljus i en krans. Mittstammen avslutad i rund ändkula. Sex blomformade reflexornament av driven och punsad mässingsplåt i en krans. Runda droppskålar. Monterad under elektrisk takbelysning. Höjd 37 cm. Anskaffad 1939. I sakristian. — 4. Modern ljuskrona för sex ljus i en krans. Mittstammen med rund ändkula, runda droppskålar. Monterad som nr 3. Höjd 43 cm. Anskaffad 1939. På greveläktaren.

Ljuskronor av kristall: 1. Ljuskrona av barocktyp. Stomme av mässing, sex ljusarmar med nedhängande blad- och blomformiga prismor. Nedtill avslutad av en stor droppformad prisma med blomdekorer och knopp. Höjd 77 cm. Monterad för elektriskt ljus. I triumfbågen. Omnämnd första gången i inv 1840. — 2. Ljuskrona av empiretyp. Stomme av mässing, sex ljusarmar med hängande prismor samt prismor i kedjor. Höjd 102 cm. Monterad för elektriskt ljus. I långhuset, nummer fyra från öster. Skänkt 1882 av bankdirektör Rydén, Jönköping.

Övriga ljuskronor: 1. Ljuskrona av svartmålat smidesjärn, för sex ljus i en krans. S-formigt böjda ljusarmar, runda droppskålar. Höjd 15 cm, diameter 40 cm. Enligt inv 1825 gåva av »smeden Bogren i Örsle». Då placerad på orgelläktaren, sedan i trappuppgången till greveläktaren. Förvaras nu på långhusvinden. — 2. Modern ljuskrona med sex ljusarmar av smidesjärn i en krans och svarvad mittstam av trä, nedtill avslutad av ett ändklot med en järnring. Stammen är grönmålad med röd dekor, droppskålarna är runda. Höjd 44 cm. Monterad som mässingskronorna nr 3 och 4. I vapenhuset. Anskaffad 1939.

Under rubriken »Jernredskap» nämner inv 1685 »1 st Liuse Crona gl och obrukelig medh 3 Krantzer». Är även upptagen i inv 1670, sedan försvunnen.

Kandelaber av mässing, femarmad med rund, klockformad fot och profilerat skaft (fig 49). Ljusarmarna slingerformade, droppskålarna runda med hamrad kant. Graverad inskrift på foten: »Gudi til ära och Hans Hus til prydnad denna Liusastake gifwen til Bergunda Kyrkia af Måns Perssån och

Des Hustru Ingeborg Månsdotter i Södra Lönås År 1782». Höjd 69,5 cm. Nu på greveläktaren, tidigare på altaret (inv 1926).

Ljusstakar av tenn: 1. Av barocktyp, ett par. Hög, rund fot försedd med en kraftig vulst och upp till övergående i en rund mellanskiva. Cylindriskt skaft med en urnformad utbuktning, prydd av en smal vulst. Rund droppskål. Graverad inskrift på fotens utbuktning (på båda) »GES/EMD/1645». Höjd 24,5 cm. Enligt stämplat tillverkade av Göran Jeske (kanngjutare i Stockholm 1623–1652) och enligt inv 1685 »af Gabriel Ericsson gifne». Initialerna GES torde åsyfta givarens namn, EMD avser sannolikt dennes hustru. — 2. Ett par av gustaviansk typ. Kvadratisk fot, räfflat kolonnskaft, kvadratisk droppskål. Höjd 24,5 cm.

1696 inköptes »itt par Teenstaakar, Som Kyrkian nödvändigt behöfv» (räk). Nu försvunna.

Ljusstakar av mässing: 1. Ett par av driven och punsad mässingsplåt (fig 32). Barocktyp. Åttkantig fot och mellanskiva, spiralvridet skaft, rund droppskål. Höjd 24 cm. I gamla sakristian. — 2. Ett par trepipiga av gjuten mässing (fig 50). Rund fot, profilerat skaft, runda droppskålar, ljuspipor med vulster. Höjd 41,5 cm. Anskaffade mellan 1892 och 1905 (vis prot 1905). Tidigare fastskruvade på predikstolen, förvaras nu på orgelläktaren.

Under åren 1841–44 inköptes tre ljusstakar, av vilka ett par uppges ha varit av mässing (räk). Nu försvunna.

Ljusstakar av smidesjärn: 1. Ett par ljusbågar för sju ljus, av svartmålat smidesjärn. Runda droppskålar med spår av guldbronsering. Längd 122 cm respektive 120,5 cm. Förvaras på långhusvinden. — 2. Ljusbåge för tio ljus, av svartmålat smidesjärn. Utsmyckad med prydnadsarmar. Fyrklöverformade droppskålar med spår av guldbronsering. Längd 101,5 cm. Förvaras på långhusvinden. Ljusbågarna sannolikt anskaffade i samband med kyrkans restaurering 1903–04. — 3. Av smidesjärn med skafttapp, för ett ljus. Skaftets övre del spiralformigt omlindad av en kraftig koppartråd. Rund droppskål, som i likhet med ljuspipan är av koppar, runt den senare en manschett av hamrad kopparplåt, utformad som fyra femflikiga blad. Höjd 53,5 cm. Förvaras i tornkammaren.

Övriga ljusstakar: 1. Ett par moderna golv-

stakar av svartmålat smidesjärn och mässing. Enligt inskrift skänkta 1967 av Agne Lundgren, Växjö. Höjd 83 cm. På vardera sidan om altaret. — 2. Ett par moderna ljusstakar av sterlingsilver, flerskiktsfärgat grönt kristallglas och jakaranda. Höjd 22,5 cm. Enligt stämplarna tillverkade 1967 av guldsmeden Per Arne Terrs Lundahl, Växjö. Till stakarna hör två vaser av silver och jakaranda. Höjd 17 cm. Stakarna och vaserna avsedda som altarprydnader. Inköpta för medel, som delvis skänkts av anonyma givare.

Under rubriken »Glas och Porcelaine» upptar inv 1807 »2^{ne} Ljusstakar der af en sönderslagen».

Två par moderna väggarmar av mässing, för ett ljus. Fästade på nummertavlorna. Längd 16 cm. Anskaffade 1939.

Väggarmar av mässing omtalas ett flertal gånger i inventarieförteckningarna från 1700- och 1800-talen. Bl a upptar inv 1829 »2^{ne} Ljuspipor, en till hvardera Nummertafeln, skänkte af Inspector Joh. Östlund på Bergqvara». Några av dessa ljusredskap torde kunna återfinnas bland de äldre väggarmar, som förvaras i tornkammaren och för vilka redogörelse lämnas nedan: 1. Ett par av gjuten mässing, för ett ljus. Oval, profilerad väggbricka, profilerad ljusarm, som har en liten prydnadsarm och avslutas nedtill av en blomma, liknande dem på mässingsljuskrona nr 1. Runda droppskålar med radiella vulster på undersidan, urnformad, vulstprydd ljushållare. Längd 37 cm och 34 cm. Något defekta. — 2. Ett par för två ljus, av gjuten mässing. Liten, ornerad väggbricka, svängda, blad- ornerade ljusarmar, droppskålar utformade som klockformiga blommor. Längd 18 cm. — 3. Ett par, för två ljus, av guldbronserat järn. Enkla armar, runda droppskålar. Längd 25 cm. Dessutom förvaras på samma plats två defekta, enkla ljusarmar av smidesjärn, vardera för ett ljus.

Räkenskaperna för 1752 uppger att man avlönat »Giördelmakaren för ljusplåtars lagande».

Textilier

Antependier: 1. Av blått, blommönstrat siden, fodrat med grå linnelärft (fig 51). Längs nederkanten bred, längs kortsidorna smalare, guipurespets i guld. Prydd med två vapensköldar av driven och förgylld koppar, vardera med en textförsedd

kartusch fästad vid nederkanten. Till vänster familjen von Otters vapen, till höger familjen Thams. Texter på kartuscherna: »Carl von Otter A°1740» respektive »Catharina Tham A°1740» (not 6). På vapnens baksida inskrift: »Stafhell (mästare i Stockholm 1714–1761) sculpsit Holmia 1740». — 2. Av svart, numera blekt sammet. Kantad med guldgallon, på mitten ett kors av samma material. Sannolikt identiskt med det antependium, som i inv 1807 beskrivs såsom »swart med Galoner omkring kanten». Renoverat 1969 av Libraria, Stockholm. — 3. Av röd plysch. På mitten ett kors av breda guldgaloner. Renoverat 1969 av Libraria, Stockholm. — 4. Av röd, mönstrad sidenbrokad med guldbroderier. På mitten ett kors, vid dess ena arm en druvklase, vid den andra en kalk. Ovanför korset texten: »Jesus Hominum Salvator». Signerat »GOH (=Greta Olde-Holmberg) Licium 1939». Inköpt för insamlade medel. — 5. Av grönt siden. På mitten ett kors av applicerad guldgallon. Osignerat. Anskaffat 1949. — 6. Av vit, mönstrad sidenbrokad med broderier i guld- och silvertråd samt silke i flera nyanser blått och brunt. På mitten ett Kristusmonogram samt två hjortar vid en vattenkälla. På sidorna därom grekiska kors. Signerat »SSKT (=Södra Sveriges Kyrkliga Textil), 1959, SBS» (=Sigröd Birgitta Synnergren). Gåva av Kyrkliga syföreningen.

Mässhakar: 1. Av svart sammet (fig 52, 53). På ryggsidan ett kors med fågel- och blommotiv i guldbroderi i mycket hög reliefteknik; ursprungligen svärdsgehäng. Under korset en applicerad medaljong vävd i en gobelängartad teknik med figurscen, troligen föreställande Simson och lejonet, i färgerna grönt, brunt, grått och silver mot guldbakgrund. Fragment av guldfrens. Under korsarmarna initialerna L S (=Lars Sparre, not 4) respektive C S (=Charlotta Soop, not 4), under dem Sparre- och Soopvapnen, därunder årtalet 1684. Mässhaken, av vilken endast delar av ryggsidan återstår, renoverades 1945 av Libraria, Stockholm. — Inv 1685: »Hans Nådhe Högwälborne Herre Hr Lars Sparre tillijka medh Hennes Nådhe Högh Wälborna Fru, Fru Charlotta Soop, hafua gifwit till Bergunda Kyrckia d. 2 Februarij Anno 1685. 1 st Mässe Haake af Swart Sammet medh Silfuer Kors och Silfuer Spetzar om Kringh». — 2. Av blå sidenrips, helt

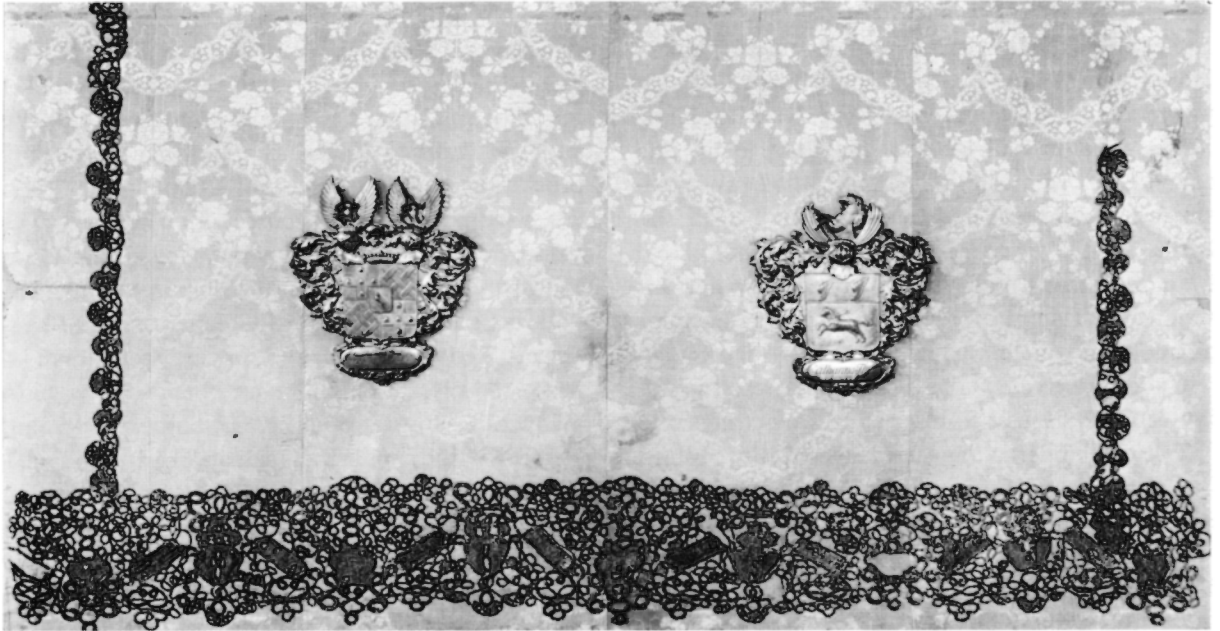

Fig 51. Antependium av blått siden, prytt med guldspets. Vapensköldarna av driven och förgylld koppar tillhör Carl von Otter (död 1763) och Catharina Tham (död 1748). Skänkt 1740. Foto SHM 1970.

Antependium of blue silk, decorated with gold lace. The coats-of-arms, of chased and gilded copper, are those of Carl von Otter († 1763) and Catharina Tham († 1748). Donated in 1740.

kantad med guldspets, som också dekorerar axlarna. På ryggsidan ett applicerat kors av guldbrokad, på framsidan en bård av samma material. Gåva 1742 av »Högw. Herr Baron och Öfversten Carl von Otter på Bergqvara» (se not 6; inv 1751). — 3. Av svart sammet, kantad med breda silvergaloner. På ryggsidan applicerat kors av silvergalon med törnekrans i reliefbroderi i silver. På framsidan Jehovatecken inom strålkran. Gåva mellan 1867 och 1879 av okänd givare (inventeringsprotokoll 1879). — 4. Av blekgul, mönstrad siden-damast. På ryggsidan ett applicerat kors av samma material i gult och rött med silkebroderi i flera färger. På framsidan en sjuuddig stjärna i liknande broderi. Signerad »Libraria 1947 komp. P.M.G.». Gåva av Bergunda kyrkliga arbetskreter. — 5. Av grön, mönstrad sidenbrokad. På ryggsidan ett applicerat kors av vitt siden med broderier i guldtråd och silke i flera färger. I korsmitten IHS. Signerad »Libraria, komp. A.LO.E. (=Anna-Lisa

Odelqvist-Ekström) 1957». Gåva av Bergunda kyrkliga arbetskreter.

Kalkdukar: 1. Av vitgult atlassiden, fodrad med taft och kantad med guldfrans. Broderi i guldtråd med kantiljer, paljetter och ströningar. På mitten ett kors med törnekrans, palmkvist och strålkran. I hörnen buketter, av vilka två utgörs av veteax och blåklint, två av vardera en vindruvsranka. Mått 52 × 52 cm. Troligen identisk med »1 nytt kalkkläde med guldbroderier skänkt af fröken Posse på Bergqvara vid hennes första nattvardsgång 1844» (tillägg till inv 1840). Lämnad till konservering på Riksantikvarieämbetets textilavdelning 1968. — 2. Av vitt ylle, fodrad med vitt thaisiden. Broderi i guldtråd och gult lingarn, bestående av fyra grekiska kors. Mått 49,5 × 49,5 cm. Anskaffad 1967.

E O Johansson (s 222) omnämner 1938 en »kalkduk från 1700-talets mitt (?) av silkesflor med guldspets, 40 × 40, ett ovallt mittbroderi nu försvunnet».

Sannolikt identisk med det sistnämnda av i inv 1751 upptagna »2^{ne} kalkkläden et glt o. ett nytt förärt som ovan (dvs av baron Carl von Otter, Bergkvara; se not 6) år 1742». Nu försvunnen.

Håvar: 1. Av guldbrokad och guldspets med guldtofs, fodrad med skinn (fig 54). Holk av silver med pålödd ring för pingla, som nu förvaras i prästgården. Inskrift på holken: »9 3/4 lo; Carl von Otter A°1740». Svarvat, brunt träskaft. Diameter 14 cm. Renoverad 1940. — 2. Av röd, mönstrad sidenbrokad med guldfrens runt brämet, guldsnoddar utefter sömmarna och tofs i guld och rött. Prydd med grekiskt kors, broderat i guldtråd. Skinnfodrad. Holken av hamrat tenn, svarvat, svartmålat träskaft. Diameter 14,5 cm. Anskaffad 1940.

Inv 1685 upptar »1 st. Rödh Trijwz pung medh een lijten klocka (tillägg:) pungen försleten, Klåckan behållen». Nämnad även 1670. 1695 skänktes av »Hr. Rådmanen Oluf Bruhn ... en wacker Pung med Kläcke uti» (inv 1685, tillägg), sannolikt densamma, som i inv 1807 säges vara »obrukbar med Mässingsbiällra» och som åsyftas, då man 1859 beslutar att sälja »klockan i håfven» (st prot).

Kormatta i röllakan med diagonalt mönster i flera nyanser grönt, orange, grått och svart. Mått 176,5 × 301 cm. Gåva av Kyrkliga syföreningen 1962.

Bokpall av trä med pärlbroderi på översidan. Motiv: Lagens tavlor tillsammans med ankare, kors, kalk och palmkvist på en liggande bibel. Över tavlor en kors och en duva, i hörnen vinrankor. Texter: 1. »O Guds Lamb som borttager werldens synder». — 2. »En annan grund kan ingen lägga, än den som lagder är, hvilken är Jesus Kristus». Längd 54,5 cm, bredd 39 cm.

I ett tillägg till inv 1840 nämns »1 Bokställare broderad», vilken skänkts »af fröken Posse på Bergqvara, wid hennes första nattvardsgång 1844». Bland gåvor, som tillfallit kyrkan efter 1867, upptar ett inventeringsprotokoll 1879 »Ett bokstall på altaret, skänkt af Fru Grefvinnan K. Posse, född von Baumgarten» (se not 7). En av dessa bokpallar torde vara identisk med den ovan beskrivna och i kyrkan befintliga, den andra med en numera saknad »Bokpall av trä. På översidan applicerat broderi på vitt linne: tro hopp och kärleksymbolerna. 1800-talet. L 47» (inv 1926).

Fig 52. Mässhake av svart sammet. Vapensköldarna tillhör Lars Sparre (död 1704) och Charlotta Soop (död 1704). Skänkt 1685. Foto 1968.

Black velvet chasuble. The coats-of-arms are those of Lars Sparre († 1704) and Charlotta Soop († 1704). Donated in 1685.

Försvunna textilier

Inv 1685 upptar följande textilier: »2 st. Messe haaker af rödt Sammet medh Silfver spetzar till Kors, 1 st. Altare Klädhe af rödt sammet och lista der till» — enligt uppgift (se not 5) var en av mässhakarna och altarklädet gåvor från Bergkvara — »1 st. gl. Mässe särk, (tillägg:) sönderrifven att laga de andre medh, 1 st. Dito af Sahl. Hustru Ingebor (sannolikt hustru till kyrkoherde Petrus Jonae Vicklerus, se not 32) gifven, 2 st. gl. Hand kleden blårandige (tillägg:) Ett bortstulet, item det andra, 1 st. Dito på Communications Taflan, 1 st. Dito Stickat medh Rödt Silke ... 1 st. Altare Kläde af ullet på Altaret

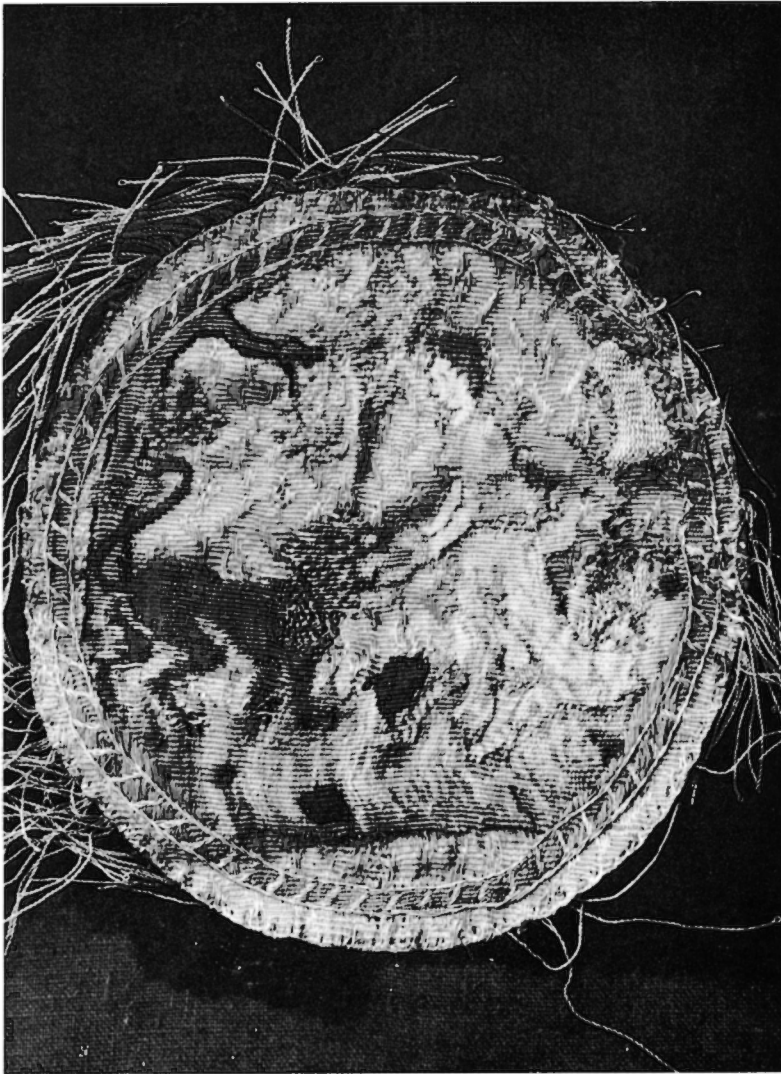

Fig 53. Simson och lejonet. Detalj av mässshaken fig 52. Foto ATA.

Simson and the lion. Detail of chasuble in fig 52.

neder dhe andra Kläder gl, (tillägg:) 1 Rödt Kläde på Altar taflan af Högw. Hr. Biskopen gifvet ... 1 st. Altare Klädhe Dito af Swart Sammeth medh Silfuer Spetzer om kringh», enligt inv 1829 med årtalet 1684 broderat, »1 st. Dito Hwijt medh Ruuter af åthskillige slagh påsydt», de båda sistnämnda gåvor från Bergkvara (se not 5). Vidare under rubriken »Barnekläden»: »1 st. Manthel, 2 st. Mösser, 1 st. Linnet Klädhe, medh Knytning omkring (tillägg:) förkommit försletit, 1 st. Dito Mindre med Knytning omkring Vthj Mässerne at bruka (tillägg:) likaledes försletit, 1 st Hand Klädhe, 1 st D° Nytt af Slissing (= linne från Schlesien) Handkläde gifvit af

Rättaren Nils Svensson i Marklanda ... 1 st. Ny Mässe skiorta ... 1 st Swart Altare Kläde à 4 aln». Dessutom är mässshake nr 1 upptagen. Ej omnämnd här, men väl i inv 1670 är »Ett stort kalkkläde m. silke insänckt». 1689 »köptes ett fijnt nytt broderat diskkläde» (räk), 1697 inköptes »Ulltogg till Altare kläde efter Höga Öfverhetens Befallning» (räk). 1749 skänktes en av de röda mässhakarna till »den förolyckade Dänningelanda kyrka» (inv 1749, st prot 1751). 1754 beslöts att »Som den gamla mässshaken och altare täcket äro aldeles försletne och obrukelige, så befans för Kyrkan nyttigast, at galonerne skulle afsprättas och utbrännas» (st prot).

Gravminnen

I den norra tillbyggnadens golv finns tre gravhällar av kalksten, utan ornamental utsmyckning: 1. Med texten: »Här Hvilar / Kammarherren / Grefve Eric Arv^{son} Posses / ömt älskade och saknade / maka/ Catrina Charlotta Hederstierna / Född D. 25 dec. 1810 Död d. 20 Nov. 1843 / God och älskvärd i lifvet / Sann Christen i Döden / Sv: Ps: B: N° 232 v: 7». Mått 81,5 × 201 cm. — 2. »Här hvilar / En af rikets herrar / Presidenten / Riddaren och Commendeuren / Af Kongl. Majest^s Orden / H^r Grefve Arvid Eric Posses / Efterlemnade kära Maka / Fru Grefvinnan / Catarina Charl. Posse / född Friherinna von Otter (se not 6 och 7) / F. D. 10 Junii 1764 / D. D. 18 Febr. 1833 / Ps. N° 340, v. 7». Mått 87 × 196 cm. — 3. »Grefve / Arvid Eric Posse (se not 7) / En af rikets herrar / President / I Kgl Majjts och Rikets / Götha Hofrätt / Riddare och Commendör / Af Kgl. Majjts. Orden / Född D. 22 Iunii 1753 / Död D. 23 Mars 1825 / N. Ps. B.N: 258». Mått 93,5 × 196,5 cm.

Två ovala begravningsplåtar av förnicklad järnplåt med hamrad och punsad kantdekor och inskription i svart, förvaras i tornkammaren: 1. »Här hvilar Prosten och Kyrkoherden öfver Bergunda och Öja Församlingar Ledamoten af Kongl: Wasa Orden, Theologie Doctorn Carl Rydén, Född d. 13 Aug. 1764, Död d. 13 Juni 1839». ³⁴ Längd 31,5 cm, bredd 24 cm. — 2. »Till himlen för Guds vänner / Är vägen gen och kort; / De sina Herren känner / Och glömmet dem ej bort; / Han dem väl skiljas låter / Men blott en liten tid; Han dem förenar åter / Uti en evig frid / Psalmb. No 477». Längd 25 cm, bredd 19 cm.

Övriga inventarier

Kyrkans boksamling förvaras i prästgården. Bland böckerna märks handböcker från 1608, 1693 och 1772 samt Karl XII:s bibel.

Ett oblatjärn för sexton oblater (fig 55), tidigt 1800-tal. Ornamenten utgörs på ena sidan av en kalk, på den andra av ett krucifix. Plattornas mått 14,5 × 15 cm. Stämplarna saknas. Ej omnämnt i någon inventarieförteckning före 1905.

Kyrkkista av trä, järnbeslagen. Plant lock med myntspringa, tre lås, handtag på vardera sidan.

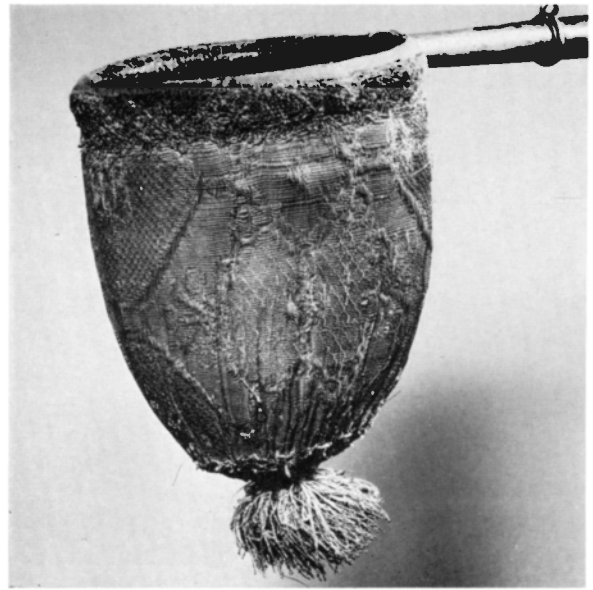

Fig 54. Kollektåv av guldbrokad med holk av silver. Skänkt 1740. Foto 1968.

Collection bag of gold brocade, with silver handle. Donated in 1740.

Längd 152 cm, bredd 68 cm, höjd 70 cm. I vapenhuset. Gåva av »Herrskapet på Bergqwahra» (se not 5).

Ett alnmått av järn, märkt »1743, E B, 1 ALN». Total längd 72,5 cm. Tillsammans med en måttstock, som nu är försvunnen, anskaffad 1747 (räk). Hängde tidigare »på inre sidan av kyrkodörren» (inv 1840). Förvaras i prästgården.

En svarvad sanddosa av trä. Höjd 7,5 cm. Nämd första gången i inv 1807. Förvaras i tornkammaren.

Tennfat: 1. Ovalt, med brätte, utan dekor. Längd 42,5 cm, bredd 30,5 cm. Enligt stämplarna tillverkat 1771 i Växjö. — 2. Tallriksformat, hamrat. Diameter 29 cm. Enligt stämplarna tillverkat 1810 av Carl Deflon (mästare i Växjö 1791–1811). Inköpt för »Två Rdr Riksgld» (räk). Avsett för dopskålen.

Ett äldre tennfat till dopskålen, omnämnt i inv 1807 och 1905 beskrivet som »helt litet, gammalt», är nu försvunnet.

Offerskålar av koppar, ett par, runda, med bräm och rundad botten. Diameter 30 cm. Sannolikt inköpta i samband med hävgångens avskaffande 1884

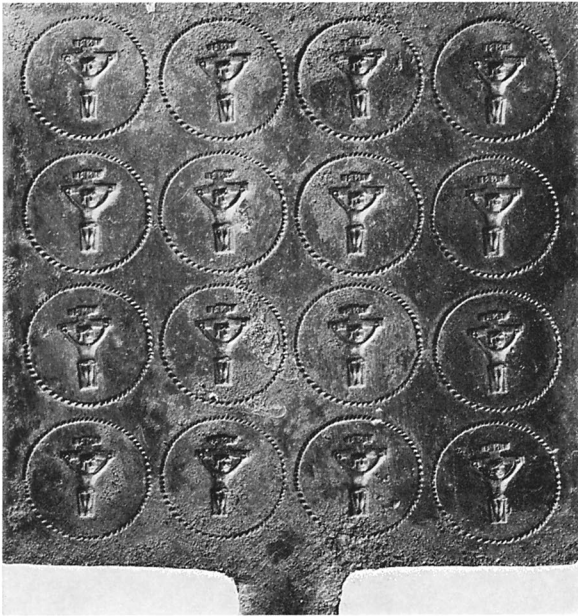

Fig 55. Oblatjärn för sexton oblater, tidigt 1800-tal. Foto 1968.

Wafer-iron for sixteen wafers, early 19th century.

(vis prot). Tidigare placerade i vapenhuset, på vardera sidan om huvudingången.

Möbler i sakristan. 1. Ett litet sexkantigt bord med räfflade ben och kontursågade sidostycken. Sannolikt identiskt med »Et Bord til Dopskålen», inköpt 1832 (räk). — 2. Rektangulärt bord av mattbonad, antikbehandlad ek med tillhörande fyra

stolar, klädda med patinerat kalvskinn. Ritade av arkitekt Paul Boberg, Växjö, inköpta 1946.

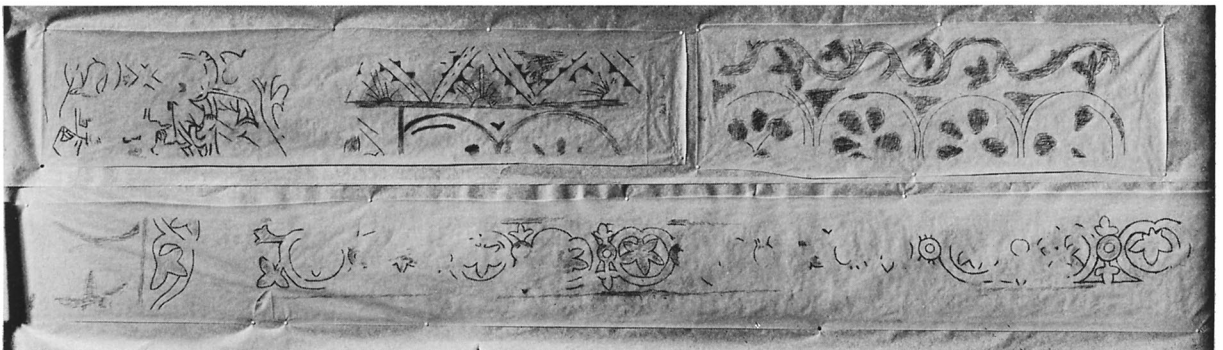
Tavlor i sakristian. 1. Porträtt (fig 56) av domprosten Sven Bælter (se not 17). Etsning daterad 1789, utförd av Pehr Hörberg.³⁵ Svart träram. Mått 20×20,5 cm. Gåva av greve P A Posse, Bergkvara. — 2. Teologie doktorsbrev för prosten Carl Rydén (se not 34). Enkel ram av bonad ek. Mått 46,4×71,5 cm. — 3. Series pastorum, uppjord 1955. Förgylld träram, mått 51×64,5 cm. Ovanför tavlan ett kors av glas med räfflad, förgylld baksida. Höjd 45,5 cm. Gåva av konstnären Simon Gate (se not 23).

I tornkammaren förvaras ett antal lösa ornamentsdelar av snidat och målat trä. 1. Tre kerubhuvuden, snidade i ett stycke, med spår av kredering och förgyllning, möjligen från altarpuppsats eller predikstolspulpet. Tidigare fyra, ett saknas. Höjd 27 cm, bredd 36 cm. — 2. Två musselformade medaljonger med lagerkvistar. Målade i blått, guld och grönt. Höjd 46 cm. — 3. Fyra överstycken eller liknande, formade som halva ovaler, målade i guld och blågrönt. Höjd 20,5 cm, bredd 52 cm. — 4. Fyra konsoler, prydda med akantus- och blomornament, målade i guld och vitt. Höjd 42,5 cm. — 5. Fem förgyllda, stjäkliknande ornament, utformade som bladknippen, stuckna i varandra. Höjd 49,5 cm (två st), 42 cm (två st), 24,5 cm (en st). Ytterligare två fragment återfinns på sockenstugans vind. — 6. Två förgyllda, slingformade ornament. Höjd 19 cm.

På samma plats finns även två vindflöjlar av smidesjärn, utformade som varghuvuden i profil

Fig 56. Målningsfragment på furuplankor, troligen från ett medeltida lektorium. Teckning i Smål Mus. Foto Smål Mus.

Fragmentary painting on pine-wood planks, probably from a medieval chancel screen.

(fig 58). Den ena saknar överkäke och öga. Från kyrkan, klockstapeln eller möjligen stigluckorna.

På långhusvinden förvaras tre furuplankor med fragment av målning samt med förtagningar och tapphål, vilket visar att deras funktion före restaureringen 1937–39 som delar av ringkammarens golv varit sekundär. Bemålningen, som utförts direkt på träet, är nu i det närmaste utplånad.³⁶ En del därav framgår dock av fig 56. Den delvis urskiljbara figurscenen framställer sannolikt Korsbärandet. Konturerna är tecknade med breda, svarta linjer, i övrigt förekommer grönt, vitt, blått och gult. Nuvarande längd är ca 540 cm, men plankorna är troligen något avkortade. Bredd 23,5 cm, 28 cm och 39,5 cm. Möjligen härrör de från ett medeltida lektorium.³⁷

På det sekundära bjälklaget över tornkammaren ligger fyra, grova ekplankor, vars ursprungliga funktion är oviss. Kortsidorna är avfasade, samtliga har runda hål vid ändarna, en dessutom förtagningar på ena långsidan. Möjligen rester från den rivna klockstapeln.

Inv 1760 nämner »1 glt rökelsekar av malm». Ej omtalat senare. 1690 anskaffades en »plichtepall» (räk) och 1715 »tvenne väktar kiäppar» (räk). 1727 lät man göra en »ny stäck» (räk), 1753 beslöts att en »fattig stäck skulle göras och wid vägen upsättas» (st prot). 1817 erhöll »Mäster Holm» betalning för »Beslag till en Pligt-Stock» och 1834 beslöts att »Fattig Stocken skulle flyttas ifrån sitt förra ställe och upsättas på vägen wid Bergqvara krog; emedan detta ställe ansågs tjenligare till insamling» (st prot). Samtliga dessa äldre inventarier är nu försvunna.

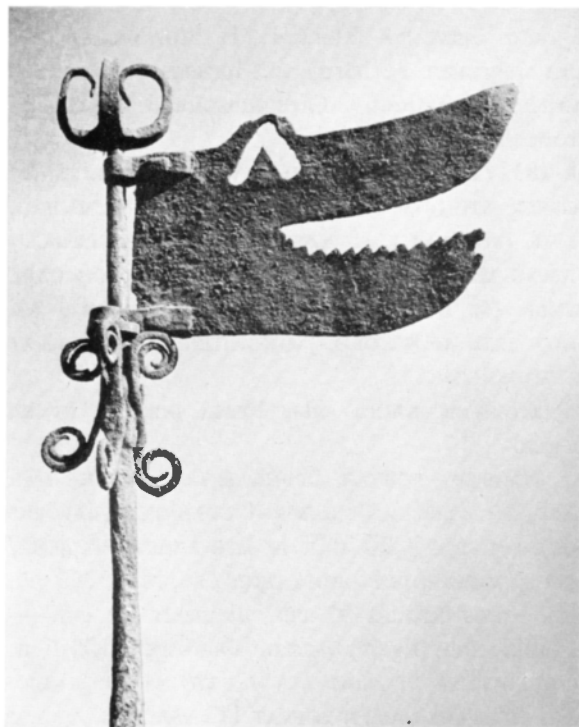

Fig 57. Porträtt av domprosten Sven Bælter, kyrkoherde i Bergunda 1750–1760. Etsning av P Hörberg 1789. Foto 1968.

Portrait of Dean Sven Bælter, vicar of Bergunda 1750–60. Etching by P Hörberg, 1789.

Fig 58. Flöjel av smidesjärn, nu förvarad i tornkammaren. Från kyrkan, klockstapeln eller möjligen en av stigluckorna. Foto 1968.

Wrought-iron windvane, now in the tower chamber. From the church, the bell tower or possibly one of the lich-gates.

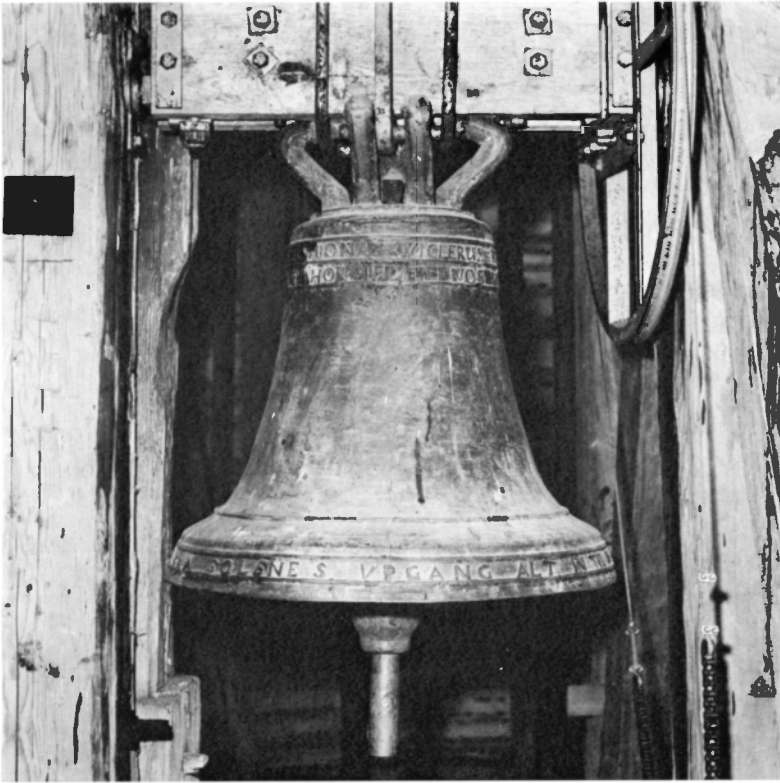

Fig 59. Lillklockan, gjuten 1680. Foto 1968.

The small bell, cast in 1680.

Klockor

Kyrkan äger två klockor: 1. Storklockan har runt slagringen en bård, runt halsens övre del två bårder av växtmotiv. Girlandinramad inskrift på kroppens ena sida:

ÅR 1833 / DÅ CARL XIV JOHAN VAR KONUNG / ESAIAS
TEGNER STIFTETS BISKOP / TH. DOCT. COMMEND.
AF N. ORD./KNUT A. POSSE PATRONUS ECCLESIAE /
GREFVE MAJOR. EGARE AF BERGQVARA / OCH CARL
RYDÉN (se not 34) FÖRSAMLINGENS PASTOR / TH.
DOCT. LED. AF W. ORD. / OMGJUTEN I JÖNKÖPING AF
M. RÖNNBLOM.

På kroppens andra sida, likaså omgivet av en girland:

SE! TEMPLETS PORTAR ÖPPNA SIG. / KANSKE HÄR
NÄST, DÅ KLOCKAN LIUDER / UPPLÅTES GRAFVENS
PORT FÖR DIG / DU GÅR EI MER I HERRANS HUS. /
DITT RUM BEREDES I IORDES GRUS / SV. PS. N° 323 V. I.
Höjd (med krona) 97 cm, diameter 99 cm. —
2. Lillklockan (fig 59) bär runt slagringen inskriften:
IFRA SOLENES VPGANG ALT IN TIL NEDERGANGEN
VARE HERRANS NAMPN LOFVAT 113 PSAL.

Runt halsens övre del två inskriftrader:

PETRUS IONAE WICKLERUS (se not 32) BERGUNDENSIVM
PASTOR / DUM TRAHOR AUDITE VOS VOCO ET (tro-
ligen felaktigt för ad) GAUDIA VITAE ANO 1680
(= Petrus Jonae Wicklerus, kyrkoherde i Bergunda.
När jag ringes, lyssnen. Jag kallar eder till livets
glädje. År 1680). Höjd (med krona) 72 cm, dia-
meter 67 cm. Möjligen gjuten av klockgjutaren
Arvid Larsson (1620–1701) i Jönköping.³⁸ Enligt
uppgift (se not 5) gåva från Bergkvara som ersätt-
ning för en av danskarna omkring 1611 bortrövad
klocka (jfr ovan).

En notis från 1760- eller 1770-talet³⁹ beträffande
klockorna säger att »den större lærer vara nog
gammal står intet skrifvit på (oläsligt ord) än detta:
mal. Ser ut som gamalswänkska». Klockorna ringas
elektriskt sedan 1955.

En primklocka vid altaret omtalas i inv 1670 och
1685. Den »fins hos kläckaren» 1751 (inv). Senare
försvunnen.

Noter

1. *K Kjellmark*, Värends fornminnen, 6, Bergunda socken, s 40–58; Inventering av fasta fornlämningar 1936 av *S Lindblad* och *T Peterson*, ATA.
2. Archivum Smolandicum Ups, tom V, s 75, Historisk och Physico-Oeconomisk Beskrifning öfwer Bergquara gods i Småland, *Johan Lindwall Bengtsson*, 1763, p 93 f.
3. *Karl Karlsson Gyllenhielm*, f 1574, d 1650, son till *hertig Karl (IX)* och prästdottern *Katarina Nilsdotter* från Östergötland. Adlad av *Johan III* 1592. »...fick til Friherrskap den 26 Junii 1615, Bergquara Gård». — Archivum Smolandicum Ups (se föreg not).
4. *Lars Eriksson Sparre*, f 1590, d 1644, bl a riksråd och assessor i Svea hovrätt. Ärvde Bergkvara av sin farbrors, *Johan Larsson Sparre*, f 1551, d 1599, änka *Margareta Brahe*, f 1559, d 1638, som erhållit gården som morgongåva av sin make 1587 men förlorat den vid hans avrättning 1599, då gården indrogs till kronan. Hon återfick den av *Gustaf II Adolf* efter *Karl Gyllenhielms* död, »hvarpå hon 1637 fick confirmation af *Drottning Christina*». — Archivum Smolandicum Ups (se not 2).
Bergkvara förblev i ätten Sparres ägo till 1732, då *Beata Märta Sparre*, f 1677, d 1742, gift *Bonde*, dotter till kammarherre *Lars Sparre*, f 1649, d 1704 (som var sonson till ovannämnde *Lars Eriksson Sparre* och gift med *Charlotta Soop af Limingo*, f 1655, d 1704) sålde gården till friherre *Carl von Otter* (se vidare not 6).
5. Växjö domkapitels akter 1696, fol 15 f (fotokopia av avskrift), ATA.
6. *Carl von Otter*, f 1696, d 1763, generalmajor, gift andra gången med *Catharina Tham*, f 1711, d 1748. Genom köp ägare till Bergkvara 1732. Gården ärvdes av sonen *Salomon*, f 1733, d 1781, landshövding, gift 1763 med *Agneta Beck-Friis*, f 1737, d 1779. Bergkvara övergick till deras dotter *Catharina Charlotta* och kom genom hennes giftermål i släkten Posses ägo (se nästa not).
7. 1784 ingick Bergkvaras arvtagare *Catharina von Otter*, f 1764, d 1833 (se föregående not), äktenskap med *Arvid Erik Posse*, f 1753, d 1825, president i Göta hovrätt. Båda är i likhet med en av svärdöttrarna begravda i Bergunda kyrka. Gården ärvdes av *Knut Axel Posse*, f 1796, d 1856, officer och landshövding. Gift med *Johanna Wilhelmina Hederstierna*, f 1801, d 1878. Båda begravda på Bergunda kyrkogård. Bergkvaras följande ägare: *Carl Knut Johan Posse*, f 1826, d 1902, verkställande direktör, gift med *Catharina von Baumgarten*, f 1835, d 1927, båda begravda på Bergunda kyrkogård; *Knut Arvid Posse*, f 1855, d 1916, godsägare, gift med *Sigrid Leijonhuvud*, f 1861, d 1924, båda begravda på Bergunda kyrkogård; *Per Seved Abraham Posse*, f 1895, godsägare, gift med *Margit Wijkström*, f 1902.
8. Enligt en uppgift i Växjö domkapitels akter 1696, fol 15 f (se not 5) skulle en församlingsmedlem ha hört berättas av äldre personer, att danskarna »desslijkast borttog kläckan, den ena som herrskapet gaf igen och läto byggia ett kläcketorn på kiörchiogården».
9. »Vid de nu upptäckta forna ingångarna har också målat slingerverk framkommit, som tydligen har sträckt sig längs sidorna av dörröppningarna, men är av mindre betydighet». Uttalande av kyrkoherde *P Hyltén* i Smålandsposten, 3.6 1939.
10. »Målningar i murytorna i det inre skymta här och där fram. Då dessa äro av fragmentarisk art, enär de upprivits genom företagen fönsterförstoring och andra förändringar kunna de tydligen ej bli föremål för konservering». Uttalande av kyrkoherde *P Hyltén* i Nya Växjöbladet 22.8 1927.
11. *E Cinthio* och *E Gustafsson*, s 83.
12. SvK Go I, s 132; Go II, s 93 f samt fig 146–147; Go IV, s 63 ff samt fig 69–70, 73–74.
13. Från biskop Eskils tid (1244–1255), Schleswig. Hauberg 308, nr 1. Enligt förteckning upprättad av *Nils Ludvig Rasmusson*.
14. Stampen har attribuerats till *Magnus Sibbasson*, som innehade en gård i Bergkvara, vilken han på 1350-talet sålde till sin kusin *Magnus Håkansson* (SHM:s katalog; *Larsson*, s 425).
15. Smålandsposten 17.5 1939.
16. Kalmarmkriget 1611–13. Se *I Andersson*, s 179 f.
17. *Sven Bælter*, f 1713, d 1760, domprost i Växjö från 1750. Av friherre *Carl von Otter* kallad som kyrkoherde till Bergunda år 1750, då pastoratet blivit patronat under Bergkvara »mot skriftlig försäkran ... att han skulle löna och underhålla en skicklig prästman, som till församlingarnas så mycket bättre betjäning skulle bo på prästgården i Bergunda och kallas vice pastor». — *G Virdestam*, s 203 f.
18. *Johan Christian Zschotzscher*, f 1711, d 1766, målare. Se vidare SvK Sm II: 1, not 14 (s 67) samt *G Wilstadius*, HCA 1956.
19. Uppgiften, hämtad ur *J Rosengren*, s 30, är förhållandevis sen, men ingenting tyder på, att denna anordning utförts efter 1825.
20. PM till restaureringen 1937–39 av *P Boberg*. K-byrån, Raä.
21. *E Låftman*, Månadsbladet 1880, s 105–108.
22. *E O Johansson*, s 212. Uppgifterna om restaureringen i övrigt är hämtade från vis prot och *P Bobergs* PM till restaureringen 1937–39. K-byrån, Raä.
23. *Simon Gate*, f 1883, d 1945. Har huvudsakligen arbetat som banbrytande glaskonstnär vid Orrefors glasbruk.

- Hyste även ett starkt intresse för kyrklig dekorativ konst och utförde under 1940-talet ett antal altartavlor, bl a till S Fågelås (Vg) och Hälleberga (Sm) kyrkor.
24. *Jonas Berggren*, »Kongl. Priv. Bildhuggare», f 1715 i Kristdala, d 1800 på Ämmenäs i Målilla sn. Verksam i Kalmar där han troligen gått i lära hos *Peter Buschberg*. Berggren var jämte *A G Wadsten*, med vilken han ofta samarbetade, en av de mest anlitade konstnärerna i Kalmar stift under 1700-talet. Bland hans mest kända arbeten märks nummertavlor samt läktare och predikstol i Kalmar slottskyrka (1772 resp 1773). — *M Hofrén*, s 3 ff.
 25. *Sven Segervall*, bildhuggare, verksam i Växjö vid 1700-talets mitt. Har bl a snidat predikstolarna i Femsjö (1744), Odensjö (1747) samt altartavlor i Pjätteryd (1731), Sandvik (1744) och Lidhult (1747). — *G Svahnström*, s 44.
 26. Vapensköldarna torde ha tillkommit under landshövding *Salomon von Otters* och hans hustru *Agneta Beck-Friis'* patronatstid. Se även not 6.
 27. »När danskarna tog blytaket å Bergunda kyrka», artikel av *B Läftman* i Nya Växjöbladet 3.1 1927.
 28. *Pehr Schiörlin*, f 1736, d 1815, orgelbyggare. 1753 blev han lärling hos orgelbyggaren *Jonas Wistenius*, f 1700, d 1777, i Linköping, senare förste gesäll och 1769 Wistenius' kompanjon. Efter Wistenius' död övertog Schiörlin dennes verkstad och 1778 även hans privilegium. (*E Erici*, 1965 s 286). Bergundaorgeln synes ha tillkommit under Wistenius' överinseende (räk).
 29. Bergundafunten bildar enligt *Blomqvist* tillsammans med funtarna i Skepperstad, Nävelsjö, Nottebäck och Asa den s k Njudungsmästarens första grupp. — *R Blomqvist* 1929, s 6–15, samt *Densamme* 1930, s 6–7.
 30. *Johan Scharenberg*, handlande i Stockholm, gift med *Catharina Alteneck*. Deras dotter *Catharina*, f 1680, d 1708, ingick 1698 äktenskap med kommerserådet *Sebastian Tham*, f 1666, d 1729, och har sannolikt erhållit skålen i bröllopspresent av sina föräldrar. Thams dotter i ett senare äktenskap, *Catharina*, f 1711, d 1748, gifte sig 1729 med friherre *Carl von Otter*, f 1696, d 1763. Se noterna 6 och 7.
 31. *Görvel Bådt*, f 1620, d 1673, kunglig överhovmästarinna, gift 1646 med *Svante Larsson Sparre*, f 1623, d 1652. En av deras söner var *Lars Sparre*, f 1649, d 1704. Se not 4.
 32. *Petrus Jonae Vicklerus*, kyrkoherde i Bergunda 1649–85. Tidigare kapellan i Växjö.
 33. *Erik Fleming*, f 1894, d 1954, silversmed, verksam i Stockholm. Hans stil präglas genomgående av 1920-talets klassicism. Kyrksilver intar en framträdande plats i hans produktion. Startade silververkstaden Atelier Borgila 1921.
 34. *Carl Rydén*, f 1764, d 1839. Kyrkoherde i Bergunda 1806. En av initiativtagarna till kyrkans ombyggnad 1824–25 och den nya prästgårdens uppförande 1809–10. Verkade för införande av skolor, tog aktiv del i fattigvården samt »övervakade med skarp blick församlingens sedliga tillstånd». — *G Virdestam*, s 47. — Begravd på Bergunda kyrkogård, rakt öster om kyrkan.
 35. *Pehr Hörberg*, f 1746, d 1816, målare, etsare och träsnidare. Lärling hos målarmästare *Johan Christian Zschotzscher* i Växjö (se not 18) 1762–66, härads målare i Småland 1768. Utbildade sig på egen hand till etsare, elev vid Konstakademien 1783–87. — Plåten till etsningen förvaras i NM. Se *E Hultmark*, *C Hultmark* och *C D Moselius* 1944, s 170.
 36. På grund av plankornas nuvarande dåliga skick är uppgifterna huvudsakligen hämtade ur *E O Johansson*, HCÅ 1938, s 215 f.
 37. Jfr *E Ekhoff*, s 145 ff.
 38. *R Lindstam* 1949, s 6 ff, samt *Densamme* 1937, s 43 ff.
 39. Archivum Smolandicum Wex 2: 42. Uppgiften är odaterad, men är given av *Petrus Collin*, kyrkoherde i Bergunda 1762–75.

Källor och litteratur

OTRYCKTA KÄLLOR

Stockholm

ATA: Växjö domkapitels akter 1696, fol 15 f, ang patronatsrätt och byggnadshistoria samt inv (fotokopia av avskrift); inv 1829; brev 1881 ang altarskiva, gåva till SHM; snabbinv 1926 av *R Blomqvist*; inv av fasta fornlämningar 1936 av *S Lindblad* och *T Peterson*; försl till restaur och inst av elvärme av *P Boberg* 1937–38; handl rör framtagning och konservering av utvändiga målningar 1939; handl rör ombyggnad av orgeln 1939; brev från Libraria rör konservering av mässhake 1945; handl rör reparation av tornet samt skyddande av kalkmålningens fragment på långhusets södra yttermur 1954.

Raå: K-byråns arkiv: Försl till restaur av *P Boberg* 1937; försl till ny kyrkogårdsinhägnad av *P Boberg* 1938; handl rör altartavla 1942; försl till reparation av tornet av *G Zadig* 1954.

LMS: Storskifte å inägör av *F Girolla* 1792–93 (F 12–5 : 1).

Lund

LUB: *P G Vejdes saml* med hänvisningar, notiser, tidningsurklipp, foton samt avskrift av Bergunda kyrkas inv ca 1670 ur Domkapitlets arkiv D II: 1 (kyrkornas och prästgårdarnas inv 1669–71), fol 39–40.

Uppsala

UUB: Archivum Smolanicum Ups, tom V, s 75, Historisk och Physico-Oeconomisk Beskrifning öfwer Bergquara Gods i Småland ... af *Johan Lindwall Bengtsson* 1763.

Vadstena

VLA: Bergunda kyrkas arkivalier: st prot (spridda år) 1686–1698 (LIa: 1), 1706–1733 (C: 1), (spridda år) 1751–1760, 1763–1793, 1805–1856 (KIa: 1); räk 1685–1750 (LIa: 1), 1750–1852 (LIa: 2), verification 1706 (C: 1), 1809–1838, 1852 (LIb: 1); vis prot 1698 (LIa: 1); inv 1685, 1749 (LIa: 1), 1751 (LIa: 2), 1807 (KIa: 1), 1840 (LIa: 1); handl rör kyrka och kyrkogård 1805–1828 (KIb: 1); besiktning på kyrka, sacristia och kassakista 1790 (KIa: 1). — Yngre arkivalier förvaras i PÅ.

Växjö

Smål Mus: *P Bobergs* efterlämnade papper med bl a diverse försl till restaur av Bergunda kyrka samt plan över kyrkan med framgrävda grundmursrester inritade; diverse sena handl och foton.

VSLB: Archivum Smolanicum Wex (S L Gahm-Pehrsson), 1763 ff, 4: o 63.

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

Andersson I, Sveriges historia. Stockholm 1960.

Anderson W, Skånes romanska landskyrkor med breda västtorn. Lund 1926.

Blomqvist R, Studier i Smålands romanska stenkonst. Lund 1929 och 1930 (Efterskrift).

Cinthio E, och *Gustafsson E*, Kyrkorummet — funktion och utsmyckning, i: Sydsvenska Dagbladets årsbok 1969. Malmö 1968.

Ekhoff E, Svenska stavkyrkor. Stockholm 1914–16.

Eile A, Värends sockennamn, i: HCÅ 1925. Växjö 1925.

Erici E, Inventarium över bevarade äldre kyrkoglar i Sverige. Stockholm 1965.

Erixon S, Gammal mässing. Västerås 1964.

Gustafsson E, Växjö domkyrka. Växjö 1964.

Hofrén M, Kyrkobildduggaren Jonas Berggren, i: Kalmar läns fornminnesförening. Meddelanden 24. Kalmar 1936.

Holmbäck L M, Klockor och klockringning. Stockholm 1951.

Hultmark E, *Hultmark C* och *Moselius C D*, Svenska kopparstickare och etsare 1500–1944. Stockholm 1944.

Johansson E O, Bergunda kyrka, i: HCÅ 1938. Växjö 1938.

Kjellmark K, Värends fornminnen, 3–11. Växjö 1933.

Larsson L-O, Det medeltida Varend. Lund 1964.

Lindstam R, Klockgjuteriet, en gammal Jönköpingsindustri, i: Mäster Gudmunds gilles årsbok 1937. Jönköping 1937. — *Densamme*, Om småländska klockgjutare och deras arbeten, i: Natio Smolandica XII. Uppsala 1949.

Lundberg E, Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1000–1400. Stockholm 1940.

Låftman E, Bergunda kyrktorn, i: VHAA:s månadsblad 1880. Nya Växjöbladet 4.10 1904, 3.1 1927 och 22.8 1927.

Rogberg S, Historisk Beskrifning om Småland. Karlskrona 1770.

Rosengren J, *Linell L* och *Fischer J*, Ny Smålands Beskrifning, II: 2. Växjö 1903.

Smålandsposten 17.5 1939, 3.6 1939 och 11.6 1939.

Svahnström G, Skulptur och måleri i Växjöstiftets kyrkor, i: Växjö stift i ord och bild. Stockholm 1950.

Svenskt Diplomatarium från och med år 1401, 1–3. Stockholm 1875–1902.

Tuulse A, Hossmo, en försvarskyrka med östtorn. VHAA:s handl, antikv serien 2. Stockholm 1955.

Wieselgren P, Ny Smålands Beskrifning, II. Wexjö 1846.

Wilstadius G, Johan Christian Zschotzscher. Hans liv och verksamhet som kyrkmålare i Växjö stift, i: HCÅ 1956. Växjö 1957.

Virdestam G, Växjö stifts herdaminne, 2. Växjö 1927.

Silverstämplar tydda enligt Guld- och silverstämplar. Svenskt silversmide 1520–1850, IV. Stockholm 1963; Förteckning över hos Kungl Mynt- och justeringsverket inregistrerade

tillverkarstämplor 1913–1954 (sammanställd av E Lindberg). Stockholm 1955.

Tennstämplor tydda enligt *Löfgren A*, *Det svenska tenngjutarehantverkets historia*, I: 1–3. Stockholm 1925–50.

Personuppgifter hämtade ur: *Elgenstierna G*, *Den introdu-*

cerade svenska adelns ättartavlor. Stockholm 1925–36; *Svensk uppslagsbok*. Malmö 1947–55; *Svenskt biografiskt lexikon*. Stockholm 1918–; *Svenska män och kvinnor*. Stockholm 1942–55; *Virdestam G*, *Växjö stifts herdaminne*, I–II. Växjö 1921, 1927.

Förkortningar

ATA	Antikvariskt-topografiska arkivet i VHAA, Stockholm
BSt	K Byggnadsstyrelsens arkiv, Stockholm
ED	K Ecklesiastikdepartementet (konseljakter i RA)
HCA	Hyltén-Cavalliusföreningens årsbok (Kronobergsboken)
inv	inventarieförteckning
inv 1829	en på grund av kungl förordning 17.4 1828 företagen inventering av forntida minnesmärken i kyrkor och på kyrkogårdar (protokollexemplar finns i kyrkan och i ATA)
K-byrån	Kulturhistoriska byråns arkiv, Raä
kr prot	kyrkorådsprotokoll
LMS	K Lantmäteristyrelsens arkiv, Stockholm
LUB	Lunds universitetsbibliotek
NM	Nationalmuseum, Stockholm
PÅ	Pastorsämbetet
RA	Riksarkivet, Stockholm
Raä	Riksantikvarieämbetet, Stockholm
räk	räkenskaper
SD	Svenskt Diplomatarium
SHM	Statens historiska museum, Stockholm
Smål Mus	Smålands Museum, Växjö
st prot	stämprotokoll
SvK	Sveriges Kyrkor, Konsthistoriskt inventarium utg på uppdrag av VHAA. Stockholm 1912–

UUB	Uppsala universitetsbibliotek
VHAA	K Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm
vis prot	visitationsprotokoll
VLA	Vadstena Landsarkiv
VSLB	Växjö stifts- och landsbibliotek
ÖIÄ	Överintendentens Ämbetet (efter 1918 BSt), Stockholm

LANDSKAPSNAMNENS FÖRKORTNINGAR

Bl	Blekinge	Nä	Närke
Bo	Bohuslän	Sk	Skåne
Dr	Dalarna	Sm	Småland
Ds	Dalsland	Sö	Södermanland
Go	Gotland	Up	Uppland
Gä	Gästrikland	Vb	Västerbotten
Ha	Halland	Vg	Västergötland
Hr	Härjedalen	Vr	Värmland
Hs	Hälsingland	Vs	Västmanland
Jä	Jämtland	Ån	Ångermanland
La	Lappland	Ög	Östergötland
Me	Medelpad	Öl	Öland
Nb	Norrbottnen		

Summary

HISTORY

I. Bergunda Church was erected during the Romanesque period. The building material is granite rubble. The church had originally a rectangular nave and a narrower chancel with an apse (fig 60 A), a common plan for Romanesque churches. An extension at the north side, used earlier as a vestry, is probably original, too. The church had entrances in the north and south, both in the west part of the nave. A comparatively narrow rood arch separated the nave from the chancel. It is not unlikely that the present pitch of the roof is identical with

that of the original Romanesque roof. Some time during the Middle Ages the chancel and (probably) the nave were decorated with paintings.

Not long after its erection, and probably during the Romanesque period, the church was equipped with its powerful square west tower, which is somewhat wider than the nave (fig 60 B). The bottom floor of the tower was probably used earlier as a baptistry, illuminated by a round-headed window high up in the west wall, later closed, and marked since the restoration of 1937–39 in the plaster on the inside of the wall. Communication with the nave was by way of a narrow

opening, which was later transformed into a wide, pointed arch which, in conjunction with the above-mentioned restoration, was again partly closed. The upper part of the tower was equipped for defence. The first floor consisted of a chamber, covered with an eight-partite vault, a so-called umbrella or parachute vault (fig 26). At some time unknown, the vault was broken down, but traces of it in the form of brackets and arches are still visible on the inside wall of the tower (figs 19–25). There is a round-headed doorway in the south wall of the tower chamber, from which wooden stairs, which could be removed as required, led down to the ground (figs 17, 26). An opening in the east, which could earlier be closed with a powerful door, leads to the attic of the nave. Above the vaulting was probably an archer's storey, possibly with external wooden brattices. This implies that the tower walls were once higher than they are now.

II. In conjunction with the war between Sweden and Denmark at the beginning of the seventeenth century, the lead covering of the roofs of the nave and tower was removed. The building was later covered with shingles. During the seventeenth century the building was decorated with façade paintings in red (figs 10–15), in the form of, among other things, acanthus-like trailing vegetation under the eaves. In 1688 the west portal was made and the north entrance closed.

The church was altered in several respects during the eighteenth century. Several windows were made or enlarged. In 1705–06 a wooden porch was erected, probably in front of the south entrance. The bell tower in the churchyard was demolished in 1753, when the bells were hung in the church tower. In 1765 a wooden mortuary was built by the east wall of the north extension. The following year a gallery was erected in the west part of the church, and on it the organ, built in 1769, was placed (fig 30).

III. The rood arch wall of the church was demolished in 1825–26, and the chancel and apse were rebuilt to their present size (figs 5, 6, 60 C). Masonry from the demolished parts was used secondarily. A fragment of the murals inside the old chancel or apse can now be seen on the rebuilt part of the south outer wall of the nave (fig 9). To the south an

extension was built, the upper floor of which is open to the nave, like a gallery (fig 29), and the exterior of the church became cruciform in shape. The ground floor of the new extension was furnished as a vestry, and the old vestry was converted into a burial chapel for the Posse family of Bergkvara Castle, the owner of which held, with some intervals, the advowson of Bergunda and Öja churches from the Middle Ages onwards. In conjunction with the rebuilding, the windows in the older part of the nave were altered to their present shape and situation, the south entrance to the nave was closed, the wooden mortuary and probably also the above-mentioned porch were demolished. The interior of the church was equipped with a wooden barrel vault (figs 29, 30).

IV. The church was restored in 1904 and given a typical early twentieth century interior, with new stained-glass windows. The present interior is mainly the result of the 1937–39 restoration.

FURNISHINGS

I. Of the medieval furnishings preserved are a granite altar slab, with a reliquary, presented to the Museum of National Antiquities in 1881 (fig 33), the baptismal font (figs 38–44), of the fabulous monster type common in Småland and dating from the end of the twelfth century, and three pine-wood planks with fragments of painting (fig 56), possibly originating from a medieval rood screen.

II. A brass chandelier (fig 48), of a Renaissance type, was donated to the church *ca* 1685. The pulpit (figs 29, 31) originates from the end of the seventeenth century, but was altered considerably in 1904. Two carved wooden coats-of-arms, eighteenth century type (figs 35, 36), were probably once on the sounding board. The west gallery was erected in 1766, and was given its present appearance in 1904 (fig 30). The original organ was built by Pehr Schiörlin in 1769, since when it has been rebuilt several times, most recently by E A Setterquist & Son, Örebro.

Among other furnishings dating from the seventeenth and eighteenth centuries are two pewter candlesticks made in Stockholm by Göran Jeske and donated in 1645, a silver baptismal bowl (fig 45), made in Stockholm in 1698 by Friedrich Richter and donated in 1772, and a silver chalice and paten (fig 46) in the possession of the church during the seventeenth century, enlarged and remodelled by A J Linnell of Växjö in 1751. There are also a silver viaticum chalice made in Växjö by Erland Herlin and purchased in 1711, a silver bread box (fig 47) made by A J Linnell in 1755, and a carved and painted wooden crucifix (fig 34), dating from 1771.

A black velvet chasuble with gold embroidery (figs 52, 53) was donated in 1684, and an antependium of blue silk, embellished with guipure lace in gold and two coats-of-arms in chased and gilded copper (fig 51) was presented in 1740.

Among more recent furnishings are two hymnboards, dating from 1839 (fig 37), the pews (figs 29, 30) from 1904, and the altar piece (fig 29), painted in 1943 by Simon Gate.

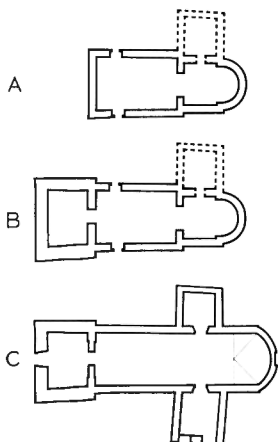

Fig 60. Kyrkans planutveckling, 1 : 1 000.

Development of plan of church.

ÖJA KYRKOR

Småland, Kronobergs län, Kinnevalds härad,
Växjö stift, Kinnevalds kontrakt

Inledning

Öja socken gränsar i norr till Lekaryd, i väster, där sjön Salen bildar naturlig gräns, till Blädinge och Aringsås, i söder till Skatelöv och i öster till Bergunda och Vederslöv. Socknen genomflyts av Mörrumsån, här benämnd Helgaån, vid vars stränder terrängen är jämförelsevis öppen. I övrigt är området till största delen kuperat och bevuxet med barrskog. Öja socken är rik på fornminnen. Stenåldersboplatser förekommer i synnerhet vid sjön Salen och vid Mörrumsåns utlopp. Man har också funnit lämningar från bronsålder och järnålder.¹ Sockennamnet Öja, som första gången förekommer i de bevarade skriftliga källorna 1402 och då skrivs *Øyae* (SD nr 159), är en pluralform av *ö* och betyder alltså öarna. *Ö* förekommer ej sällan i ortnamn som benämning på ö-liknande upphöjningar på fastlandet, vilka åtminstone till en del begränsas av vatten och sankmark (Eile, s 23). Denna karaktäristik stämmer väl in på Öjas belägenhet.

På häradstinget 1694 gjorde ett flertal församlingsmedlemmar gällande, att de av äldre personer hört berättas, att kyrkoherdebostället fordom legat i Öja, som då alltså varit pastoratets moderförsamling. Säkra bevis för detta saknas dock. Vad som ovan anförts om Bergunda församlings patronatsförhållanden gäller även för Öja. Församlingen begärde 1852 att själv få tillsätta komminister, vilket bifölls av dåvarande patronus greve K A Posse med förbehållet att den av hans efterträdare, som så önskade, skulle återfå kallelserätten (Virdestam, s 42). 1961 utbyttes genom ett beslut av K Majt komministertjänsten i Öja mot en kyrkoadjunktur.

Öja medeltidskyrka revs i samband med uppförande av en ny kyrka, som stod färdig år 1855. I det följande lämnas skilda beskrivningar över Öja gamla kyrka och Öja nya kyrka.

Fig 61. Gravminne av smidesjärn över »pigan Elin Christopers.s», död 1816. Foto 1969.

Wrought-iron memorial in memory of "maid-servant Elin Christopers.s" († 1816).

ÖJA GAMLA KYRKA

Kyrkogården

Kyrkogården, vars form framgår av situationsplanen (fig 63), ligger ca 900 m öster om den nya kyrkan, vid landsvägen mellan Öpestorp och Öja by (gamla landsvägen till Växjö). Den omges av en kallmur av gråsten och har en ingång på norra sidan, vilken stängs av en järngrind.

Av räkenskaperna framgår, att kyrkogården utvidgades omkring 1830, i vilket väderstreck omtalas dock ej. Idag är den i det närmaste igenvuxen. Av den till en ny kyrka utlagda grunden söder om gamla kyrkan (se nedan) kan man skönja konturerna av

tornet samt långhusets norra och östra sidor och sakristian i söder. Grundstenarna till den västra långhusmuren är däremot icke skönjbara.

Bland några på området nordvästra del befintliga gravminnen kan nämnas ett i konstfullt järnsmide (fig 61), som tidigare varit försett med hängen. Dess text lyder: »Här under vilar pigan Elin Christophers.s föd uti Skiersmo den 7 nov 1798 dö 13 septem 1816». Höjd 134 cm.

Vid korets södra yttermur står en minnessten av grovhuggen gråsten över sexmannen Jacob Gises-

Fig 62. Öja kyrkoruin från väster. Foto 1969.
Ruins of Öja Old Church from W.

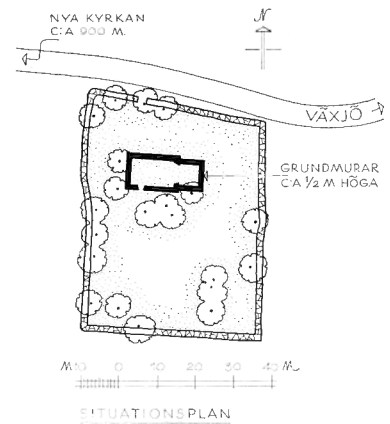
son, enligt inskrift på stenen död 1697. Rest år 1957 av ättlingar till densamme.

Stigluckor

Kyrkogården har haft stigluckor i väster, öster och norr. Reparationer av dessa omtalas ett flertal gånger i slutet av 1600-talet och under 1700-talet. Luckorna var spåntäckta. Den östra ombyggdes 1766, varvid man beslöt, att den borde »blifva med så stora dörrar och portar, at lik därigenom kunna bäras» (st prot) och 1770 bräntäcktes den (räk). 1774–75 omtalas »Jernspirans uplagande på Västra luckan» (räk). Alla tre luckorna rödfärgades 1777 (st prot). 1787–88 ersattes den västra med en trägrind (räk). 1805 togs den norra bort och ingången sattes igen. De övriga ingångarna försågs med järngrindar (räk, st prot). 1807 beslöts, »at, till Spånens förwarande ... til takets (dvs kyrkans tak) omtäckning, den Östra Stukan el. Luckan skulle repareras» (st prot). Räkenskaperna 1823–24 upptar utgifter för två nya järngrindar, som alltså fick ersätta de båda ovannämnda järngrindarna.

Fig 63. Situationsplan, 1 : 2 000. Uppm J Söderberg 1969.

General plan.

Klockstapel

En klockstapel har tidigare funnits på kyrkogården. Skriftliga uppgifter om dess placering saknas, men en muntlig tradition gör gällande, att den var belägen sydväst om kyrkan, nära kyrkogårdsmuren. Reparationer av stapeln är ofta omnämnda från slutet av 1600-talet till omkring 1820. Den var spåntäckt och rödfärgad, hade spira och en sannolikt liten koppartäckt huv.

Fig 64. Kyrkoruinen från öster. Foto 1969.

The ruin from E.

Enligt uppgift² stod klockstapelns kvar några år efter kyrkans rivning och såldes därefter på auktion till ägaren av Öpestorps Blommagård, som senare blev prästgård i socknen. Stockarna användes som syllar till ny mangårdsbyggnad, dvs det nuvarande adjunktsbostället.

Timsten, kornhus, bårhus

1746 blev »En timmesten uprättad» (räk).

Ett kornhus är första gången omnämnt 1741 (räk). Det reparerades flera gånger under 1700-talet och i

början av 1800-talet och torde ha genomgått en omfattande ombyggnad 1836 (st prot).

1760 omtalas ett litet förfallet hus bredvid »östra stukana», vilket kunde »vara nyttigt för kyrkan, at der uti förwara likbåren och hwarjehanda materialier» (st prot). Sannolikt åsyftas denna byggnad, när man 1897 beslutar »att det i stenmuren stående gamla huset skall borttagas» och muren fyllas igen (st prot).

Kyrkogården iordningställdes till nuvarande skick 1948.

Kyrkobyggnaden

Kyrkobyggnaden, vars murar nu till största delen är synliga till ca 50 cm över markytan (fig 62, 64–68), har varit uppförd av vald och kluven gråsten. Den bestod av ett rektangulärt långhus och ett smalare, rakt avslutat kor, avskilt från långhuset genom en triumfbåge. En sakristia av sten, som däremot helt rivits ned, har varit belägen vid korets norra sida. I norra hörnet mellan långhus och kor antyder vissa anordningar, dels utformningen av långhusets hörnsten, dels en sten, som skjuter ut ur själva hörnet (fig 65), att sakristians västra mur anslutit här samt att den legat i förband med koret, vilket innebär, att sakristian varit ursprunglig. Däremot kan ej avgöras om sakristians östra mur gått i flykt med östra kormuren eller, troligare, anslutit väster om denna. Ej heller kan man skönja några spår av dörröppningen mellan kor och sakristia. Vidare har kyrkan haft ett vapenhus av trä framför den alltså fullt synliga ingången i långhusets sydmur (fig 66). Sydingångens inre omfattning är ca 135 cm bred. Vapenhusets stengrund kan iakttagas i markytan. Kyrkan har haft ytterligare en ingång i södra kormuren, men ej heller denna öppning kan spåras. Byggnaden har varit putsad såväl in- som utvändigt.

Några stenar intill norra triumfbågsmurens västra sida (fig 65) kan möjligen tolkas som grunden till ett stenaltare.³

I korets östra del står ett kors av ek med inskrifts-platta av koppar: »Öja medeltidskyrka låg på denna plats till dess den nuvarande uppfördes 1852–1854. Grunden utgrävd och korset rest 1948».

På Smålands Museum i Växjö förvaras åtta glas-skärivor från Öja gamla kyrka, sannolikt fönsterglas (inv nr M 210 52). På en, eller möjligen två, av skärivorna syns fragment av målad dekor, men någon tidsbestämning av denna glasmålning är ej möjlig. Vidare finns i Öja nya kyrkas tornkammare en dörr, klädd med smala längsgående järnplåtar, vilken har tillhört den gamla kyrkan. Troligen har den stängt öppningen mellan sakristian och kyrkorummet. Dess nuvarande mått, höjd 169 cm, bredd 92 cm, är dock irrelevanta, då den uppenbarligen förminskats i såväl höjddled som på bredden och använts sekundärt. På samma plats förvaras även en starkt sönderrostad vindflöjel av smidesjärn i form av en tupp. Även den torde komma från den gamla kyrkan, ovisst är dock om den prytt kyrkobyggnaden, klockstapelns eller möjligen en stiglucka.

Fig 65. Det norra hörnet mellan långhuset och koret. Foto 1969.

N corner between nave and chancel.

Fig 66. Ingång i södra långhusmuren. Foto 1969.

Entrance in S wall of nave.

Fig 67. Långhusets nordvästra hörn. Foto 1969.

NW corner of nave.

Byggnadshistoria

Kyrkan under medeltiden

Det torde icke erbjuda någon svårighet, att jämförelsevis säkert rekonstruera Öja gamla kyrkas ursprungliga grundplan, då denna uppenbarligen bibehållits oförändrad, till dess att kyrkan revs i mitten av 1800-talet. Byggnaden har utgjorts av ett rektangulärt långhus och ett smalare, i det närmaste kvadratiskt, rakt avslutat kor, skilt från långhuset av en triumfbåge, samt en sakristia vid korets norra sida. Vapenhuset, av trä, torde vara en senare tillbyggnad. Tiden för dess uppförande är dock obekant. Ursprungligen hade kyrkan endast en ingång, på långhusets södra sida. Grundplanen är av en för medeltida landskyrkor vanlig typ och byggnaden kan likaväl ha uppförts under det stora kyrkobyggnadskedet i Sverige under 1100-talet som senare.

Rester efter ett eventuellt sidoaltare har påträffats vid triumfbågsmuren på norra sidan (se ovan). Ännu ett sidoaltare torde ha funnits på motsvarande plats vid kyrkans södra sida. — Benrester som spår av begravingar har hittats under kyrkans golv (Wäxjöbladet 11.12 1948). Dessa kan härröra från såväl medeltid som nyare tid.

Nyare tid

Vid en undersökning av kyrkan, som företogs i samband med iordningställandet av kyrkogården år 1948, påträffades en del kol samt större och mindre förkolnade stycken av bjälkar, smälta glasbitar och spik. Även murarna uppges ha företett spår av upphettning.⁴ Detta kan tyda på, att kyrkan vid något tillfälle brunnit, kanske i början av 1600-talet, då danska härjningar förekom i trakten (jfr Bergunda).

Från slutet av 1600-talet och framåt lämnar räkenskaper och sockenstämmoprotokoll utförliga uppgifter om kyrkans historia. Reparationer av olika slag omtalas vid ett flertal tillfällen. Taket spånades 1685 och tjärades 1697 (räk). 1705 lagades »tildet» (räk), varav framgår, att kyrkan hade trägolv. 1706 beslöt man att »låta hvijtlimma taket, på det kyrkian må blifva något liusare» (st prot). 1708 anskaffades »1 hängelåås till wijnkällaren»

(räk). Var denna källare befann sig är dock obekant. 1716 »fantz ock godt, at låta på en gafwell til giöra ett fönster» (st prot). »Wapn Huset» nämns första gången 1732 (st prot). Det skulle emellertid repareras, varför man får antaga, att det redan då uppnått en viss ålder. 1735 omtalas en reparation på »Sacristigefönstret» (räk).

I slutet av 1750-talet genomgick kyrkan en betydande renovering. Taket blev »spändt och rödfärgat, nytt gålf lagt i kyrkan samt läcktaren och bänkarne omlagade». Man beslöt även måla inredningen »på tienligt sätt» och att »Omkring Altaretaflan skal målas en anständig prydnad, och omkring fönstren målas gardiner» (st prot 1758). Läktaren »skulle målas med bilder och taket med skymålning och limfärg» (st prot 1759). Målningens arbetet utfördes av »Stadsmålaren» Zschotzcher (se Bergunda, not 18). Inv 1829 beskriver kyrkans invändiga målning sålunda: »I Choret öfwer Altaret står Jahve (hebreiska bokstäver) uti en triangel och i en cirkel deromkring: Helig är Herren Gud Zebaoth. Borta i kyrkan är skymålning, och öfwer Läktaren wid westra Gaflen är en målning föreställande Marie Bebådelse, hwarjemte flera Werser ur Luc. 1. Cap. äro anförde».

1780 var takresningen »något skreden åt väster ... Sparrwärket ... borde beslås med tilförlitelige sneband af tjenlige granträn». Arbetet utfördes följande år, då man även tog upp en ingång på korets södra sida och utvidgade ett fönster på södra väggen (st prot, räk). Man hade tidigare beslutat, att på »wästra Kyrkogaflen» låta göra »et fönster, så stält, at det lyser både öfwer och under läcktaren» (st prot 1780). Detta torde dock aldrig ha kommit till utförande. 1783 beslogs »Sacristig dören» med järn (räk) och beskrivs 1790 vara »af träd med tjockt jern öfwer hela yttra sidan beslagen och tät bespikad, har nu försvarlig stark lås» (st prot). Troligen är denna dörr identisk med den ovan nämnda, i nya kyrkans tornkammare förvarade. 1791 avlönades »Målaren Daniel för påskriften på Porten» (räk).

Redan under 1800-talets första decennium började man finna kyrkan för trång och dessutom

Fig 68. Södra triumfbågsmuren från väster. Foto 1969.

S rood arch wall from W.

var vapenhuset och sakristian i dåligt skick. Slutligen beslöt man att bygga en ny kyrka, vilken efter långvariga diskussioner om dess läge (se Öja nya kyrka) påbörjades 1852. Den gamla kyrkan revs, trots att flera församlingsbor önskade ut-

nyttja den som sockenmagasin. Traditionen för- mäl, att dess byggnadsmaterial använts som fyllnad under den sluttande uppgången till nya kyrkans östra ingång.

Inredning och inventarier

Altaret torde ha varit placerat vid korets östra vägg. 1758 beslöts att altaret skulle målas av J C Zschotzcher (se Bergunda, not 18; st prot), vilket tyder på att kyrkan då hade träaltare. 1706 »Slötz, att kring altaret göres ett större och vidare bord, som blifwer rundt eller ovalt», eftersom det dåvarande hade plats för »ganska få och icke öfr 7 personer» (st prot).

1703 pryddes altaret med en snidad och målad altaruppsats av trä, vilken tillvaratogs vid kyrkans rivning och magasinerades på vinden till den nya kyrkan, vid vars restaurering 1925–27 uppsatsen konserverades och kompletterades av konservator Sven Sundbaum, Linköping. Den är nu uppsatt i

Öja nya kyrka (se nedan). — Då kyrkans innertak målades om år 1706, bestämdes även att »wid altaret blir wackert målat, efter taflan är wacker» (st prot).

Inv 1829 upptar »1 gammal Altartafla, uphängd borta i Kyrkan, under Läktaren. Målningen derå är mest utplånad, men synes dock hafwa skolat föreställa d. H. Nattwardens instiftande. Under den står: »Haec pictura renovata est Pastore Jonae Petri a° 1672» (=denna målning är förnyad av pastor Petrus Jonae år 1672; se Bergunda, not 32).

Predikstol

Även predikstolen, som är snidad i ek och var »ställd på högra sidan i kyrkan och stödd mot den i Choret

Fig 69. Kung David. Sannolikt identisk med en av de målningar som 1759 utfördes av J C Zschotzscher på kyrkans nordläktare. Foto ATA.

King David. Probably identical with one of the paintings executed in 1759 on the N gallery of the church by J C Zschotzscher.

utgående hvalfbågen» (inv 1829), tillvaratogs vid kyrkans rivning och blev efter ca 75 års magasinering på nya kyrkans vind i likhet med altarpuppen renoverad av konservator Sundbaum och uppsatt i Öja nya kyrka (se nedan).

Inv från 1670-talet upptar »1 st Timbeglaas», som sannolikt var placerat på predikstolen. 1699 omtalas, att man erhållit »ett dubbelt timmeglaas, som Hr Pehr gaf» (sannolikt Petrus Jonae Vicklerus, se ovan; st prot). 1726 inköptes ett nytt timglas (räk), enligt flera senare inv med fyra glas och fäst på predikstolen. 1855 beskrivs det som odugligt (inv). Nu försvunnet.

Bänkinredning

Bänkinredningen var sluten. Inv 1750 upptar »Bänkar med dörar, behöfva reparation». 1758 var de

nyligen »omlagade» och skulle målas av J C Zschotzscher (st prot). 1782 placerades bänkar i koret, där man även 100 år tidigare haft bänkinredning (K1a: 1), som tydligen tagits bort. Enligt inv 1827 var bänkdörrarna numrerade.

Läktare

Kyrkan hade två läktare, en i väster och en i norr. Uppgift om västläktarens tillkomsttid saknas. 1689 målades »heela läktaren» (räk). Reparationer omtalas 1691, 1724 och 1726 (räk). 1758 beslutades, att den skulle målas av J C Zschotzscher (st prot), som prydde den med bilder av Jesus och de tolv apostlarna. På undersidan »som äfwen är måladt stå P (?) 84 v. 2, 3 och Ps. 91, v. 1, 2» (inv 1829). 1759 uppfördes ytterligare en läktare på »qvinfolksidan», dvs norra sidan. Det ansågs emellertid, att dess trappa hindrade »utsikten för qvinfolken fram til altaret» och därför borde »flyttas in til väggen, och imedens tid skall man laga, att den icke blifver så brant». Även norra »läktaren skulle målas med bilder» av Zschotzscher (st prot). Han dekorerade den med »Abraham, Isac, Jacob, Moses, David, Esaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel, Paulus och Johannes Döparen. På dess nedåt kyrkan wända golf stå följande språk: Så waren Gudi underdånige; stån emot djefvulen, så flyr han ifrån Eder. Renner Edra händer, I syndare och renser Eder hjärta, I ostadige. Iesu Christi Guds Sons blod renar oss af alla synder. Låt oss trösteliga framgå till nådastolen, att vi måge få barmhertighet, och finna nåd, på den tid oss hjälp behöfva» (inv 1829). Målningen av David (fig 69) befinner sig i privat ägo i Härensås, Gemla, efter att ha försålts vid en auktion av inventarier från Öja gamla kyrka ca 1850.⁵ 1780 väcktes förslag att på grund av trängseln i kyrkan bygga en läktare »på Norra sidan i Choret». Den kom dock aldrig till utförande. 1783 omtalas att »Lectaren» flyttats fram och försetts »med nytt panel och Bjelkar under» (st prot, räk), vilket torde åsyfta västläktaren, som antagligen på detta sätt gjordes rymligare.

Nummertavlor

1750 hade kyrkan en »Numer-tafla med sina nummer» (inv), sannolikt densamma, som enligt inv 1829 var placerad »Wid Altaret, på högra sidan»

och »försedd med hwarjehanda zirater. Öwerst finnes derå ett Crucifix, hwarunder står: Tänk på Jesum Christum. 2 Tim. 2: 6 och en dödskalle. Denna säges wara förfärdigad och skänkt af en Comminister i Öja». Samma inv upptar även en nummertavla, som var fästad vid predikstolen och »i hwars öfra kant stå orden: Gifwen af Ingemar Swensson i Öja Lund 1796». Ingen av nummertavlorna är bevarad.

Dopredskap

Inv 1676 (?) upptar »1 st. funt af Malm». Den omtalas 1750 som »1 st. gl. Funt wid altaret» och är sista gången nämnd 1807 (inv).

I inv 1676 (?) uppräknas även »1 st. Mässingsbäcken i funten», enligt inv 1670 försett med två ringar av »klockemalm». 1706 uppges, att »den gamle Funt eller döpelse Skålen, som är af gammal metall finnes tienlig at giuta klocka af» (st prot). Dopskålen utnyttjades till detta ändamål 1732 (st prot). — »1 st. litet Bäckan at döpa barn uti» upptas i inv 1750 bland kyrkans mässingsföremål. Den överfördes till nya kyrkan, men är nu försvunnen. »1 St Tenskål med fat» skänktes 1753 (inv 1778) av »Guldsmeden Röding». Fatet är ej bevarat, men skålen förvaras alltjämt i nya kyrkan.

Nattvardskärl

»1 St Kalk med pateen förgylt» upptas i 1670-talets inv. 1698 omtalas att man »låtit omgiöra Kalken hoos Mäster Erland Gullsmed, hvar til togz Pehr Swenssons silfkädia i Öppestorp som stod i pant för 10 Daler»⁶ (räk). Enligt inv 1750 vägde kalken och patenen tillsammans 38 lod. 1770 gjordes kalk och paten om på nytt (räk). Inv 1829 beskriver kalken som förgylld och prydd med »flera Crucifixer och annat uphöjdt arbete. På Patén står på ena sidan, som är förgylld, Frelsarens bild, omgifwen af en gloria, och med herdestaf i handen. På andra sidan, som är oförgylld, står årtalet 1770, och 46 lod».

1788 beslöt man inköpa en oblatask av silver (st prot). Inv 1829: »1 Oblat-Ask, oförgylld. Å locket står: Herren skall wälsigna ditt bröd. 2. Mos. B. 23: 25. 1789. Och i botten: Öja Kyrka tillhörig. 25 lod, samt Guldsmed Ymans stämpel» (=Jonas Yman, mästare i Växjö 1760–1808). — Ovannämnda silverföremål överfördes till nya kyr-

kan, men förstördes den 28 december 1899 vid en brand i skolhusbyggnaden, där de förvarades.

Inv 1676 (?) upptar »1 st. Oblatz Ask af bleck gl.» samt »2 st. Dito af trä». Enligt samma inv ägde kyrkan då »2 st. Theen flaskor ... 1 st. Dito lijten ... 1 st. Pijpekanna af Trä lijten». 1711 inköptes »1 glas Potehl om ett stoop» (räk). Inv 1750 omnämner två vinkannor av tenn och uppger, att »3 st tenflaskor om 1½ stop» sålts. 1776 köptes åter »En win Kanna af Then» (räk). Inv 1778 uppräknar två tennkannor samt »1 fyrkantig flaska om 1½ stop». 1783 skänktes »et nytt wackert Thenstop» av Per Svensson i Gemla Norregård (st prot). 1802 beslöts, »at 2^{ne} gamla Tennstop bortbytas mot en ny Tennkanna, som kan nyttjas vid Communion» (st prot). De båda sistnämnda kannorna är ännu bevarade och förvaras i nya kyrkan.

Ljusredskap

1750 ägde kyrkan »1 st Liuskrona med Sex pipor» av mässing och »1 Messings Krona med 12 pipor» (inv), varav en, sannolikt den sexpipiga, inköptes 1722 (räk). 1772 anskaffades ytterligare »En stor ny mässings liuskrona» (räk). Inv 1778 upptar två ljuskronor, en med tolv pipor och en med sex, varför man får antaga, att den äldre tolvpipiga kronan ersatts med en ny år 1772. Båda kronorna från 1700-talet är bevarade och används i nya kyrkan.

En »lykta i vapnhuset» är omnämnd 1781–82 (räk), »1 st. Glas-Lyckta ny» omtalas 1807 (inv).

Av övriga ljusredskap upptas i inv 1778 bland föremål av mässing »3^{ne} st. liusarmar till Predikstolen, 4 st. liusstakar med proppar på altaret, en gifven af Johans i Öppestorp Norregd 1752 om Julen En annan gifven af Fru Brumstedt 1776».⁷ Under rubriken »Teen» upptas »2^{ne} st. liusstakar», nämnda redan i inv 1676 (?), under rubriken »Malm» finns »1 st liusstake med 3^{ne} pipor på altaret, 1 dito med jernpipor och fot i Sacristigan» och under »Jern-Redskap» omnämns »1 st. gl. liusstake med 3^{ne} pipor», även upptagen i inv 1676 (?), som därtill nämner »1 st Trästake swarfwat». 1802 såldes »3^{ne} gamla Mässingsstakar» (st prot), 1823 inköptes »1 Ljustake till Prädikstolen», sannolikt den trepipiga stake »af Malm», som 1839 säges vara »fästad wid predikstolen» (inv). Flera av ovannämnda ljusredskap från 1700-talet är i

likhet med en i flertalet inventarieförteckningar förbigången, men genom inskrift till 1785 daterad ljusarm, bevarade och används i nya kyrkan.

1691 hade man »köpt en lijten järn liusesax», som sannolikt är bevarad och överförd till nya kyrkan.

Textilier

Vid mitten av 1670-talet ägde kyrkan: »1 st. mässehake rödh af blommerat sammet medh Silfver spetzer och gröna band till Korss på Ryggen och före till, 2 st. Messehaka af lärvft behålldna, 1 st. Dito gl. och odugeligh, 1 st. Diskkläde med rödt silcke stickat, 4 st. blårandiga handkläden gamble, 1 st. Dito på Taflan af Slesing medh Suart Silke Stickat, 1 st. Altare Kledhe hwijt af läärft, 1 st. Dito med Knytning och lister Södda, 1 st. Dito blå-rånnat, 1 st. giörsle om Mässehaken hänger för altaret» (inv 1676 ?). 1689 »köptes itt fint diskkläde» (räk), 1690 anskaffades en svart mässhake av »plyss» till vars prydnad man »köpt itt fijnt kors med Christi Crucifix af fijnt gull bourderat på frijsk atlask» (räk). 1752 tillkom »1 st. kalkduk gifven af Domprostinnan fru Ulrica Altéa Gründel»⁸ samt ännu en kalkduk, skänkt »af Madame Linnell i Wexiö» (hustru till guldsmeden Axel Johan Linnell, se Bergunda; tillägg till inv 1750 samt inv 1778). 1839 erhöill kyrkan som gåva »En Mässhake af Svart Sammet med Silfvergaloner» (inv). Av dessa textilier återstår endast mässhakearna, vilka förvaras i nya kyrkan.

Inv 1676 (?) nämner »1 st. Pung medh en liten klocka» och inv 1750 upptar »1 st. Hof brukelig,

1 st. dito utan skaft». I inv 1829 omtalas en »Håf med Malmbjellra», som överfördes till nya kyrkan, men som nu är försvunnen.

Övriga inventarier

Övriga inventarier, som bevarats och överförts till nya kyrkan är en stor, järnbeslagen kista, nämnd i inv 1670, tre stolar av 1600-talstyp samt ett intarsiaprytt skrin, upptaget första gången i inv 1807.

På nya kyrkans vind förvaras sex defekta änglahuvuden av stuck samt tre solliknande prydnader av bleckplåt, målade i grönt och guld. Föremålen härrör sannolikt från gamla kyrkan, men deras tidigare funktion är oviss.

Av nu försvunna föremål kan nämnas: »en plichtepall», anskaffad 1691 (räk), »1 Kijsta att lägga Mässekläder uthi» från 1711 (räk), »1 st Koppar Kättil at bruka wid takens Kärning med namnet Öja Kyrka på Brädden» (inv 1750), »En Straff-Stock», tillverkad 1826 (räk) samt en »Sandos», inköpt 1835 (räk).

Klockor

De båda klockorna som hängde i Öja gamla kyrkas klockstapel, den ena gjuten 1547 och omgjuten 1882, den andra från år 1732, är flyttade till nya kyrkans torn.

»1 st. lijten klocka wedh altaret», dvs en primklocka, sannolikt medeltida, omtalas i inv 1676 (?). Den överfördes till nya kyrkan men användes 1892 i folkskolan (inv). Nu försvunnen.

ÖJA NYA KYRKA

Kyrkogården

Öja nya kyrka och kyrkogård ligger på en höjd, sydväst om vägskalet mellan landsvägarna Gransholm–Gemla och Öpestorp–Öja by. Platsen benämns i äldre handlingar Bergagärdet. Kyrkogårdens form framgår av situationsplanen, fig 72. Dess östra och större parti anlades i samband med kyrkans uppförande 1852–55. År 1923 utvidgades kyrkogården i väster till nuvarande utsträckning. Det yngre kyrkogårdspartiet, som förvärvades genom byte mot ett 1893 inköpt område i norr, är beläget på ca 1 m lägre nivå än det äldre. Kyrkogården inhägnas i norr, väster och söder av en kallmur av gråsten, i öster av järnkedjor, som även på båda sidor avgränsar den vid kyrkans byggnad anlagda, sluttande uppgången från landsvägen till kyrkogårdens östra ingång. Den äldre, västra kyrkogårdsmuren är bevarad. En trappa i en muröppning rakt väster om kyrkan förbinder kyrkogårdens båda delar. Ingångar finns, som nämnts, i öster samt i norr och söder till den äldre kyrkogården, i norr till den yngre. Samtliga stängs av järngrindar.

Kyrkobyggnaden

Kyrkan (fig 70, 71), vars altare ligger i väster, består av ett rektangulärt långhus med utbyggd, lägre, halvrund sakristia i väster (bakom altaret) och torn i öster. Byggnaden, som är uppförd av gråsten, är utvändigt rappad och vitkalkad. Till 30–40 cm:s höjd över markytan är sedan 1954 murverket frilagt som sockelmarkering. Slätputs förekommer i portal- och fönsteromfattningar samt som hörnband. Långhustaket är skiffertäckt, sakristitaket täckt av svartmålad kopparplåt. Tornet bär upp en lanternin av trä, krönt av ett klot med kors. Torn och lanternin

Kyrkstall, bårhus

Ett ännu bevarat kyrkstall, troligen byggt samtidigt med kyrkan, ligger sydöst därom, vid landsvägen Gransholm–Gemla.

Ett bårhus, invigt år 1954 och uppfört efter ett av BSt reviderat förslag av arkitekt Gerhard Nerle, Växjö, är beläget nordost om kyrkan, i likhet med kyrkstallet utanför själva kyrkogårdsområdet (fig 72), och delvis inbyggt i slänten. Fasaden är av huggen gråsten.

Området mellan uppgången till kyrkogården och vägskalet iordningställdes 1954 till en kyrkopark.

Gravminnen

Ett antal gjutna järnkors av växlande storlek står sedan 1965 uppställda utefter kedjestängslet på kyrkogårdens sydöstra del. Samtliga är från 1800-talet.

har samma taktäckning som absiden, medan lanterninens ytterväggar och luckor är klädda med galvaniserad plåt, vitmålad på väggarna, svartmålad på luckorna. Tornuret, uppsatt 1954, har tillverkats av Westerstrands, Töreboda. Tidigare hade tornet blindurtavlor i samtliga fyra väderstreck.

Långhuset har fjorton fönster, varav två på västra muren. Tornets bottenvåning, utnyttjad som vapenhus, har på södra väggen ett fönster och på norra utsidan ett blindfönster. Samtliga dessa fönsteröppningar är stora och rundbågiga. Sakri-

Fig 71. Kyrkan från sydväst. Foto 1969.

The church from SW.

Fig 70. T v. Öja nya kyrka från öster. Foto 1969.

Left. The new Öja Church from E.

stians båda fönster är mindre men av samma form. Halvrunda fönster är placerade över samtliga ingångar utom den västra, till sakristian, ovanför vilken i stället finns en utvändig, halvrund, svartmålad fönstermarkering. Därtill finns två kvarts-cirkelformade fönsteröppningar på långhusets östvägg samt i östra tornmuren ett rundfönster, vilket upplyser tornets första våning.

Huvudingången (fig 70) är belägen på tornets

östra sida. Ovanför portalen en inskriftstavla med texten: »Under Konung Oscar I:s regering uppförd år 1854 af Öja församling». I väster leder, som nämnts, en ingång till sakristian. Kyrkan försågs ursprungligen med ingångar även i norr och söder. Utvändiga portar och omfattningar är bevarade. Den norra portalen är igensatt med tegel i murens innerliv och överputsad, medan den södra är provisoriskt igensatt. Vindfånget mellan yttre och inre

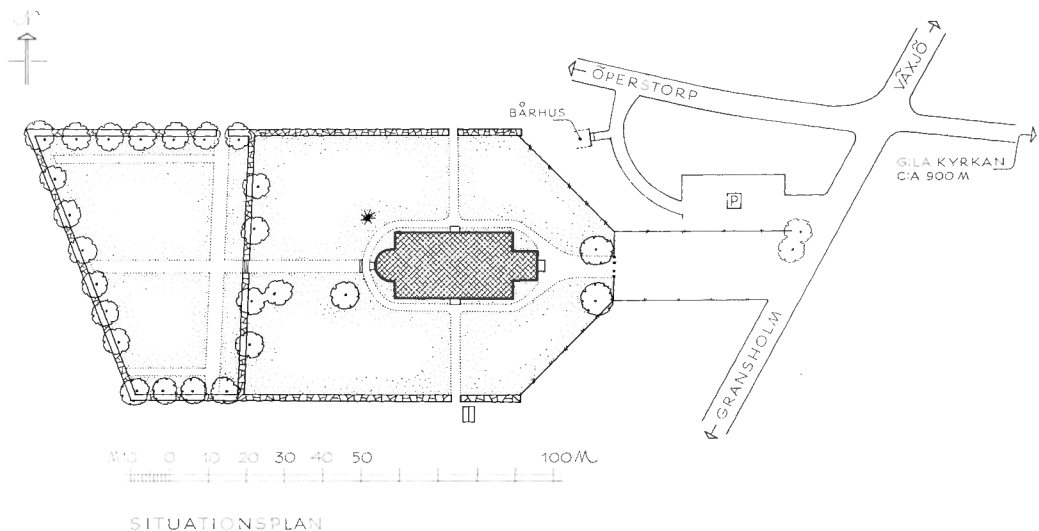

Fig 72. Situationsplan, 1 : 2 000. Uppm J Söderberg 1969.

General plan.

dörrparti i den södra portalen upptas sedan 1931 av ett skåp, använt som förvaringsutrymme för bl a antependier.

Kyrkans innerväggar (fig 76–77) är putsade och avfärgade i vitt samt avslutas upptill med en profilerad taklist av trä, målad i marmorerat grönt samt guld och brunt. Innertaket utgörs av ett segmentvalv av trä, målat i vitt. Altartavlan inramas av en arkitektonisk uppställning i nyklassicistisk stil (fig 76). På vardera sidan om altaret leder en dörr in till den bakomvarande sakristian. Dörrarna, vars övre dörrspeglar pryds av en snidad blomma, har målad inramning i grön marmorimitation med listverk av

stuck. Över dörrarna ett relieffornament av stuck, bestående av en girland, en på hörn ställd kvadrat samt två volutformade slingor, i likhet med listerna målat i olivgrönt. Däröver ett i tegel och stuck utformat entablement, som synes uppbära ett på väggen målat överstycke. Likartade inramningar, bestående av pilastrar och entablement, men av trä, återkommer som inre omfattningar till långhusets ingångar.

Långhus och sakristia har trägolv, det senare täckt av en linoleummatta. Vapenhusgolvet är belagt med kvadratiske kalkstensplattor.

Byggnadshistoria

Öja nya kyrka uppfördes under åren 1852–54 och invigdes den 9 september 1855. Den gamla kyrkan hade länge ansetts för liten och tanken på en ombyggnad hade vunnit insteg hos församlingens medlemmar redan vid seklets början. Ett förslag innebar, att man skulle riva ena långsidan och flytta den »ut til ungefär 6 alnar». Församlingens dåvarande kyrkoherde, Carl Rydén (se Bergunda, not 34), genmälde »at om detta project antogs skulle kyrkan blifwa nästan lik en fyrkant och därigenom oformlig och olik andra kyrkor». Ett annat förslag, att riva koret och triumfbågen och bygga upp ett nytt och längre kor av samma bredd som långhuset efter Bergunda nyligen ombyggda kyrkas mönster vann däremot sockenstämmans bifall (st prot 1826, 1832). Påbörjandet av det planerade byggnadsarbetet drog dock ut på tiden, bl a av ekonomiska skäl. Under tiden förefaller alternativet nybyggnad ha aktualiserats. I räk 1841–42 är »Ritning och kostnadsförslag till ny kyrka» en av posterna. Vid en sockenstämma den 28 maj 1843 hade församlingen »att yttra sig öfver den från Stockholm ankomna project-ritning till den nya kyrkan. Församl. finner sig dermed öfverhufvud högst belåten. Wid denna ritningens uppgörande är församlingens project ritning följd hvad både kyrkans bredd och längd angår» (st prot). Ritningen, som hade utarbetats på Överintendentsämbetet i Stockholm, är signerad J Carlberg och är fastställd av K Majt den 14 september 1843 (fig 75).

Den visar en kyrkobyggnad med flera traditionella nyklassicistiska stildrag, t ex det långa, rektangulära, tunnvalvda rummet utan kormarkering och med en utbyggd sakristia bakom altarpartiet. Vidare fasadernas stora, rundbågiga fönster i symmetrisk gruppering kring portalerna samt det förhållandevis låga tornet med en lanternin, täckt av en låg, korskrönt huv. Efter närmare prövning önskade dock församlingen, att kyrkans bredd skulle ökas till 25 alnar, vidare »att en dörr anbringas å hwardera sidan om altaret från kyrkan in i Sacristian, att Sacristian blir rund med 2^{ne} fönster derå, att altardisken blir rund och endast 4 ljudluckor göres wid klockorne» (st prot). Den 31 december 1843 tillsattes en byggnadskommitté. Efter ett sammanträde den 5 februari följande år meddelades att »Directionen hade i samråd med öfriga församlingens medlemmar öfverenskommit att försöka, utan hållen Entreprenad auction bortaccordera Öija kyrkas nybyggnad så mycket heldre som församl. wid flere tillfällen gifwit sin önskan tillkänna, att detta arbete, hwad murningen angick måtte verkställas af Murmäst. J. Malmberg till hvilken församl. hyser bästa förtroendet».⁹

Man tycks dock ha tvekat att påbörja kyrkobygget. Orsaken därtill framgår av ett sammanträdesprotokoll den 13 februari 1845: »Hvad planen till den nya kyrkan beträffar, uppstodo skiljaktiga tankar inom Com. i det somliga påstodo, att den efter förr fattadt beslut skulle placeras på gamla

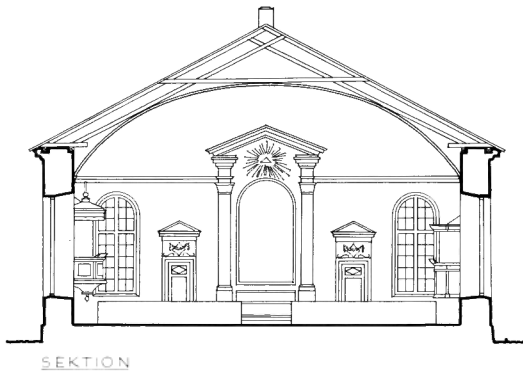
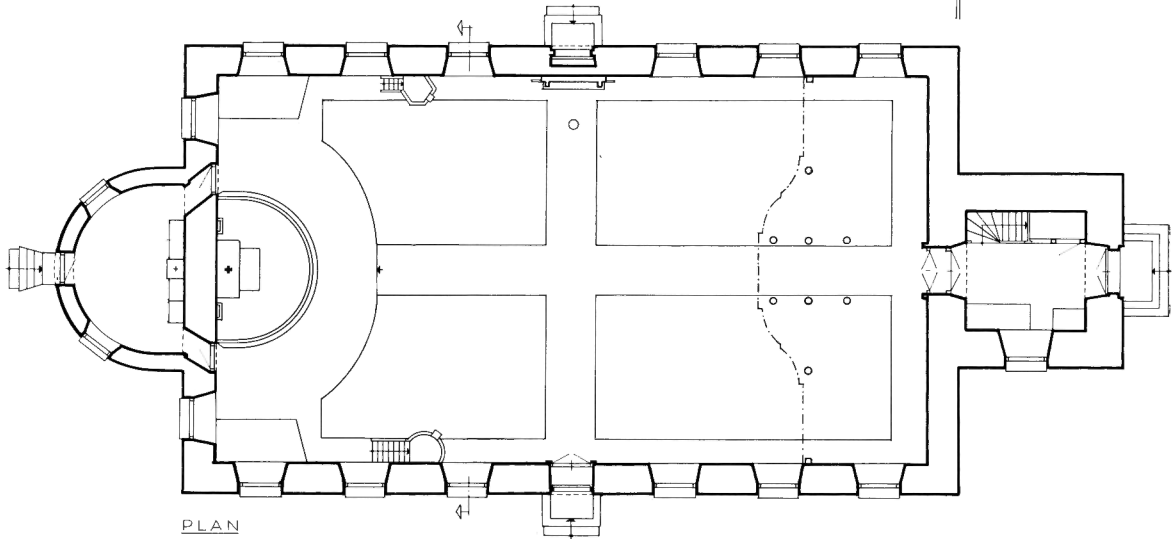

Fig 73–74. Plan samt tvärsektion mot väster, 1 : 300. Uppm J Söderberg 1969.

Plan and cross section looking W.

kyrkogården, somliga på det så kallade Bergagärdet». Vid företagen omröstning segrade emellertid den gamla kyrkplatsen med sex röster mot fem. Vid en sockenstämma den 23 maj samma år fick församlingens medlemmar avge sina röster och även nu avgick den gamla kyrkplatsen med segern. Byggnadskommittén beslöt den 3 november, »att kyrkan skall så läggas att Coret med altaret blir i söder och tornet deremot i Norr. Tornets norra yttre kant kommer att börja (11) ellofva famnar framför gamla kyrkans södra sida och nya kyrkan sträcka sig midt ut åt kyrkogården i söder. Derjennom kommer den att intaga, med plan och ringmur, som det vill synas 2 skäppeland på Stomens åker».¹⁰ Grunden till kyrkan lades nu ut och byggnadsmaterial anskaffades och fördes till byggnadsplatsen. Själva byggnadsarbetet skulle dock inte påbörjas förrän 1848.

Emellertid erbjöd sig 1847 rådman Johan Wahlqvist, ägare till Gransholms bruk,¹¹ att utan ersättning upplåta Bergagärdet, som hörde till brukets ägor, till kyrkplats. Enligt hans uppfattning var Bergagärdet med sitt höga och centrala läge betydligt lämpligare för ett kyrkbygge än den gamla kyrkogården, som ligger »på en låg och sumpig mark», där kyrkan »icke synes på något avstånd och hvarifrån man följaktligen icke heller har någon vidsträckt utsigt».¹² Wahlqvist vann många anhängare men fick även moståndare, i synnerhet bland »Öija Byamän», som utfört »Stenkörning och dagswerken m. m. wid grundens läggning» (extra st prot 1847). Meningsskiljaktigheterna ledde till en långvarig tvist, som i sista hand blev avgjord av K Majt i konselj den 6 februari 1851 till förmån för Bergagärdet. Kyrkbygget kunde nu påbörjas följande år. Kyrkan skulle bli något större än vad

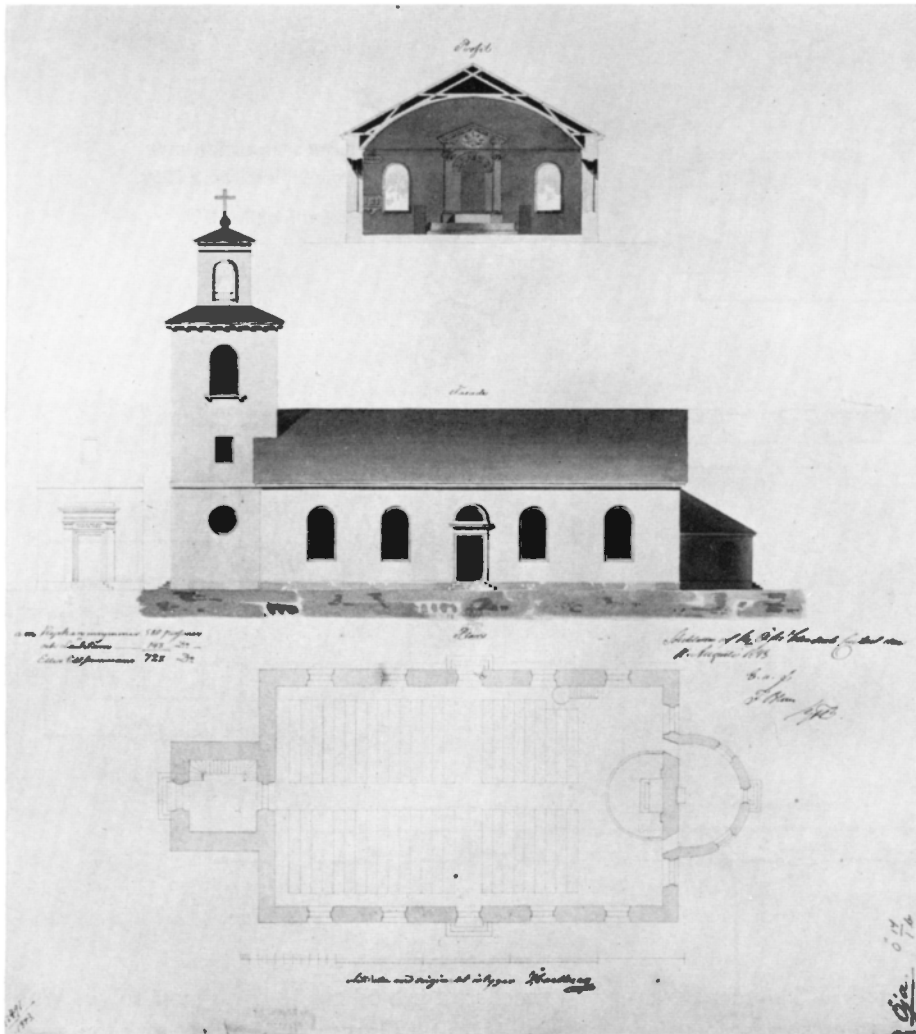

Fig 75. Förslag till ny kyrkobyggnad i Öja av J Carlberg 1843. RA.

Proposed new church at Öja, by J Carlberg, 1843.

Fig 76. Interiör mot väster. Foto 1969.

Interior looking W.

Fig 77. Interiör mot öster. Foto 1969.

Interior looking E.

man ursprungligen avsett, dvs i utvändiga mått 54 alnar lång och 30 alnar bred, tornets omfång skulle vara 13 alnar och dess höjd 32 alnar. Som förut bestämts skulle J Malmberg (se ovan) vara ledare för byggnadsarbetet och måleriarbetena, som påbörjades 1854 och för vilka inredningen i Hemmesjö kyrka skulle utgöra mönster, anförtroddes åt målaren Sven Hultgren från Härensås.

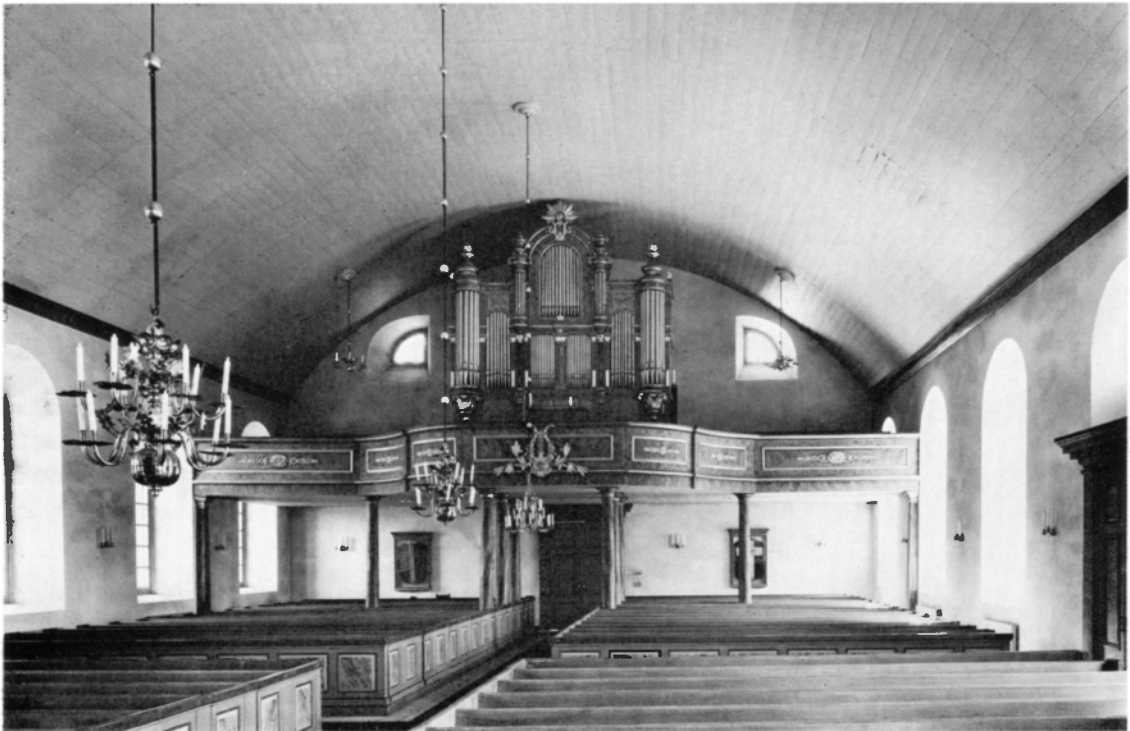
Invigningen 1855 förrättades i samband med visitation av dåvarande biskopen i Växjö, Christofer Isak Heurlin, assisterad av åtta präster. »Predikan hölls af kyrkoherden P. Tinggrén och altartjensten förrättades af v. Härads Prosten Lector A. Melander, Kyrkoherde N. Wieslander, Com. C. Melander och Coll. Scholae L. G. Rydén. Sången

understöddes och Högtidliggjordes genom Instrumentalmusik af Kronobergs Regementes Musik Corps» (invigningsprot 1855).

Senare förändringar

1890 fick kyrkan möjlighet till uppvärmning genom installation av två kaminer. 1896 beslöt man cementera golvet i vapenhuset. 1903 genomfördes en mindre renovering, som huvudsakligen innebar invändiga målningsarbeten. Sakristia, torn och lanternin, som dithills varit spåntäckta, fick taktäckning av galvaniserad plåt.

1925 genomgick kyrkan en mera omfattande restaurering under ledning av arkitekt Paul Boberg, Växjö. Härvid sattes den norra ingången igen i mu-

rens innerliv, vapenhusgolvet belades med kalkstensplattor och lanterninens träväggar fick utvändigt plåtklädsel. Kyrkan omputsades såväl in- som utvändigt, inredningen reparerades och målades om och varmluftsuppvärmning med värmekammare under kyrkans västra del installerades. Vidare konserverades altarpupsats och predikstol från gamla kyrkan och uppsattes vid kyrkans norra vägg.

Kyrkan fick elektrisk belysning 1936, 1942 renoverades sakristian och försågs med skåpinredning. Elektrisk uppvärmning installerades 1952 och inför kyrkans 100-årsjubileum 1954 omputsades den

åter in- och utvändigt. 1966 ersattes svartplåten på torn-, lanternin- och absidtak med kopparplåt.

Ännu en restaurering är nu (1970) planerad. Restaureringsförslaget innebär i stora drag att man under läktaren bereder plats för väntrum avsett för brudpar och dopföljen, för städ- och förvaringsutrymmen, för toalett samt för den nu i vapenhuset befintliga uppgången till läktare och torn. Sidogången i långhuset breddas och tvärgången slopas. Vidare skall dopfunten flyttas till koravdelningen och bänkarna göras bekvämare. Sydportalen öppnas åter och blindfönstret på vapenhusets norra sida ersätts av en regelrätt fönsteröppning.

Inredning och inventarier

Altaranordning

Altare och altarpupsats är placerade vid västra kortväggen (fig 78). De inramas av en arkitektonisk uppställning i nyklassicistisk stil med två pilastrar, var-

Fig 78. Altare och altarpupsats. Altarmålningen utförd av L Frid 1871. Foto 1969.

Altar and reredos. Altarpiece by L Frid, 1871.

dera uppbärande ett entablement, utgörande stöd för ett trekantigt gavelstycke, allt utfört i tegel och stuck och målat i grågrön marmorimitation med detaljer i guld. Altaromfattningen tillkom vid kyrkans byggnad. Altaret är av trä och saknar dekoration.

Altarprydnaden består av en oljemålning på duk, framställande Kristi förklaring. Målningen är en kopia av altarmålningen i Jakobs kyrka, Stockholm, av Fredrik Westin,¹³ utförd 1871 av Ludvig Frid¹⁴ och inköpt 1876. Ovanför altartavlan ett strålkransomgivet Gudsöga, snidat i trä och förgyllt.

På altaret är placerat ett modernt krucifix av trä. Inskription på silverplatta, fästad på foten: »Gåva till Öja kyrka 1936». Höjd 96 cm, figurens höjd 38,5 cm. Tillverkat i Oberammergau, skänkt av folkskollärarinnan Maria Rosenquist, Öja.

Altarringen är rund med svarvade balusterdockor, målade i grågrön marmorimitation samt guld och svart.

Som tidigare nämnts är en altarpupsats från den gamla kyrkan (fig 79, 80) sedan 1927 uppsatt vid långhusets södra vägg, där det tidigare fanns en ingång. Corpus utgörs av en kalvariegrupp mot blå bak-

Fig 79. Altarpupsats, utförd av Torbern Röding 1703, från Öja gamla kyrka, samt dopfunt av kolmårdsmarmor, skänkt 1941. Foto 1969.

Reredos, by Torbern Röding, 1703, from Old Öja Church, and baptismal font of Kolmård marble, donated in 1941.

Si
Sud s
Coma som hori
tacer wordras
Synder

Hoc cruxis Sientis cramentum in vigili
pinitaleam amez 3 dnoce Mar e noalid
fabricatum et a Sotario Gortero Rodno
Somo curatum eta et abietum anno 1097
Pulver homine Slander, refectum est et
repositum.

II 11
III 11
V 11
7

U

Fig 80. Detalj av altaruppsatsen, fig 79. Foto 1969.

Detail of reredos in fig 79.

grund, inramad av kolonner med korintiska kapitäl samt sidostycken med rik akantusornamentik. Ytterst på vardera sidan en ängel med utsträckta armar. Pilastrarna uppbär ett entablement, på mitten prytt av ett änglahuvud och utgörande underlag för ett överstycke, som består av en oval tavla med texten: »Si Guds Lamb, som borttager verdenes Synder», omgiven av akantusornament och två basunblåsande putti. Överstycket är krönt av en putto med utsträckta armar. Predellan består av en rektangulär tavla med den målade texten: »Hoc templi Öiensis ornamentum in divini nominis gloriam anno 1703, Pastore Olao Cavallio, fabricatum est a Statuario Torberno Röding. Longo corruptum situ et abiectum anno 1927, Pastore Johanne Ohlander, refictum est et repositum» (= Denna Öja tempels prydnad är utförd av skulptören Torbern Röding¹⁵ åt pastor Olof Cavallius¹⁶ i Guds namn år 1703. Efter att länge ha varit i dåligt skick och avlägsnad, renoverades och återuppsattes den år 1927 av pastor Johannes Ohlander). Texttavlan omges på ena sidan av lagens tavlor, på den andra av en kalk. Huvudsakliga färger rött, blått, vitt, grönt, brunt samt guld och silver. Huruvida denna färgskala överensstämmer med den ursprungliga är osäkert, då uppsatsen av allt att döma målats om både 1796 (st prot, räk) och 1831 (st prot). Enligt inv 1829 var vid denna tid ovannämnda änglahuvud placerat »upöfwer i löfverket», ovanför inskriftstavlan. Vidare säges uppsatsens tre krönande putti, som möjligen är kompletteringar, ha hållit »hwardera en pappersrulle i ena handen, hwarå stå dessa orden ur Uppenbarelsboken: Står up j döde, och kommen för domen». Sidostyckenas änglar bar ett kors respektive »en staf».

Ett dopaltare anordnades 1942 vid den gamla altaruppsatsen.

Krucifix

1. Modernt krucifix av trä. Höjd 38 cm, figurens höjd 18,5 cm. Anskaffat 1943. I sakristian. — 2. Modernt krucifix av trä, tillverkat i Oberammergau. Höjd 63,5 cm, figurens höjd 23,5 cm. Inköpt 1954. I bårhuset.

Predikstol

Predikstol av trä, placerad i kyrkans sydvästra del (fig 81). Rund korg, genom pilastrar indelad i fyra fält, runt ljudtak. Korgens fält är prydda med emblem, bestående av en kalk respektive lagens tavlor och två korslagda nycklar. Målad i marmorerat grönt med detaljer och undersida i guld. Typen är sengustaviansk, men predikstolen tillkom i samband med kyrkans byggnad. Predikstolen i Hemmesjö kyrka uppges ha varit förebild (st prot).¹⁷

På motsvarande plats vid kyrkans norra vägg är sedan 1927 en predikstol från gamla kyrkan placerad (fig 82–85). Korgen har sexsidig plan och dess bröstning är indelad i fyra fält. Hörnen markeras av hermpilastrar, tre manliga och en kvinnlig, samtliga med kristna symboler. En av dem håller en uppslagen bok, vari läses texten: »Sig med i olderen Gud ver mig arme sønder nadig och barmhertig». Under hermerna masker och olika ornament. Fäl-

ten inramas av rundbågsställningar, vars pilastrar har lösts upp i slingornamentik av en närmast medeltida karaktär, som består av akantus och fågelhuvuden och som fortsätter även på arkivolterna. Sockeln, vars hörn markeras av maskaroner, har likartad ornamentik. Entablementet är utformat som en serie inskriftstavlor med förgylld text i relief på svart botten (från vänster till höger): »Ropa trøstelige spaar icke vphef tina røst / sasom en basvn och førkunna mino folck / theras øfvertradelser och Iacobshvsynder». Den fjärde och sista tavlan är tom men hade 1829 (inv) texten. »Hac extracta est Petro Jon. Pastore 1653» (= Denna är uppbyggd av pastor Petrus Jonae 1653; se Bergunda, not 32). Ljudtaket är sexkantigt, hörnen markeras av små konsoler med masker. Mellan konsolerna texttavlor av samma utformning som korgens: »Set haab på Gud alene thi han er bade tro / fast och hvld af vtroskab er verden fvld / hvilken ider hører han hører mig men / then mig förachter han förachter honom / som mig sendt hafver». De endast fragmentariskt bevarade färgerna utgörs av svart som bakgrund till ornamenten, spår av rosa och röd karnation, förgyllning på figurernas hår och skägg samt på texterna (se ovan) och rött på sockelns och entablementets lister. — Predikstolen har sannolikt utförts av en provinsial träsnidare. 1758 målades den av J C Zschotzscher (se Bergunda, not 18) och av räkenskaperna att döma utgjordes bemålningen till stor del av förgyllning. 1760 uppsattes »2 spiror på predikstolstrappan» (räk) och 1798 förfärdigades »En liten pulpet på Predikstolen» (räk).

Bänkinredning

Bänkinredningen (fig 76–77) är samtidig med kyrkan. Den är sluten mot mittgången och öppen mot sidogångarna. Fyllningsdörrarna är enkla och rektangulära. Målade i grågrönt, fyllningarnas kantlister mörkt olivgröna och gröngula, fyllningarna marmorera gröna. I samband med restaureringen 1925 sänktes och breddades sitsarna och ryggarna lutades för erhållande av större bekvämlighet.

Orgelläktare

Orgelläktaren (fig 77) är placerad vid den östra kortsidan. Läktarbarriären är bruten och har fyllningar

Fig 81. Predikstol, samtidig med kyrkan. Foto 1969.

Pulpit, contemporaneous with the church.

med enkelt listverk. På mittfältet finns ett emblem bestående av en rikt utformad lyra, omgiven av på ena sidan ekkvistar, på andra sidan lagerkvistar. På de övriga fälten blad- och blomornament. Barriären är målade i marmorera grönt med listverk i guld och grönt, emblemen i guld.

Orgel

Orgelfasaden (fig 77) är utförd efter en ritning, som utarbetats på Överintendentsämbetet i Stockholm och är signerad A R Pettersson. Stadfäst av K Majt 8 april 1864. Församlingen hade föregående år beslutat antaga ett av orgelbyggaren Johan(nes) Magnusson,¹⁸ Lemnhult, uppgjort förslag, vilket dock förkastades. Orgelverket, som är pneumatiskt, hade ursprungligen 16 stämmor, 2 manualer och pedal. Det byggdes 1865 av Magnusson, men är

Fig 82. Predikstol från 1653. Tidigare i Öja gamla kyrka. Foto 1969.

Pulpit, made in 1653. Formerly in the old church.

senare om- och tillbyggt, senast 1945 av Mårtenssons orgelbyggeri i Lund. Det har nu 20 stämmor. De gamla luftlådorna är kvar. Ett helt nytt orgelverk planeras nu (1970) byggas bakom den gamla fasaden.

Nummertavlor

Två rektangulära nummertavlor (fig 86) med snidade och förgyllda ramar. Överstyckena pryds av emblem bestående av kors, ankare, palmkvistar, harpa och trumpet i förgylld relief mot blå bak-

grund. Placerade i nordvästra respektive sydvästra hörnet. Samtidiga med kyrkan.

Dopredskap

Dopfunt av kolmårdsmarmor (fig 79), bestående av fyrkantig fot, ornerad med en kymatiebård, kanellerat, cylindriskt skaft, cylindrisk cuppa, prydd av en vinranka, bruten av symbolerna för tro, hopp och kärlek, allt i relief. Höjd 98 cm, cuppens diameter 44 cm. Utförd vid Arthur Sandins skulptur och stenhuggeri, Stockholm, efter en ritning av bildhuggare Aron Sandberg,¹⁹ Stockholm. Gåva 1941 av hemmansägare Magni Nilsson, Törnåkra. Placerad framför altarpupsatsen från gamla kyrkan.

Dopskålar: 1. Av tenn, rund och skålformad, med enkel, driven dekor (fig 87). Stämplarna saknas. Diameter 30 cm. Enligt inv 1829 hade skålen då inskriften: »Deta fat och dopskål är til Yia Kyrkia wälment föräkrat af Gulsmeden i Wegsjö mäster Swen Röding (mästare i Växjö 1736–1754) och dess kera Hustru Eva Ståhle anno 1753». Ursprungligen i gamla kyrkan. Det tillhörande fatet är numera försvunnet. — 2. Av på ovansidan förgyllt nysilver. I funten. Brämet med graverad ornamentik samt inskriften: »Låter barnen komma till mig och förmenen dem icke ty sådana hör Guds rike till. Mr. 10–14». På undersidan: »Öja kyrka». Enligt stämplarna tillverkad av G A Kjernäs, Göteborg. Diameter 39,5 cm. Gåva 1882 av brukspatron J Aschan, Gransholm (st prot).

Nattvardskärl

Kalkar: 1. Av silver, försedd med korskrönt lock och invändigt förgyllt (fig 88). Graverad och punsad dekor. Inskrift på foten: »Öja kyrka». Enligt stämplarna tillverkad 1900 av G A Kjernäs, Göteborg. Höjd (med lock) 37 cm. Tillhörande rund paten av silver, på ovansidan förgyllt. Graverad och punsad dekor på brämet. Samma inskrift och stämplarna som på kalken. Diameter 16 cm. — 2. Av silver, invändigt förgyllt, med graverad och punsad dekor (fig 89). Inskrift på fotlisten: »Gåva till Öja kyrka på dess 100-års-jubileum 1954 av Karl August Johansson, Öpestorp». Enligt stämplarna tillverkad 1955 av Guldsmedsaktiebolaget, Stockholm. Höjd 25 cm.

Fig 83–85. Detaljer av predikstolen, fig 82. Foto 1969.

Details of pulpit, fig 82.

Vinkanner: 1. Av silver, invändigt förgylld (fig 90). Locket krönt av ett kors. Inskrifter »Öja kyrka 1940» samt »Gåva av Karl August Johansson, Öpestorp». Enligt stämplarna tillverkad av Guldsmedsaktiebolaget, Stockholm. Höjd 34 cm. — 2. Av tenn, med rund fot och päronformat liv. Locket kröns av en knapp. Stämplarna är otydliga, men kannan är sannolikt tillverkad 1770. Möjligen identisk med »et nytt wackert Thenstop», som skänktes till gamla kyrkan 1783. — 3. Av tenn, med rund, profilerad fot och päronformat liv (fig 91). Locket är krönt av en knapp. Stämplarna mycket otydliga. Troligen anskaffad till gamla kyrkan 1802.

Vinkaraffer av slipat glas, ett par. Cylindriskt liv, något avsmalnande uppåt, hals med vulst, korsprydd propp. Gulddekor på livet bestående av på ena sidan symbolerna för tro, hopp och kärlek och på andra sidan ett allseende Gudsöga. Höjd 48 cm.

Fig 87. Dopskål av tenn, skänkt 1753. Foto 1969.
Pewter baptismal bowl, donated in 1753.

Fig 86. Nummertavla, samtidig med kyrkan. Foto 1969.
Hymnboard, contemporaneous with the church.

Skänkta 1882 av jägmästare Fr Segerdahl, Ohs (st prot).

Vintratt av glas, anskaffad 1880 som ersättning för en vintratt av bleck från gamla kyrkan (vis prot). Höjd 17 cm.

Oblatask av silver, åttkantig. Locket krönt av ett kors. Inskrift och stämplor som på kalk nr 1. Höjd 6,5 cm, diameter 13 cm.

Sockenbudstyg (fig 92) bestående av kalk, paten, oblatask och vinflaska i svart getskinnsfodral, fodrat med rött skinn. Kalken, av renässanstyp, är av silver och invändigt förgylld. Cuppan är halvklotformig, den profilerade foten rund och jämförelsevis hög, noden, som tillsammans med skaftet utgör en

baluster, pryds av utdrivna bucklor. Inskrift på fotens undersida: »9 3/4 lod». En otydlig stämpel. Höjd 10 cm. Början eller mitten av 1600-talet. Paten av silver, rund, slät, delvis förgylld på ovasidan. Saknar stämplor. Diameter 7,5 cm. — Anskaffad omkring 1677, då det »Slötz att een lijten Sölvvpaten skall beställas till Sochnekalcken» (st prot). — Tillhörande oblatask av silver, rund, slät. Enligt stämplor tillverkad 1940 av Oskar Arnold Karlström, Spånga. Höjd 1,7 cm. Gåva av arrendator August Karlsson, Öja klockaregård. — Vinflaska av glas med propp av silver. Höjd 14 cm. Gåva som oblatasken. Sockenbudstyget förvaras i prästgården.

Fig 88. Kalk av delvis förgyllt silver, tillverkad 1900 av G A Kjernäs, Göteborg. Foto 1969.

Parcel gilt chalice, made in 1900 by G A Kjernäs, Göteborg.

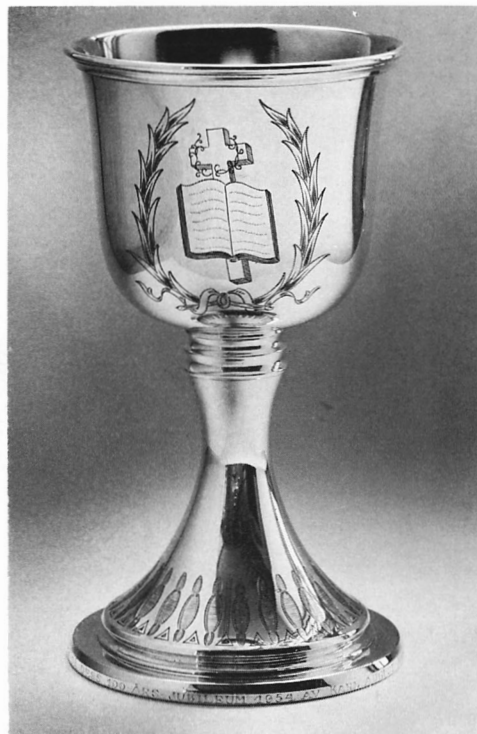
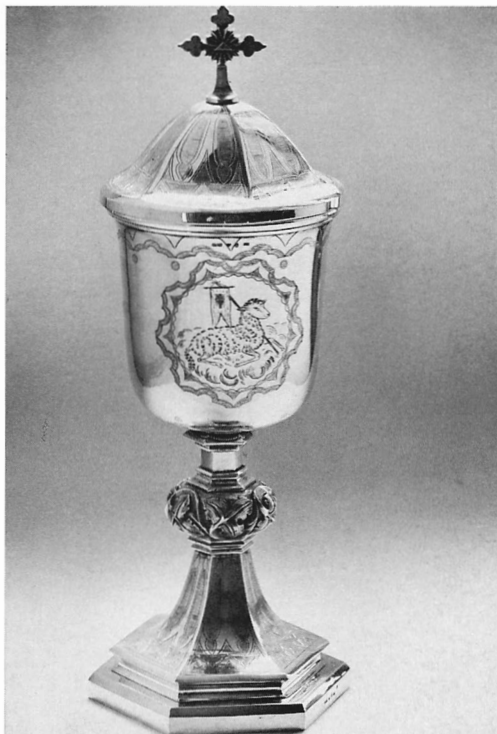

Fig 89. Kalk av delvis förgyllt silver, tillverkad 1955 av Guldsmedsaktiebolaget, Stockholm. Foto 1969.

Parcel gilt chalice, made in 1955 by Guldsmedsaktiebolaget, Stockholm.

Fig 90. Vinkanna av delvis förgyllt silver, tillverkad 1940 av Guldsmedsaktiebolaget, Stockholm. Foto 1969.

Parcel gilt flagon, made in 1940 by Guldsmedsaktiebolaget, Stockholm.

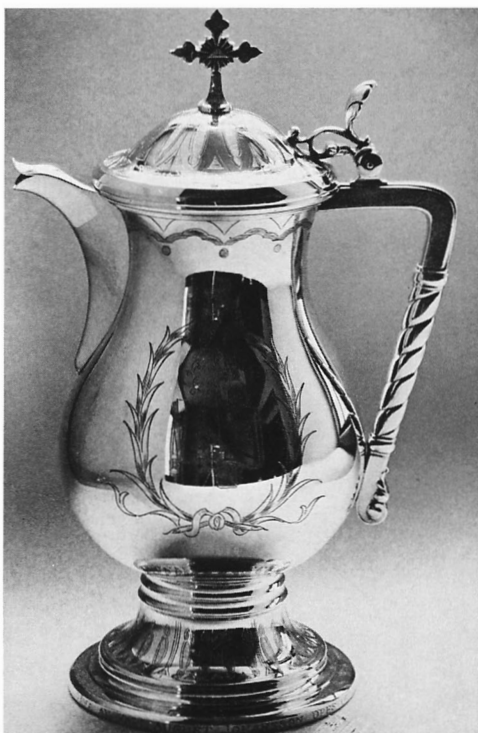

Fig 91. Vinkanna av tenn från Öja gamla kyrka, troligen anskaffad 1802. Foto 1969.

Pewter flagon, probably acquired in 1802; from the old church.

Fig 92. Sockenbudstyg av silver. Kalken och patenen från Öja gamla kyrka, den förra tillverkad i början eller mitten av 1600-talet, den senare anskaffad omkring 1677. Oblatasken tillverkad 1940 av Oskar Arnold Karlström, Spånga. Foto A Liepe 1970.

Silver viaticum vessels. The chalice and paten are from the old church. The former was made in the beginning or middle of the 17th century, the latter was acquired ca 1677. The bread box was made in 1940 by Oskar Arnold Karlström, Spånga.

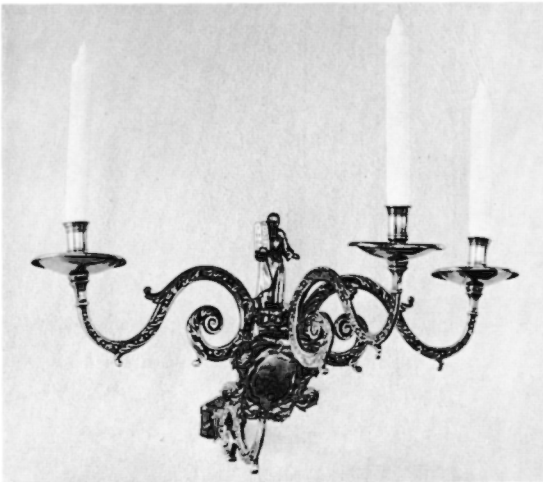

Fig 93. Väggarm av mässing från Öja gamla kyrka, tillverkad 1785. Foto 1969.

Brass wall bracket from the old church, made in 1785.

Fig 94. Trearmad mässingskandelaber av 1600-talstyp. Från Öja gamla kyrka. Foto 1969.

Brass candelabra, 17th century type. From the old church.

Räk 1796–97 upptar »En ny Socknebudsthen-flaska». Ej bevarad.

Brudkrona

Brudkrona av förgyllt silver. Rund kronring, fem ståndare i genombrutet arbete. Prydd med rubiner och akvamariner. Inskrift: »Öja kyrka 1946». Enligt stämplor tillverkad samma år av Atelier Borgila, Stockholm (se Bergunda, not 33). Höjd 8 cm, diameter 9 cm. Inköpt för medel, till största delen insamlade av Öja flickgrupp. Förvaras i kronbytta av koppar med årtalet 1946 graverat på locket.

Ljusredskap

Ljuskronor av mässing: 1. För sex ljus i en krans. Kraftigt profilerad stam, rund ändkula med knopp. Musselformade droppskålar, reflexornament dels av mässingsplåt, utformade som blommor och blad, dels gjutna, av liljeform. Höjd 55 cm. Monterad för elektriskt ljus. Troligen inköpt 1722. Hänger i kyrkans korparti, norr om altaret. — 2. För tolv ljus i två kransar. Profilerad stam, rund ändkula med knopp. Musselformade droppskålar, reflexornament i form av blommor och blad samt runda och klockformade. Höjd 87 cm. Monterad för elektriskt ljus. Sannolikt inköpt år 1772. Hänger över mittgången, nummer två från altaret. — 3. För tjugofyra ljus i två kransar med rik, gjuten ornamentik. Kraftigt profilerad stam, liten ändkula med knopp, krönornament utformat som en krona. Blomformade ljushållare och droppskålar. Höjd 110 cm. Monterad för elektriskt ljus. Inköpt omkring 1885 (st prot). Över mittgången, längst åt öster. — 4. Utformad som nr 2. Tillverkad av Wremps konstsmide, Angelstad, gåva 1954 av Gransholms AB. Över mittgången, närmast altaret. — 5–7. Utformade som nr 1, runda reflexornament och stora musselformade droppskålar. Tillverkning och gåvor som nr 4. I korpartiet, söder om altaret samt över orgelläktarens norra respektive södra del. — 8. Modern ljuskrona. En krans med sex armar. Höjd 40 cm. Tillverkad av fabrikör G Hallberg, Öja, gåva 1954 av stationsföreståndare Oskar Wilke, Getaskärv. I sakristian.

Väggarmar: 1. Av gjuten mässing för tre ljus (fig 93). S-formade ornerade ljusarmar, runda droppskålar, cylindriska ljuspipor. Inskriftsplåt med

texten: »Genom Mosen är lagen gifven och sanning är kommen genom Jesum Christum Joh. 1 kap. v:6:17». Över plåten Moses med lagens tavlor. Inskrift på väggarmen: »Samuel Jonasson C:crona d 21 December Anno 1785». Väggbrixa saknas. Längd 55 cm. Över gamla predikstolen. — 2. Fjorton st av mässing för elektriskt ljus, moderna. Längd 9,5 cm. Anskaffade i samband med installation av elljus 1936. I långhuset och på vardera sidan av orgeln.

Väggplåtar, ett par, av driven och punsad mässingsplåt, för två ljus. Imiterad sen 1600-talstyp. Ryggsköld och överstycke åttkantiga, den delade ljusarmen hålls av knuten hand. Höjd 62,5 cm. Gåva 1954 av familjen Myhrman, Växjö. På vardera sidan om gamla altaruppsatsen.

Kandelabrar av mässing: 1. Trearmad gjuten kandelaber av 1600-talstyp (fig 94), från gamla kyrkan. Profilerat skaft, rund platt fot, brutna ljusarmar, runda droppskålar, spiralvridna ljushållare. Höjd 37,5 cm. Nämnd första gången i inv 1778. I sakristian. — 2. Ett par femarmade gjutna lyrkandelabrar med graverad och gjuten dekor. Höjd 53,5 cm. Inköpta mellan 1905 och 1915 (vis prot).

Golvkandelabrar av pressad kopparplåt för sex ljus, ett par. Imiterad barocktyp. Rund fot på tre lejonfötter, profilerat skaft. Ljusarmar utformade som kvinnohermer. Inskriftsplatta på foten (på båda): »Gåva till Öja kyrka den 26.9 1954 av Släkten Beijer o. Aschan» (se not 11). Höjd 165 cm.

Ljusstakar av mässing: 1. Av driven och punsad mässingsplåt. Åttkantig, klockformad fot, rund droppskiva, spiralvridet skaft, åttkantig droppskål. Barocktyp. Höjd 22 cm. På gamla predikstolen. — 2. Samma typ som föregående. Rund välvd fot, åttkantig droppskiva, rund droppskål. Höjd 25 cm. På gamla predikstolen. — 3. Samma typ som föregående, ett par. Fot, droppskiva och droppskål runda. Höjd 24,5 cm. På nya predikstolen. — Ljusstakarna nr 1–3 kommer från gamla kyrkan. Två är upptagna i inv 1750, en skänktes till kyrkan 1752 och en 1776. — 4. Av gjuten mässing. Rund fot och urnformad ljuspipa, båda med pärlstavsdekor. Enligt stämplor tillverkad vid Skultuna omkr 1900. Höjd 22 cm. — 5. Ett par av gjuten mässing. Rund fot, cylindrisk ljushållare med vulster. Signerad »W. M-F. N 1.5». Höjd 20,5 cm. — 6. Ett par av driven

Fig 95. Mässhake av röd sammet från Öja gamla kyrka, sannolikt tillverkad på 1500-talet. Foto ATA.

Red velvet chasuble from the old church, probably 16th century work.

och punsad mässingsplåt i imiterad barockstil. Höjd 32 cm. Enligt stämplor tillverkade av Konsthantverk, Tyringe. Gåva 1937 av lärarinnan Agnes Munther, Öja. — 7. Ett par av gjuten mässing. Imiterad barocktyp. Trekantig fot på lejonfötter, profilerat skaft, klockformig droppskål, pig i stället för ljuspipa. Höjd 35,5 cm. Tillverkade och skänkta 1954 av fabrikör G Hallberg, Öja. — 8. Ett par av gjuten mässing. Åttkantig fot och droppskiva, bägarformad ljushållare med åttkantigt bräm. Skaft saknas. Höjd 13 cm. Tillverkade 1957 av fabrikör G Hallberg, Öja, skänkta samma år av kantor och fru Albert Nilsson, Öja. På orgelläktaren. — 9. Sex ljusstakar av gjuten mässing, utformade som föregående, men med ett profilerat skaft. Höjd 26,5 cm. Tillverkade av Fritiof Karlsson, Öpestorp, skänkta 1967 av Kyrkliga syföreningen. Fyra av stakarna är placerade på altaret.

Ljusstakar av tenn, ett par. Rund klockformad fot med pärlstavsdekor, urnformat skaft, rund droppskål. Inskrift på foten »A M 19 11/4 27». Höjd 13 cm. I bårhuset.

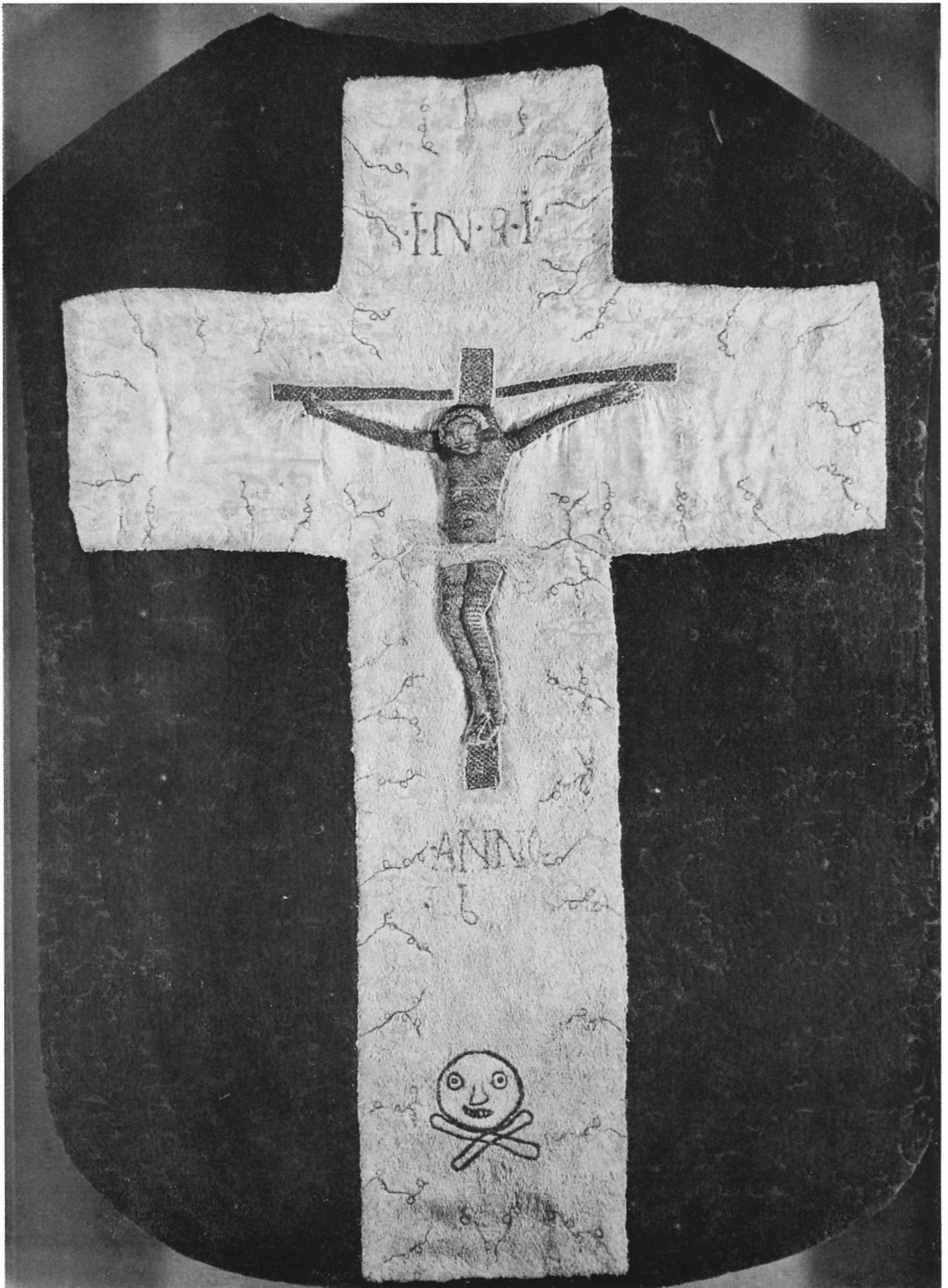
Ljusstakar av nysilver, ett par. Dekor av blom- och bladmotiv, rund fot med vågformig kontur, rund ljushållare. Höjd 15,5 cm. 1800-talets slut. Gåva 1955 av Anna Sterner, Öja. På dopaltaret. — Modern ljusstake av gjutjärn för fyra ljus. Höjd 19 cm. En liten ljussax av järn, sannolikt från gamla kyrkan, förvaras i sakristian. Längd 15,5 cm.

Textilier

Antependier: 1. Av röd, vågmönstrad sidendamast med silkebroderier i gult, beige, brunt och rosa. På mitten ett Kristusmonogram inom en krans av änglahuvuden. Signerat »Libraria 1937 komp B.G.G.» (= Bror Geijer Göthe). Gåva av missionskykretsen. — 2. Av geometriskt violett- och gråmönstrad linnedamast. På mitten ett kors av smala silvergaloner samt broderi i rött silke och silvertråd. Signerat »Libraria komp BH (= Barbro Hellberg) 1964». Inköpt samma år för kyrkans gåvomedel. — 3. Av grönt linne och ylle blandat, med broderier i vitt och blekgult lingarn samt applicerade, smala guldgaloner. På mitten ett kors, på sidorna därom sädesax. Signerat »KLH (= Kronobergs läns hemslöjd) 1968». Inköpt som föregående. — 4. Av vitt linne och ylle blandat, melerat genom inslag av trådar i ljusblått, grått och beige. Prytt med stiliserad framställning av de fem kornbröden och de två fiskarna (Matt. 14:16–21) i guld- och silverbroderi. Signerat »Jönköpings läns hemslöjdsförening. I-M. V-R. 1969». Gåva av Öja kyrko- och ungdomskörer. — 5. Av melerat, beige linne med broderier i lingarn i flera färger. På övre delen en duva, under den en bård av blomstermotiv. Signerat »SBS» (= Sigrid Birgitta Synnergren). Hör till dopaltaret. Gåva 1941 av hemmansägare Magni Nilsson, Törnåkra. — 6. Av svart ylle med vit frans. På mitten IHS över korsade lager- och palmkvistar i silverbroderi. — 7. Av röd sammet. Har haft ett kors på mitten som tagits bort. Utefter nederkanten en bård av törne,

Fig 96. Mässhake av svart sammet från Öja gamla kyrka, anskaffad 1690. Foto ATA.

Black velvet chasuble from the old church, acquired in 1690.

broderad i gult silke. — Nr 6–7 förvaras på kyrkvinden och används ej. Något av dessa är sannolikt identiskt med det »altartäcke», som 1855 skänktes av brukspatron J Wahlquist, Gransholm.

Mässhakar: 1. Av röd, skuren och oskuren sammet mot atlasbotten (fig 95). Mönster av breda rankor bildande spetsovala fält med en symmetrisk blombukett. På ryggsidan ett kors av knypplad guldspets på ett underlag av gulbrunt siden, kantad med silkesband i gult och grönt. På det smala framstycket en mittbård av samma material som korset. Italiensk, 1500-talet eller 1600-talets början. Omnämnd första gången i inv 1670. Konserverad av Libraria, Stockholm, 1929–30. — 2. Av svart blommönstrad sammet (fig 96). På ryggsidan ett stort applicerat kors av blekgult siden, prytt med blommor i silkeschattérsöm i grönt, blått, blekgult och rosa samt guldbroderi. Mitt på korset ett krucifix i kraftig guldreliëfsöm. Ovanför krucifixet INRI, under det »Anno 16»; de två sista siffrorna är numera utplånade. Enligt inv 1829 har årtalet varit 1690, vilket verifieras av räk. Under det stora korset en döds-kalle med två korslagda benknotor i guldbroderi och av primitiv utformning. På framstycket en bred mittbård av samma beskaffenhet som ryggsidans kors. På bårdens övre del en bild av den återuppståndne Kristus. Figurens kropps-kontur, hår och skägg broderade i brunt, dess klädnad i nu brungult, glorian i silver. Konservering som föregående. — 3. Av svart sammet, kantad med dubbel silvergalon. På ryggsidan ett applicerat kors av silvergalon med törnekrans i reliefbroderi i silver. På framsidan strålande Gudsöga. Gåva 1839 till gamla kyrkan av »Klockaren Magnus Jonsson i Öja Hjelmagd och dess Son Carl Magnusson i Ellanda Westregd» (inv). — 4. Av blåviolett sammet, kantad med guldgalon. På ryggsidan ett applicerat kors av guldgalon, i korsmitten IHS i guldbroderi. Runt korset växtornament i guldbroderi. Anskaffad 1927, utförd av Licium, Stockholm. — 5. Av linne. Den ena sidan grön med invävt vitt mönster i stramt geometrisk stil. På ryggsidan ett kors med evangelistsymbolerna och i korsmitten ett Kristusmonogram. På framsidan en stjärna. Den andra sidan är vit med motsvarande mönster i grönt. Komponerad av textilkonstnärinnan Maria Wirde, Algutsboda, utförd vid Södra Sveriges Kyrkliga Textil 1946. Gåva

av stationsinspektör O Wilke, Gemla. — 6. Av vit, mönstrad sidendamast med broderier i silver och silke i flera nyanser orange samt rött och svart. På ryggsidan ett kors, på framsidan en stjärna. Signerad »Libraria, komp. AL. O.K. (=Anna-Lisa Odelqvist-Kruse) 1965». Inköpt samma år för kyrkans donationsmedel.

Kalkdukar: 1. Av vit, mönstrad sidendamast, kantad med guldgalon och grönt ripsband. I hörnen sädesax, broderade i silke i gult och grönt. Utförd 1955 av Libraria, Stockholm, gåva av lärarinnan Agnes Munther. — 2. Av grönt linne och ylle blandat, broderad med sädesax i vitt och gult lingarn samt guldråd. Signerad »KLH». Inköp som antependium nr 3. — 3. Av violett ylle. På mitten ett likarmat kors inom cirkel, broderat i silvertråd och svart silke. Gåva 1968.

Predikstolskläden: 1. Av vit mönstrad sidendamast. På mitten ett broderi i silke i flera färger och guld med ett kors och ett hjärta som huvudmotiv. Signerad »Libraria 1947». Gåva till minne av bruksägare A Myhrman. — 2. Av grönt linne och ylle blandat med broderi i silke i grönt, vitt och blekgult samt i guldråd, bestående av tre sädesax och små kors. Signerat »1954». Gåva av folkskollärarinnan Maria Rosenquist, Öja. — 3. Av violett ylle broderat med ett cirkelkors i silver och svart. Gåva 1968. — 4. Flamskvävnad i ylle och guldråd, framställande en duva i melerat vitt mot bakgrund i guld. Längs nederkanten en bård i blått. Signerat »I-M. V-R. JLH (=Jönköpings läns hemslöjdsförening). 1969». Gåva som antependium nr 4.

Håvar: 1. Av brokad, blommönstrad på vit botten och fodrad med grå bomullslärf. Järnhylsa, svartmålat träskafat med svarvat handtag. Diameter 16,5 cm. Gåva 1855 som mässhake nr 3. — 2. Ett par av röd sammet med foder av rött siden. Runt brämet guldgalon, som även indelar häven i tre fält, två med IHS i guldbroderi, ett med korsbärande lamm, broderat i vitt silke och guldråd. Saknar hylsa, monterad på kraftig koppartråd, fästad i det enkla, brunmålade träskafatet. Diameter 15 cm. Gåva 1934 av De ungas sykkrets.

Mattor: 1. Dopmatta i nöthår, geometriskt mönstrad i gult, grått, blått, grönt, brunt. Utförd 1941 vid Södra Sveriges Kyrkliga Textil, gåva av hem-

mansägare Magni Nilsson, Törnåkra. — 2. Altarmatta i flossa, indelad i fält, mönstrade med olika religiösa symboler i gult, grått, brunt, rött. Anskaffad 1954, vävd av fru Anna Andersson, Öja. — 3. Kormatta i flossa, mönstrad i ljusgrått, mörkgrått, brunt och gult mot grön botten. Signerad »KLH IK 1954». Gåva av kvinno sammanslutningarna inom församlingen.

En »broderad bokställare», som skänktes 1855 till kyrkans invigning av brukspatron J Wahlquist, Gransholm, är numera försvunnen.

Övriga inventarier

Kyrkans boksamling förvaras dels i kyrkan, dels i prästgården. Bland böckerna märks Karl XII:s bibel från gamla kyrkan, skänkt 1776 av dåvarande patronus, Salomon von Otter (se Bergunda, not 6), handböcker från 1614 och 1772, psalmböcker från 1697 och 1773 samt Svensk provpsalmbok 1765.

Alnmått av järn från gamla kyrkan. Märkt med årtalet 1714. Total längd 73,5 cm.

Ståndur. Svängt klockfodral, målat i olivgrönt med lister i grön-gult och brunt. Urtaflan osignerad. Gåva 1883 av urfabrikör Schoug, Växjö.

Kyrkkista av ek, järnbeslagen, indelad i två avdelningar och försedd med två lås och tidigare med ytterligare två hänglås. Myntspringa i locket till den mindre avdelningen. Längd 156 cm, bredd 62 cm, höjd 55 cm. Omnämnd i inv 1670. I sakristian.

Tre stolar av 1600-talstyp från gamla kyrkan. Två, av enkel utformning, förvaras i sakristian, medan den tredje (fig 97), vars ryggstöd har mellanstycke med genombruten mönstring, är uppställd vid långhusets östra kortvägg.

Spegel, rektangulär. Ramen förgylld med rikt ornamenterat överstycke av stuck. Höjd 52 cm, bredd 55 cm. Nämd första gången i inv 1855.

Träskrin, sannolikt avsett för förvaring av nattvardskärl. Inläggningar av intarsia, beslag av driven och punsad mässingsplåt, handtag av mässing. Invändig klädsel av rött ylle. Höjd 20 cm, bredd 34 cm, längd 39,5 cm. Troligen inköpt till gamla kyrkan 1769 (räk). Förvaras i sakristian.

Klockor

Kyrkan äger två klockor, vilka båda tidigare hängde i den gamla kyrkans klockstapel: 1. Storklockan

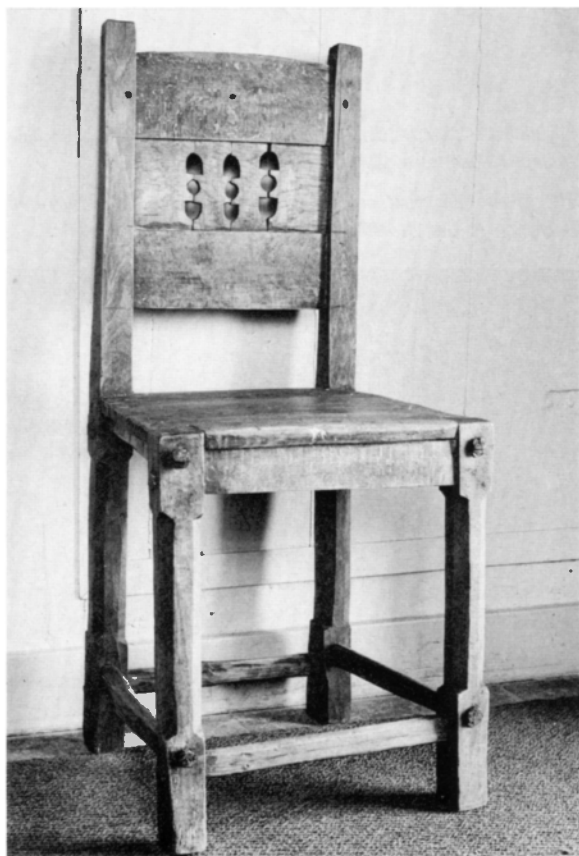
(fig 99) har en enkel akantusbård runt slagringen, dubbel runt halsen, den översta med inslag av blommor. Text på kroppen, inom girlander:

DENNA ÖJA FÖRSAMLINGS KLOCKA, GJUTEN 1547 OMGÖTS 1884 AF JOH. A. BECKMAN²⁰ & Co STOCKHOLM. DÅ VAR D:R J. ANDERSSON BISKOP I VEXJÖ STIFT, D:R G. WETTER DOMPROST, E. LÅFTMAN²¹ KYRKOHERDE, A. LÖNNGREN KOMMINISTER, J. MAGNUSSON KYRKOVÅRD .

Under strålkran somgivet Gudsöga:

GÅR IN I HANS PORTAR MED TACKANDE, UTI HANS GÅRDAR MED LOFVANDE, TACKER HONOM, LOFVER HANS NAMN. DAV. PS. 100:4. SV. PSALMBOKEN 323. Höjd (med krona) 95 cm, diameter 106 cm. Före omgjutningen 1884 var klockans höjd 1 aln och 10 tum, dess diameter 1 aln och 17 tum. Den pryddes av ett antal instöpta mynt med namnet Gustavus runt en korsprydd glob, dvs Gustav Vasa-mynt,

Fig 97. Stol av 1600-talstyp från Öja gamla kyrka. Foto 1969. Chair, 17th century type, from the old church.

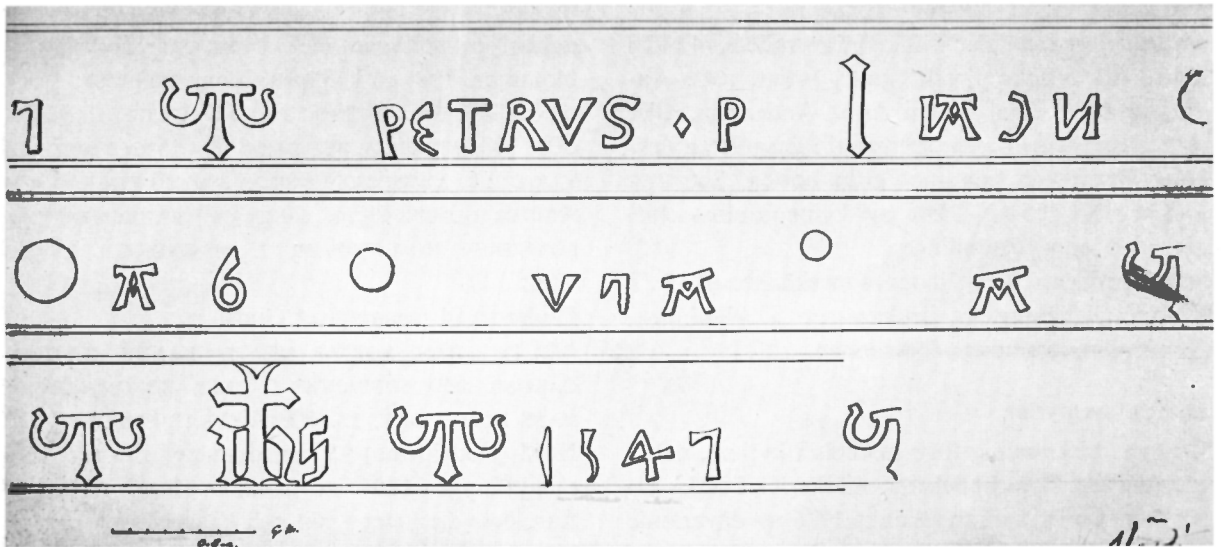

Fig 98. Avritning av text på storklockan fig 99, före omgjutningen 1884. Teckning av O Sörling. ATA.
 Copy of text on the great bell before the recasting of 1884. Drawing by O Sörling.

Fig 99. Storklockan, ursprungligen gjuten 1547, omgjuten 1884 av Joh A Beckman & Co, Stockholm. Foto 1969.

The great bell, cast originally in 1547, recast in 1884 by Joh Beckman & Co, Stockholm.

Fig 100. Lillklockan, gjuten 1732 av Andreas Wetterholtz, Malmö. Foto 1969.

The small bell, cast in 1732 by Andreas Wetterholtz, Malmö.

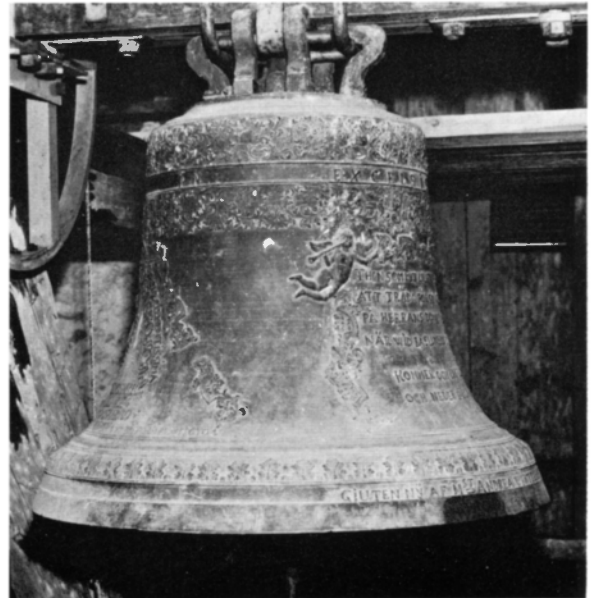

Fig 101. Detalj av lillklockan fig 100. Porträtt av kung Fredrik I och drottning Ulrica Eleonora. Foto 1969.

Detail of small bell in fig 100. Portraits of King Fredrik I and Queen Ulrica Eleonora.

samt hade inskription med namnet Petrus och året 1547 urskiljbara, därtill en del svårtydda tecken²² (fig 98). Avtryck av ett av mynten förvaras i SHM (inv nr 7623). Förutom klockan utnyttjades vid omgjutningen även en dopfunt »af gammal metall» samt »1 st koppar Kättil» (se ovan, Öja gamla kyrka). — 2. Lillklockan (fig 100–101) är rikt dekorerad med växtornamentik. Runt slagringen.

GIUTEN NY AF Mst ANDREA WETTERHOLTZ²³ FRÅN MALMÖ ANNO 1732 N° 62.

På kroppens ena sida, vid porträtt av konung Fredrik I och drottning Ulrica Eleonora.

REGE SVECIAE POTENTISSIMO FRIDERICO PRIMO. REGINA SVECIAE CLEMENTISSIMA ULRICA ELEONORA.

Under porträtten fortsättning.

GUBERNATORE PROVINCIAE CHRONOBERGENSIS AN-

DREA KOSKULL. EPISCOPO DIOCES(is) WEXION(ENSIS) D(OMINO) GUSTAVO ADOLPHO HUMBLE. ARCHIPRAEPOSITO PASTORE ECCLESIAE ÖYENSIS OLAVO OSANDRO²⁴ D(OMI)NO PAULO EGGERS CENTUR(IAE) ALBOENSIS CAPIT(ANEO). D(OMI)NO GUSTAVO SANDWALL TERRITORII PRAEFECTO

(=[Klockan göts], när den mäktige Fredrik I var Sveriges konung, den milda Ulrica Eleonora Sveriges drottning, Anders Koskull landshövding i Kronobergs län, herr Gustav Adolf Humble biskop i Växjö stift, Olof Osander domprost och kyrkoherde i Öja församling, herr Paul Eggertz kapten för Albo kompani och herr Gustav Sandwall häradsfogde.) — På kroppens andra sida, omgiven av en girland med lurbläsande putti.

THEN SOM MIT LIUFWA KLANG SIT HIERTA LÅTER RÖRA / ATT TRÄDA FÖR SIN GUD OCH ORDET FLITIGT

HÖRA / PÅ HERRANS DOME DAG STOR NÅDELÖN UNDFÅR / NÄR WID BASUNERS LIUD THE DÖDAS HOP UP STÅR. / KOMMER OCH LÅTTER OS TIL BEDIA OCH KNÄBÖGIA / OCH NEDER FALLA FÖR HERRANOM THEN OS GIORD HAFWER / PSALMEN 95 v. 6.

Runt halsen:

GLORIA IN EXCELSIS DEO.

Höjd (med krona) 81 cm, diameter 84,5 cm.
— Klockorna ringas sedan 1967 elektriskt.

Noter

1. *K Kjellmark*, Värends fornminnen. — Inventering av fasta fornlämningar 1937 av *S Lindblad* och *T Peterson*, ATA.
2. *Wäxjöbladet* 11.12 1948.
3. *Öja gamla kyrka 100 år*, s 15. — Jfr SvK Sm II: 3, s 176 och fig 179.
4. *Smålandsposten* 30.9 1948 samt *Öja kyrka 100 år*, s 16.
5. Brev 14.3 1950 till herr *Erik Johansson*, Härensås, Gemla, ATA.
6. Sannolikt *Erland Herlin*, mästare i Växjö 1688–1719 och tillverkare av Bergunda församlings sockenbudskalk.
7. *Rebecka Brumstedt*, hustru till *Magnus Nicolaus Brumstedt*, komminister i Öja 1760–82.
8. *Ulrika Altéa Maria Gründel*, f 1706, d 1791. G 1 m *Sven Bælter*, kyrkoherde i Bergunda (se Bergunda, not 17). — G 2 m *Olof Osander*, kyrkoherde i Bergunda (se not 24).
9. *Jonas Malmberg*, byggmästare, född i Bergunda. Har byggt flera 1800-talskyrkor i Småland, bl a i Lenhovda, Kalvsvik, Hemmesjö och Markaryd. — *Öja kyrka 100 år*, s 17.
10. Prästestom (stomhemman), boställe som i de gammalsvenska landskapen upplåtits åt kyrkoherden som löneförbättring, i en del fall i samband med pastoratssammanslagning vid reformationstiden. — *Öja gamla kyrka* var uppförd på »*Öja Stoms egor*» (inv 1829).
11. *Gransholms pappersbruk* i Öja socken, grundat 1803 av *Peter Adam Bergius*, f 1758, d 1826. *Gransholm* var före reformationen, då gården indrogs av *Gustav Vasa*, biskopshemman. Om dess historia, se *P G Vejde*, En bok om *Gransholms bruk*.
Pappersbruket köptes 1846 av klädesfabrikören och rådmannen *Johan Wahlqvist*, f 1796, d 1856, Växjö, under vars tid bruket väsentligt utökades. Bruket har därefter tillhört bl a släkterna *Aschan*, som fortfarande bebor gården *Gransholm*, och *Myhrman*.
12. Skrivelse till extra sockenstämma 13.6 1847.
13. *Fredrik Westin*, f 1782, d 1862, målare med klassicistisk inriktning. Mångsidig och produktiv och mycket uppskattad av sin samtid. Har utfört ett flertal altartavlor, bl a i *Kungsholms* och *Jakobs kyrkor* i Stockholm samt i landsorten. — »*Kristi förklaring*» i *Jakobs kyrka* målades år 1828.
14. *Ludvig Frid*, f 1855, d 1909, genre- och historiemålare. Hämtade ofta motiv från Småland. Har även utfört ett större antal målningar för kyrkor, bl a i *Vetlanda*, *Halmstad* och *Urshult*.
15. *Torben (Torbiörn) Röding*, f i Jönköping på 1670-talet, d trol före 1716 i Växjö, bildhuggare och målare. Elev till *Anders Ekeberg* och en av de mest produktiva barockbildhuggarna i Växjö stift. Han har bl a gjort predikstolarna i *Björkö* (1704), *Korsberga* (1705), *Lemnhult* (1706) och *Berga* (1707) samt altaruppsatserna i *Blädinge* (1711) och *Nottebäck*. Den sistnämnda företer stora likheter med uppsatsen i Öja. — *G Svahnström*, s 442 ff.
16. *Olaus Cavallius*, f 1648, d 1708, kyrkoherde i Bergunda 1696–1704. Domprost i Växjö 1696–1703, från sistnämnda år biskop i Växjö.
17. Jfr även predikstolen i *Sjösås nya kyrka*, SvK Sm II :1, s 56.
18. *Johan(nes) Magnusson*, f 1804, d 1875, Lemnhult. Bygdemålare, instrumentmakare, självlärd och oexaminerad orgelbyggare, dock flitigt använd i smålandsförsamlingarna. Uppfann och byggde mekaniska psalmpositiv. — Se vidare *E Erici* 1949, s 74 och *Densamme* 1965, s 284.
19. *Aron Sandberg*, f 1873, d 1959, skulptör, verksam i Stockholm. Hans namn är framför allt knutet till skulpturutsmäckningen av Stockholms stadshus.
20. *Johan Alexander Beckman*, klockgjutare. Mästare 1839, verksam i Stockholm 1840–1873. — Grundade firma *J A Beckman & Co*, som verkade fram till 1912.
21. *Emil Låftman*, f 1843, d 1900. Kyrkoherde i Bergunda 1878–1890.
22. Enligt en uppgift av *E Låftman* i ATA.
23. *Andreas Larsson Wetterholtz*, klockgjutare, verksam i Malmö 1724–1771. Gesäll 1727, mästare 1729. W kom från en klockgjutarläkt och var brorsonson till *Arvid Larsson*, som sannolikt gjutit lillklockan i Bergunda (se ovan). — Uppgifterna lämnade av *L M Holmbäck*, Vall.
24. *Gustav Adolf Humble*, f 1674, d 1741, biskop i Växjö 1730–1741. — *Olof Osander*, f 1700, d 1787, domprost i Växjö, samtidigt kyrkoherde i Bergunda, senare biskop i Växjö.

Källor och litteratur

OTRYCKTA KÄLLOR

Stockholm

RA: ED:s konseljakter 29.8 1843 (Ritning till Ny Kyrka för Öja Församling i Kronobergs Län av *J Carlberg*) och 8.4 1864 (ritning till orgelfasad av *A R Pettersson*).

ATA: Inv 1829 med beskr av gamla kyrkan; brev rör Gustav Vasamyt, avgjutet vid storklockans omgjutning 1884; beskr av storklockan, omgjuten 1884, av *E Låftman*; försl till restaur av nya kyrkan, inst av elvärme samt konservering av äldre altaruppsats av *P Boberg* 1926; brev från Libraria 1929 ang konservering av mässhake från 1500-talet; snabbinv av *W Andersson* 1932; försl till inst av elljus 1936; inv av fasta fornlämningar 1937 av *S Lindblad* och *T Peterson*; försl till ombyggnad av orgeln 1944; brev 1950 ang tavla, sannolikt från läktare i gamla kyrkan.

Raä: K-byråns arkiv: Ritn till ny kyrka av *J Carlberg* 1843 (fotokopia); ritn till orgelfasad av *A R Pettersson* 1864 (fotokopia); handl rör kyrkogårdens utvidgning 1923; försl till restaur och inst av centralvärme av *P Boberg* 1925; försl till elbelysning 1936; försl till ombyggnad av orgeln 1944; handl ang tornur 1953; försl till bårhus av *G Nerle* 1953; försl till inst av elvärme av *K H Marvig* 1953; försl till kompl av elbelysning av *K H Marvig* 1954.

Lund

LUB: *P G Vejdes saml* med hänvisningar, notiser, tidningsurklipp, foton samt avskrift av Öja gamla kyrkas inv ca 1670 ur Domkapitlets arkiv D II: 1 (kyrkornas och prästgårdarnas inv 1669–71), fol 39–40.

Vadstena

VLA: Öja kyrkas arkivalier: st prot (spridda år) 1677–1726 (KIa: 1), 1732–1734 (KIa: 2), (spridda år) 1751–1852 (KIa: 3), 1852–1862 (KIa: 4), 1830–1852 (KIa: 5), 1863–1898 (KIa: 4); kr prot 1843 (KIa: 3); räk 1677–1730 (KIa: 1), 1730–1751 (KIa: 2), 1750–1800 (LIa: 1), 1800–1868 (LIa: 2); inv 1676 (?) (LIa: 1), 1829 med beskr av gamla kyrkan (KIa: 5), 1750, 1778 (LIa: 1), 1801 (LIa: 2), 1840 (Bergunda LIa: 1); bänklängd 1680 (KIa: 1); byggnadskommitténs prot 1844–1852 (KIa: 3), 1830–1852 (KIa: 4); kontrakt med byggmästare *J Malmberg* (KIa: 5). — Yngre arkivalier förvaras i PÅ.

Växjö

Smål Mus: *P Bobergs* efterlämnade papper med bl a diverse försl till restaur av Öja nya kyrka; diverse sena handl och foton.

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

Dahlby F, De heliga tecknens hemlighet. Stockholm 1963.

Eile A, Värends sockennamn, i: HCÅ 1925. Växjö 1925.

Erici E, Johannes Magnusson i Nässja, i: Växjö stifts hembygdskalender 1949. Växjö 1949. — *Densamme*, Inventarium över bevarade äldre kyrkorglar i Sverige. Stockholm 1965.

Erixon S, Gammal mässing. Västerås 1964.

Holmbäck L M, Klockor och klockringning. Stockholm 1951.

Kjellmark K, Värends fornminnen, 1–3. Växjö 1933.

Rogberg S, Historisk Beskrifning om Småland. Karlskrona 1770.

Rosengren J, *Linell L* och *Fischer J*, Ny Smålands Beskrivning II: 2. Växjö 1903.

Smålandsposten 30.9 1948.

Svahnström G, Skulptur och måleri i Växjöstiftets kyrkor, i: Växjö stift i ord och bild. Stockholm 1950.

Svenskt Diplomatarium från och med år 1401, 1–3. Stockholm 1875–1902.

Vejde P G, En bok om Gransholms bruk. Växjö 1952.

Wieselgren P, Ny Smålands Beskrifning, II. Wexjö 1846. Växjöbladet 11.12 1948.

Öja kyrka 100 år. Minnesskrift. Växjö 1954.

Silverstämplar tydda enligt Guld- och silverstämplar. Svenskt Silversmide 1520–1850, IV. Stockholm 1963; Förteckning över hos Kungl Mynt- och justeringsverket inregistrerade tillverkarstämplar 1913–1954 (sammanställd av *E Lindberg*). Stockholm 1955.

Tennstämplar tydda enligt *Löfgren A*, Det svenska tenngjutarehantverkets historia, I: 1–3. Stockholm 1925–50.

Personuppgifter hämtade ur: *Elgenstierna G*, Den introducerade svenska adelns ättartavlor. Stockholm 1925–36; Svensk uppslagsbok. Malmö 1947–55; Svenskt biografiskt lexikon. Stockholm 1918–; Svenska män och kvinnor. Stockholm 1942–55; *Virdestam G*, Växjö stifts herdaminne, I–II. Växjö 1921, 1927.

Förkortningar

ATA	Antikvariskt-topografiska arkivet i VHAA, Stockholm	UUB	Uppsala universitetsbibliotek		
BSt	K Byggnadsstyrelsens arkiv, Stockholm	VHAA	K Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm		
ED	K Ecklesiastikdepartementet (konseljakter i RA)	vis prot	visitationsprotokoll		
HCA	Hyltén-Cavalliusföreningens årsbok (Kronobergsboken)	VLA	Vadstena Landsarkiv		
inv	inventarieförteckning	VSLB	Växjö stifts- och landsbibliotek		
inv 1829	en på grund av kungl förordning 17.4 1828 företagen inventering av forntida minnesmärken i kyrkor och på kyrkogårdar (protokollexemplar finns i kyrkan och i ATA)	ÖIÄ	Överintendents Ämbetet (efter 1918 BSt), Stockholm		
K-byrån	Kulturhistoriska byråns arkiv, Raä	LANDSKAPSNAMNENS FÖRKORTNINGAR			
kr prot	kyrkorådsprotokoll	Bl	Blekinge	Nä	Närke
LMS	K Lantmäteristyrelsens arkiv, Stockholm	Bo	Bohuslän	Sk	Skåne
LUB	Lunds universitetsbibliotek	Dr	Dalarna	Sm	Småland
PÅ	Pastorsämbetet	Ds	Dalsland	Sö	Södermanland
RA	Riksarkivet, Stockholm	Go	Gotland	Up	Uppland
Raä	Riksantikvarieämbetet, Stockholm	Gä	Gästrikland	Vb	Västerbotten
räk	räkenskaper	Ha	Halland	Vg	Västergötland
SD	Svenskt Diplomatarium	Hr	Härjedalen	Vr	Värmland
SHM	Statens historiska museum, Stockholm	Hs	Hälsingland	Vs	Västmanland
Smål Mus	Smålands Museum, Växjö	Jä	Jämtland	Ån	Ångermanland
st prot	stämmoprotokoll	La	Lappland	Ög	Östergötland
SvK	Sveriges Kyrkor, Konsthistoriskt inventarium utg på uppdrag av VHAA. Stockholm 1912-	Me	Medelpad	Öl	Öland
		Nb	Norrbottn		

Summary

Old Öja Church

HISTORY

I. Of Old Öja Church, demolished in conjunctions with the erection of a new church (see below) completed in 1855, there remains today only a ruin, the walls of which are visible up to *ca* 50 cm above the surface of the earth (figs 61, 64–68). The original plan of the building, which has probably remained unchanged, was of a type common in rural medieval churches (fig 62). It comprised a rectangular nave and a narrower, straight-ended chancel, separated from the nave by a rood arch, and a vestry on the north side of the chancel. There was an entrance in the south wall of the nave. The church may have been erected during the twelfth century or later in the Middle Ages.

A wooden porch before the nave portal was added later.

II. Documents dating from the seventeenth and eighteenth centuries show that the church had a shingle roof and a wooden floor. Towards the end of the 1750's the interior was decorated by the Wäxjö painter, J C Zschotzscher. In 1781 a doorway was made in the south wall of the chancel, and a window in the south wall was enlarged.

FURNISHINGS

A reredos (figs 79, 80) made by Torbern Röding in 1703 and a pulpit dating from 1653 (figs 82–86), probably the work of a provincial wood-carver, have been preserved. The reredos and pulpit are in the new church. There is also, in private ownership, a painting representing David (fig 69), from the north gallery of the church, which was erected in 1759 and painted by J C Zschotzscher. There was a west gallery, too, also decorated with paintings by the same artist.

Among other objects is a silver viaticum chalice (fig 92), dating from the beginning or middle of the seventeenth century, with a paten acquired *ca* 1677. Two brass chandeliers were purchased in 1722 and 1772 respectively, and a brass wall bracket was presented in 1785 (fig 93). An Italian chasuble of red velvet with gold bobbin lace dates from the

sixteenth or early seventeenth century (fig 95), and a black velvet chasuble with silk and gold embroidery was acquired in 1960 (fig 96). There is also a church chest dating from the seventeenth century, and three chairs (fig 97) from the same period. All these objects are now in the new Öja Church, except the viaticum chalice, which is kept in the vicarage.

The New Öja Church

The new church was erected during the years 1852–55. The decision to build a new church had been made a decade or so earlier, but differences of opinion regarding the situation of the church delayed the start of building operations. Originally the church was to have been erected in the old churchyard, which was to have been enlarged. Some members of the building committee considered, however, that the church should be erected on another site, the so-called Bergagärdet, about 900 metres from the old church. The difference was finally settled by the Crown in favour of the second alternative. The plans and drawings of the church—revised somewhat during the course of building—were made at the office of the Ministry of Works, Stockholm, and signed J Carlberg, 1843 (fig 75). The church is in neo-classicism, typical of the period, with a long, rectangular room with barrel vaulting (figs 76, 77) without a distinct chancel and with a vestry behind the sanctuary in the west. The church has a relatively low east tower (fig 70) with a lantern.

The church was restored in 1925 under the supervision of Paul Boberg, architect, Växjö. Among other things, an entrance in the north wall of the nave was closed on the inside, and the pulpit and reredos from the old church were conserved and placed by the north wall.

In addition to the furnishings mentioned above in connection with the old church, is the reredos (fig 78), with a painting representing the Transfiguration of Christ, a copy by Ludvig Frid, 1871, of the altarpiece in St James's Church, Stockholm. The organ (fig 77) was built by Johannes Magnusson in 1865, since when it has been rebuilt several times. The silver chalice and paten (fig 88) were made in 1900 in Gothenburg by G A Kjernäs, and a silver-gilt bridal crown was made in 1946 by Atelier Borgila, Stockholm.

FÖLJANDE KYRKOR I SMÅLAND HAR UTKOMMIT I SERIEN SVERIGES
KYRKOR, KONSTHISTORISKT INVENTARIUM:

Jönköpings och Huskvarna kyrkor, Sm band I, volym 48.

Kalmar slotts kyrkor, Sm band III: 1, volym 117.

Växjö domkyrka, Sm band IV: 1, volym 137.

UPPVIDINGE HÄRAD:

Kyrkorna i Sjösås, Sm band II: 1, volym 114.

Drevs och Hornaryds kyrkor, Sm band II: 2, volym 120.

Dädesjö och Eke kyrkor, Sm band II: 3, volym 126.

KINNEVALDS HÄRAD:

Bergunda och Öja kyrkor, Sm band V: 1, volym 138.

Under utarbetande:

Uppvidinge härad, Kinnevalds härad, Kalmar stadskyrkor,
Växjö stadskyrkor.

Sveriges Kyrkor

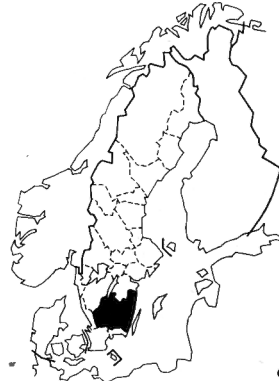
KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

VOLYM 138

SMÅLAND

Band V, häfte 1

Kinnevalds härad

- + Kyrka, kapell
- + Ödekyrka, kyrkoruin
- Större väg
- Landskapsgräns
- Länsgrens
- Häradsgrens

0 10 20 30 km

KARTOGRAFISKA INSTITUTET